

Medzinárodné
sympóziium
**literárnovednej
slovakistiky**

Medzinárodné
sympóziu
**literárnovej
slovakistiky**

**Minulosť,
súčasnosť
a perspektívy
literárnovej
slovakistiky**

Radoslav
Passia
(ed.)

Platforma pre literatúru a výskum

Bratislava, 2018

ISBN 978-80-973125-0-3

U. fond na podporu umenia

Tento projekt bol podporený z verejných zdrojov poskytnutých Fondom na podporu umenia. Publikácia reprezentuje výlučne názory autorov a fond nezodpovedá za obsah publikácie.

This project has been supported using public funds provided by Slovak Arts Council. This publication reflects the views only of the authors, and the Council cannot be held responsible for the information contained therein.

Obsah

Radoslav Passia: Na úvod alebo Literárnovedná slovakistika v medzinárodných vzťahoch	— 9
Ivana Taranenková: Prízraky histórie (K iniciatívam literárnohistorického výskumu 19. storočia v Ústave slovenskej literatúry SAV pred rokom 1989)	— 22
Jana Kuzmíková: Kognitívna literárna veda v slovakistike	— 35
Martin Golema: Medzi diskurzom a teóriou — k možnostiam a perspektívam literárnovednej slovakistiky	— 43
Jozef Tatár: Dejiny literárnej vedy v bansko-bystrickom vysokoškolskom prostredí	— 58
Lubomír Machala — Michal Jareš: Slovenská literatúra v Česku po rozdelení Československa	— 77
Jana Pátková: Emil Charous a jeho koncept slovenské literatúry v českých literárnohistorických príručkách	— 84

Lucyna Spyrka: Výskum slovenskej literatúry na Sliezskej univerzite v Katoviciach — smery, tradície, osobnosti	— 96
Anna Kobylińska: Spojivové tkanivo. O výskume neviditeľných kultúrnych spojov a osohu zo zmeny rámca	— 110
Anna Peskovová: Slovakistika v Rusku: minulosť, súčasnosť a perspektívy	— 118
Špela Sevšek Šramel: Tradícia literárnej slovakistiky v Ľubl'ane: prekladateľská, odborná a vedecká činnosť Viktora Smoleja	— 127
O autoroch	— 142
Summary	— 146
Menný register	— 153

Radoslav Passia

Vyrovňavanie sa so vzťahmi k okolitým národom a s pozíciou slovenskej kultúry na hranici západnej civilizácie, diskusie o jej geopolitickej situácii, o zaostávaní a potrebe modernizácie patria ku kľúčovým otázkam slovenského intelektuálneho diskurzu prakticky od jeho zrodu v modernom zmysle slova. Ján Lajčiak vo svojej posmrtno vydanéj knihe Slovensko a kultúra napísal, že najlepším prostriedkom proti falošným predstavám o slovenskej kultúre je »oboznamovať cudzozemsko so všetkým, čo sa na poli slovenskej kultúry vydobylo«. Tento postreh nepochybne stále platí. Vo vzťahu k slovenskej literatúre a súčasnej literárnovednej slovakistike však funguje aj obrátene: Je pre nás užitočné, ba nevyhnutné vedieť a systematicky sledovať, čo sa na tomto výskumnom poli deje za hranicami Slovenska. Internacionalizácia humanitného výskumu v tých disciplínach, ktoré sa donedávna chápali ako regionálne či národné, postúpila natoľko, že slovenskú literatúru treba dnes vnímať nielen ako autonómnu výskumnú oblasť, ale aj ako problém, ktorý má potenciál vstupovať do intenzívnych medzinárodných vedeckých projektov na úrovni strednej Európy, aj omnoho širších. Okrem tradičných filologických disciplín, ktoré slovenský kontext doposiaľ usúvstážňovali s medzinárodným výskumným prostredím (slavistika), badať v súčasnosti v priestoroch literárnej vedy výrazný tlak rozličných iniciatív sociálnych vied (areálové štúdiá, digital humanities, postkoloniálne a rodové štúdiá, kognitívna veda, geopoetika atď.). Vyrovňavanie sa s týmito metodologickými impulzmi nás v mnohom ešte len čaká. No aj pokiaľ ide o inštitucionálne zabezpečenie medzinárodnej komunikácie v oblasti humanitných vied, možno konštatovať, že Slovensko v porovnaní s okolitými krajinami zaostáva a príčinou nie je len výrazné podfinancovanie slovenskej vedy.

Oblasť vedy je úzko prepojená so vzdelávaním. V súčasnosti sa výučba slovenského jazyka, kultúry a literatúry

podporuje a propaguje v zahraničí dvoma základnými inštitucionálnymi spôsobmi: Lektoráty slovenského jazyka pôsobia na zahraničných univerzitách na základe medzištátnych dohôd medzi Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu SR a príslušnými ministerstvami školstva dotknutých krajín, resp. konkrétnych vysokých škôl. Podľa údajov MŠVVŠ SR bolo v školskom roku 2017/2018 zriadených dvadsaťdva lektorátov v pätnástich krajinách, s výnimkou lektorátu v čínskom Pekingu boli ostatné v Európe. Treba však dodať, že slovakistika sa pestuje, hoci v obmedzených podmienkach, aj mimo lektorátov. Máme na mysli napríklad Univerzitu Ivana Franka v ukrajinskom L'vove, z mimoeurópskych napríklad univerzity v kórejskom Soule či americkom Pittsburghu. Dôležitú úlohu tu zohráva aj Studia Academica Slovaca — centrum pre slovenčinu ako cudzí jazyk, ktoré je špecializovaným pracoviskom Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave.

Z predmetu výskumu literárnovednej slovakistiky prirodzene vyplýva previazanosť s kultúrnou sférou, v prípade medzinárodných vzťahov s kultúrnou diplomaciou. Napokon, kultúra, vzdelávanie a propagácia Slovenska v zahraničí patria k prirodzeným oblastiam, kde možno dosiahnuť v súčasnosti toľko požadovaný spoločenský impakt či aplikačný rozmer našej vednej disciplíny. V tejto súvislosti treba ako potenciálnych partnerov pri rozvoji medzinárodných kontaktov spomenúť *Slovenské inštitúty*, pôsobiace v súčasnosti v ôsmich európskych krajinách (Česko, Francúzsko, Maďarsko, Nemecko, Poľsko, Rakúsko, Rusko, Taliansko), ktoré patria pod gesciu Ministerstva zahraničných vecí a európskych záležitostí SR. Systémovú podporu medzinárodnej mobility slovenskej literatúry v zahraničí poskytuje Fond na podporu literatúry, Literárne informačné centrum (komisia SLOLIA) a v menšej miere aj niektoré ďalšie organizácie. Tieto nástroje podpory sú užitočné, no v oblasti vedy z rozličných príčin nedostatočné. My sme sa rozhodli prispieť k aktivizácii vedeckej spolupráce organizáciou medzinárodného slovakistického sympózia a prípravou tejto publikácie, ktorej hlavným cieľom je poskytnúť priestor na zmapovanie aktuálneho výskumu v jeho metodologickej a tematickej pestrosti.

Niekoľko základných faktov o tomto sympóziu:

1. *Medzinárodné sympóziu literárnovednej slovakistiky*, ktoré usporiadali Ústav slovenskej literatúry Slovenskej akadémie vied v Bratislave a občianske združenie Platforma pre literatúru a výskum v spolupráci s Literárnym informačným centrom v Bratislave a Ústavom pre českú literatúru AV ČR, v. v. i. v Prahe, sa uskutočnilo v dňoch 20. až 24. novembra 2017 v Malom kongresovom centre vydavateľstva Veda na Štefánikovej ulici v Bratislave.

Cieľom prvého podujatia tohto druhu a rozsahu na Slovensku bolo vytvoriť priestor na stretnutie medzinárodnej odbornej komunity, ktorá sa zaujíma o slovenskú literatúru v užšom literárnovednom, ako aj v širšom interdisciplinárnom a komparatívnom rámci. Inšpiráciu sme hľadali aj v pravidelných literárnovedných kongresoch v okolitých krajinách s dlhšou tradíciou (bohemistický, hungarologický a polonistický kongres). Ústav slovenskej literatúry SAV má dlhodobú ambíciu byť pracoviskom koordinujúcim domáci aj zahraničný výskum slovenskej literatúry a kultúry, ktorú, ako to napokon ukázali jednotlivé príspevky a početné diskusie, nemožno skúmať a interpretovať izolovane od medzinárodného, primárne stredoeurópskeho kontextu. Sympóziu tvorilo spolu päť vedeckých konferencií, seminárov, resp. kolokvií.

Hlavným podujatím sympózia sa stala vedecká konferencia *Minulosť, súčasnosť a perspektívy literárnovednej slovakistiky doma a vo svete* (22/11/2017), venovaná jednak mapovaniu aktuálneho stavu slovakistického výskumu v zahraničí, ako aj dôležitým udalostiam, osobnostiam a problémom v dejinách tejto disciplíny. Referáty, ktoré tam odzneli, sa stali východiskom tejto publikácie. Okrem nej sa konali ďalšie konferencie a semináre, ktoré zohľadnili najmä aktuálne výskumné témy Ústavu slovenskej literatúry SAV: Cieľom kolokvia *Poetika textu a poetika udalosti v literatúre po roku 1945* (20/11/2017) bolo v diskusii rozvinúť projekt novej poetiky textu a udalosti, a to na základe teoretického uvažovania a prípadových sond. Konferencia *Kázne a reči* (21/11/2017) sa sústredila na kazateľskú literatúru ako na významný literárny a kultúrno-historický fenomén. Seminár *Idyla a jej transformácie v literatúre 19. storočia*

(23/11/2017) sa idylou zaoberal nie ako striktne vymedzeným žánrom ukotveným v antickej tradícii, ale predovšetkým ako typom reprezentácie, ktorý má svoje uplatnenie aj v širších mimoumeleckých, kultúrnych súvislostiach. Interdisciplinárny seminár *Spisovateľ a jeho sociálna rola* (24/11/2017) sa zamerával na úlohu spisovateľa, ktorá v sebe nesie dobovo podmienené hodnotové parametre a funkcie. Má svoje kultúrno-priestorové konkretizácie, mení sa v čase a tým nadobúda aj vývinovú (historickú) hybnosť. Vedecké výsledky týchto podujatí boli v roku 2018 publikované knižne, resp. v časopise *Slovenská literatúra*.

Organizátori sympózia ponúkli záujemcom aj dve sprievodné podujatia: okrúhly stôl *Niektoré aspekty prekladu diel slovenských autorov do francúzskeho a anglického jazyka* sa konal 23/11/2017 v Ústave slovenskej literatúry SAV v Bratislave, pripravila a viedla ho riaditeľka Literárneho informačného centra a prekladateľka Miroslava Vallová. Diskusia bola zameraná na aktuálne problémy umeleckého prekladu, nástroje podpory a šírenia slovenskej literatúry v zahraničí, najmä v súvislosti s čestným hosťovaním Bratislavy na knižnom festivale Livre Paris 2019. Prezentácia knihy laureátky Medzinárodnej ceny SAV za rok 2017 prof. Joanny Goszczyńskiej z Varšavskej univerzity *Velké spory malého národa* a následná diskusia sa uskutočnili tiež 23. 11. 2017 v Poľskom inštitúte v Bratislave.

Na sympóziu vystúpili účastníčky a účastníci z vedeckých pracovísk zo Slovenska, Českej republiky, Maďarska, Nemecka, Poľska, Rakúska, Ruska, Slovinska, Turecka a Ukrajiny. Prírodzene, najpočetnejšie bolo zastúpenie domácej slovakistiky, prezentovali sa zástupcovia troch ústavov SAV a šiestich slovenských univerzít. Zo zahraničia bola najvýraznejšia účasť literárnych vedkýň a vedcov z Českej republiky (Praha, Brno, Olomouc, Ostrava) a Poľska (Varšava, Krakov, Katovice). Na siedmich spomínaných podujatiach aktívne vystúpilo viac ako sedemdesiat účastníkov, ktorí prezentovali zameranie a stav literárnovedného výskumu na približne tridsiatich akademických aj neakademických pracoviskách na Slovensku a v zahraničí. Celkovo priebeh sympózia potvrdil jeho

13 — opodstatnenosť, preto ho chceme v pravidelných intervaloch organizovať aj v budúcnosti.

Sústredme sa teraz na obsah našej publikácie, ktorá obsahuje desať príspevkov: **Ivana Taranenková** v štúdií *Prízraky histórie (K podnetom literárnohistorického výskumu 19. storočia pred rokom 1989 v Ústave slovenskej literatúry SAV)* sleduje tie línie výskumu, ktoré tvorili paralelu k literárnovedným iniciatívam dominujúcim v západoeurópskom kontexte v druhej polovici 20. storočia (kultúrny materializmus, nový historizmus). Západoeurópske prístupy k literatúre a kultúre smerovali od textu k skutočnosti, kontextu, materiálnosti. Naopak, na Slovensku najinšpiratívnejšie literárnohistorické aktivity zdôrazňovali autonómnosť literárneho diela. Styčným bodom je kritické prepracovanie marxistických téz, v prípade slovenského výskumu skôr skryté, čo napokon viedlo k postmarxistickému prístupu v literárnej vede. Štúdia ukazuje analogické momenty medzi literárnohistorickým výskumom Oskára Čepana a Rudolfa Chmela a aktivitami kultúrneho materializmu a nového historizmu, výrazne určujúcimi prístup k literatúre a kultúre v západoeurópskych humanitných vedách, ktoré sa do veľkej miery stali odpoveďou na koniec veľkých naratívov v postmodernej situácii.

Jana Kuzmíková v príspevku *Kognitívna literárna veda v slovakistike* poukazuje na slovenské literárnovedné prístupy za posledné polstoročie, ktoré sa nejakým spôsobom vzťahujú ku kognitívnej literárnej vede. Kognitívna literárna veda sa začala formovať v osemdesiatych rokoch 20. storočia. Považuje sa za vedecký smer, ktorý prostredníctvom interdisciplinárnosti a transdisciplinárnosti sústreďuje, prepája i konfrontuje prírodovedné a humanitné prístupy a metodológie. Na skúmaníach recepcie literatúry autorka ilustruje posuny medzi literárnovedným uvažovaním v užšom zmysle slova a interdisciplinárnymi kognitívnovednými výsledkami, opierajúcimi sa o tzv. embodiment («vtelesnenie») a neurofyziológiu. Kognitívnovedné empirické výskumy upozorňujú, že popri učení žiakov a bežných konzumentov literatúry analytickému a kritickému čítaniu (interpretovaniu) treba venovať primeraný priestor aj spontánnemu čítaniu (pleasure

reading), pretože také čítanie povzbudzuje empatiu čitateľa a má komunikačné benefity. Podľa autorky tradičné metódy literárnej vedy, ktoré bazujú na osobnej recepcii a poznaní literatúry bez ďalšieho empirického, experimentálneho a interdisciplinárneho potvrdenia, nestačia na komplexné porozumenie literárnej komunikácii.

Martin Golema v štúdií *Medzi diskurzom a teóriou* — *k možnostiam a perspektívam literárnovednej slovakistiky* chápe literárnu teóriu hlavne ako kritiku bežného laického aj vedeckého myslenia o literatúre, ako kritiku, ktorá skúma a overuje predpoklady všetkých literárnovedných postupov. Vo svojich úvahách nad povahou súčasného teoretického myslenia o literatúre využíva metaforu katachrézového meandra (P. Toubert). Ide o metaforické skríženie, spájajúce logicky nespojiteľné či priamo si odporujúce metafory. Pre literárnovednú slovakistiku je podľa autora produktívne vstúpiť do intenzívnejšieho dialógu s kognitivistickým a konštruktivistickým myslením, ktoré zatiaľ nemajú v slovenskej literárnej vede príliš dlhú tradíciu. Autor tiež predstavuje projekt mediálnej kultúrnej vedy ako nového a perspektívneho zoskupenia viacerých vied, kde nachádza priestor aj pre slovenskú literárnu vedu. Literárna veda vo všeobecnosti nedisponuje schopnosťou priameho vplyvu (impaktu), M. Golema jej zmysel vidí skôr v sérii menších, menej nápadných transformačných aktivít, využíva pritom napr. metafory ohybu, difrakcie.

Jozef Tatár ponúka v príspevku *Dejiny literárnej vedy v banskobystričkom vysokoškolskom prostredí* syntetický pohľad na literárnu vedu v banskobystričkom akademickom prostredí od 50. rokov minulého storočia podnes. Ponúka analyticko-interpretáčn a komparačné čítania relevantných diel zakladateľských osobností tejto disciplíny vo vymedzenom priestore a ich pokračovateľov. Tradičnú orientáciu »zakladateľov« na literárnohistorický výklad literatúry prekonávajú novšie prístupy, založené na výskume literatúry v spoločenskom a filozofickom kontexte. Potvrdením teoreticko-metodologických inovácií sú individuálne vedeckovýskumné aktivity členov súčasnej Katedry slovenskej literatúry a literárnej

15 — vedy Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici: orientácia na širšie medziliterárne a interdisciplinárne súvislosti staršej slovenskej literatúry; teoretické a metodologické problémy literárnej vedy v dotyku s filozofiou a históriou; výskum fikčného a historického naratívu a problému interpretácie v spoločenských vedách, inšpirovanie sa aj metódami postštrukturalizmu a podnetmi teórie imagológie a intertextuality atď.

Michal Jareš a **Lubomír Machala** v texte *Slovenská literatura v Česku po rozdelení Československa* mapujú a kriticky reflektujú české preklady slovenskej beletrie po rozdelení Československa v roku 1993. Následne sa pokúšajú načrtnúť obraz slovenskej literatúry poskytovaný týmito prekladmi, ale i ďalšími aktivitami slovenských spisovateľov a vydavateľov v českom prostredí a odbornými ohlasmi na tieto počiny. Stať vychádza z dostupných bibliografických zdrojov, ako aj vlastnej reflexie odbornej literatúry. Výsledky, zachytené aj kvantitatívne v prehľadnom grafe, ukazujú, že do konca 90. rokov zodpovedá početnosť prekladov obdobiu pred rokom 1993. Istý nárast potom možno zaznamenať od začiatku nového storočia, pričom k skokovému nárastu preložených titulov slovenskej literatúry dochádza najmä v dôsledku mimoriadnej aktivity vydavateľov tzv. čítania pre ženy. Spektrum prekladov síce obsahuje i tituly rešpektovaných osobností súčasnej slovenskej literatúry, respektíve prózy, ale v podstate ide o stopové množstvo s minimálnym dopadom na český literárny priestor.

Jana Pátková sa v článku *Emil Charous a jeho koncept slovenské literatury v českých literárnehistorických príručkách* zaoberá literárnohistorickými aktivitami E. Charousa (1928 — 2017), ktorý patril k najznámejším českým znalcom slovenskej literatúry. E. Charous vo svojom rozsiahlom korpuse textov (obsahujúcom aj antológie a stredoškolské príručky) formuloval svoj vlastný pohľad na slovenskú literatúru a vzťah medzi českou a slovenskou literatúrou, ktorý opísal pomocou modelov dostredivosti a odstredivosti. Jeho pohľad na slovenskú literatúru je špecifický najmä tým, že vždy berie do úvahy česko-slovenský kontext. Štúdia J. Pátkovej analy-

zuje tento špecifický koncept na materiáli českých literárno-historických príručiek.

— 16

Lucyna Spyrka predstavuje špecifické tradície, na ktorých je postavená slovakistika na Sliezskej univerzite v Katoviciach. Výskum regionálnych kontaktov Sliezska so Slovenskom v oblasti literatúry ukazuje, že napriek zložitej historickej situácii regiónu sa tu poľsko-slovenské literárne kontakty vyvíjali vždy pomerne intenzívne, v 19. storočí bol ich centrom Tešín. Dôležitú úlohu zohrávali jednotlivé osobnosti — záujemcovia a priaznivci, pre ktorých kontakty so slovenskou kultúrou boli inšpiráciou pre ich aktivity. V 20. storočí sa centrom Sliezska stali Katovice, kam sa v druhej polovici storočia vďaka politickým rozhodnutiam preniesli slovakistické aktivity a mesto bolo považované za najdôležitejšie stredisko popularizácie slovenskej literatúry v Poľsku. Súbežne s prekladateľsko-vydavateľskou činnosťou prebiehal výskum recepcie slovenskej literatúry a od 70. rokov môžeme hovoriť o systematickom komparatistickom literárnovednom slovakistickom výskume v rámci polonistiky a slavistiky na Sliezskej univerzite.

Cieľom štúdie **Anny Kobylińskiej** *Spojivové tkanivo. O výskume neviditeľných kultúrnych spojov a osohu zo zmeny rámca* je poukázať na možnosť použitia konceptu spojivového tkaniva v humanitných odboroch. Užitočnosť tohto konceptu vidí autorka najmä v opise vzťahov a hraníc medzi stredo európskymi kultúrami, založenými na národnej paradigme. Koncept spojivového tkaniva (zavedený Czeslawom Miłoszom, problematizovaný Krzysztofom Czyżewským) umožňuje pochopiť mechanizmus neviditeľných prenosov myšlienok a vysvetliť existenciu podobných alebo paralelných teoretických riešení v rôznych oblastiach. Koncept je v štúdiu objasnený na dvoch príkladoch. Najprv naznačuje dôvody, prečo známy filológ a odborník na poľskú literatúru Przemysław Czapliński ignoruje teoretické výstupy slovenskej literárnej vedy pri vytvorení svojho modelu poľskej literatúry, ako aj vplyv slovenskej literatúry na poľskú kultúru. Druhým problémom, na ktorý poukazuje autorka, je fakt, že koncept spojivového tkaniva možno dobre usúvzťažniť so synopticko-pulzačným modelom opisu kultúrnych javov, ktorý

sa teoreticky aj prakticky využíva v slovenskom kontexte (P. Zajac a iní). Prepojenie synopticko-pulzačného modelu s koncepciou spojivového tkaniva by podľa autorky umožnilo tento model teoreticky zavíšiť.

Prehľadová štúdia **Anny Peskovovej** stručne približuje dejiny a súčasný stav slovakistiky v Rusku. V prvom rade sa hovorí o vedeckej základni, uvádzajú sa mená vedcov, vďaka ktorým bola vytvorená ruská škola slavistiky a konkrétne slovakistiky. Ďalej sa podrobnejšie opisuje súčasný stav slovakistiky v Rusku, teda konkrétne aktivity, ktoré v oblasti slovakistického vedeckého výskumu prebiehajú v Moskve a Petrohrade, v Ústave slavistiky Ruskej akadémie vied a na moskovskej a petrohradskej univerzite. Dôležitou súčasťou príspevku sú informácie o prekladoch slovenskej umeleckej literatúry vydaných v posledných rokoch v Moskve, o činnosti Spoločnosti Ľudovíta Štúra, vedeckých perspektívach ruskej slovakistiky a o záujmoch súčasných ruských vedcov, ktorí sa zaoberajú Slovenskom a slovenskou literatúrou.

Špela Šramel sa sústredila na začiatky slovakistiky na Filozofickej fakulte Ľubl'anskej univerzity, ktoré siahajú do povojnového obdobia a sú spojené s osobnosťou Viktora Smoleja (1910 — 1992). Príspevok sa venuje jeho prekladateľskej, odbornej a vedeckej a činnosti v 40. a 50. rokoch 20. storočia. Pomocou korešpondencie, archívnych materiálov univerzity, publikovaných textov a knižných prekladov sa autorka pokúša rekonštruovať Smolejovu predstavu o slovinsko-slovenských kultúrnych vzťahoch. Berie pri tom do úvahy konkrétnu životnú skúsenosť V. Smoleja v spoločenskej realite predvojnovnej, medzivojnovnej a obzvlášť povojnovnej Juhoslávie a Československa.

Publikácia *Minulosť, súčasnosť a perspektívy literárnovednej slovakistiky* samozrejme nemôže poskytnúť komplexný pohľad na dianie v literárnej vede na Slovensku a na zahraničných slovakistikách. Mapuje však doteraz málo známe problémy našej vednej disciplíny, predstavuje niektoré jej výrazné postavy a viaceré príspevky ponúkajú aj novú reflexiu niektorých teoretických problémov a načrtávajú teoreticko-metodologické perspektívy literárnej vedy v 21. storočí.

SLOVENSKÁ LITERATURA V ČESKU PO ROZDĚLENÍ ČESKOSLOVENSKA

Prof. PhDr. Taibomír Machala, CSc.
(FF UP v Olomouci)

Mgr. Michal Jareš (ÚČLAV, v. v. i.,
Praha)

Z otvorenia 1. MSLS v Bratislave
22. novembra 2017. Zľava doprava:
Michal Jareš (za rokovacím stolom),
Radoslav Passia a Miroslav T. Morovics
(podpredseda SAV pre 3. oddelenie vied SAV).
Foto: archív o. z. PLAV

Z diskusí na 1. MSLS, stojí Petr Šámal.
Foto: archív o. z. PLAV

Prízraky histórie (K iniciatívam literárnohistorického výskumu 19. storočia v Ústave slovenskej literatúry SAV pred rokom 1989)

— 22

Ivana Taranenková

Po roku 1989 sa slovenská literárna historiografia konfrontovala s postmodernou kultúrnou situáciou, narúšajúcou predstavu dejín ako nepretržitého teleologického vývinu. V diskurze o dejinách slovenskej literatúry bola táto predstava prítomná niekoľkonásobne. Najprv ako presvedčenie o tom, že sa v ich priebehu realizuje národný princíp, k nemu sa v roku 1948 pridal ortodoxný marxistický ideologický koncept. Ten chápal literatúru a aj kultúru ako nadstavbu k základni, striktno určovanú objektívnymi materiálnymi podmienkami (výrobnými vzťahmi).

Postmoderna nespochybnila len dejiny ako jeden z veľkých naratívov, resp. »veľkých rozprávání« (J.-F. Lyotard), založených na ideológiách, či už nacionalistickej alebo marxistickej. Výrazne poprela i možnosť »udalosti«, nielen v dejinnom, ale i filozofickom zmysle, teda niečoho, čo »štruktúruje celé pole významov« a spôsobuje radikálne premeny paradigmy skutočnosti a »mení rámce, ktorými nazeráme na svet« (ŽIŽEK, 2014, s. 6).

V dôsledku takéhoto postoja došlo v postmoderne, a nielen v umeleckom a kultúrnom, ale aj spoločenskom kontexte, k popretiu kategórie nového, možnosti progresu, ktorý bol ústrednou kategóriou modernizmu (JAMESON, 2016, s. 7). Podľa amerického literárneho vedca a kultúrneho teoretika Fredrica Jamesona sa jedným zo základných symptómov postmodernity stalo vytratenie historicity, »historická hluchota«, ktorá následne vedie k »sebereferenčnej patologii, jako by se naše naprosté zapomínání minulosti vyčerpávalo v prázdné, ale fascinované kontemplaci schizofrenní přítomnosti, ze své podstaty nesrovnatelné s čímkoli jiným« (tamže, s. 11). Podobne túto stratu historickej perspektívy opísal i Jacques Derrida vo svojej knihe *Spectres de Marx* (1993, v slovenčine ako *Strašidlá Marxa*, 2011, adekvátnejší preklad by však bol

1 »To, čo prichádza, prichádza k samotnému veku, aby zasadilo úder teleologickému usporiadeniu dejín. To, čo prichádza, v čom sa prejavuje nečasovosť, prichádza k času, no nedeje sa. Protičasovosť. The time is out of joint. (...) Doba sa vymkla zo svojich kĺbov. Všetko, počnúc časom, sa zdá byť rozvrátené, nesprávne či neoprávnené« (DERRIDA, 2011, s. 72).

2 Literárna veda anglofónnej proveniencie bola v 20. storočí výrazne poznamenaná novou kritikou (New Criticism), voči ktorej sa od šesťdesiatych rokov vymedzovali tendencie rozvíjajúce, často eklecticky, podnety štrukturalizmu vo francúzskom sprostredkovaní, resp. postštrukturalizmu alebo postmarxizmu. V slovenskej literárnej vede 20. storočia bola prítomná silná línia vychádzajúca predovšetkým z formalisticko-štrukturalistickej tradície, ktorá bola po roku 1948 potlačená ortodoxným marxizmom, v neskoršom období ním bola modifikovaná.

Prízraky Marxa), kde v tejto súvislosti hovorí o »post-dejinnosti«, o »zrútení času«, jeho »vyklbení«, resp. vymknutí (odvoláva sa tu na výraz »time out of joint« z Hamleta).¹

Postmoderné zdôrazňovanie dejín ako konštruktú — ideologického alebo modernistického, resp. spochybňovanie čo i len možnosti vývinu výrazne poznamenalo i literárnohistoriografický výskum 19. storočia, kultúrnej epochy, ktorej sebaidentifikácia bola na predstave o pokroku (vývinu) založená. Západná literárna veda sa s touto situáciou konfrontovala už od šesťdesiatych rokov 20. storočia, pričom koncepty, ktoré v reakcii na ňu vypracovávala, boli do veľkej miery ovplyvnené aj »kultúrnym obratom« v humanitných a spoločenských vedách. Ten spôsobil expanziu antropologicko-sociologicky podložených kultúrnych analýz do rôznorodých oblastí, a teda aj do literárnovednej, a interdisciplinárne prepojil najrozličnejšie oblasti výskumu.

Ide o iniciatívy, ktoré najmä v britskom a americkom akademickom prostredí postupne viedli k etablovaniu a inštitucionalizovaniu troch prístupov vo výskume literatúry a kultúry — kultúrnych štúdií, kultúrneho materializmu a nového historizmu, ktoré výrazne formovali súčasnú podobu humanitných a spoločenskovedných odborov. Vznikli a presadzovali sa ako reakcia na akademickú prax textocentrického prístupu novej kritiky (New Criticism), prípadne neskoršej dekonštrukcie ignorujúcej všetky mimoliterárne kontexty, v ktorých sa literárny text ocital. Uvedené literárnohistorické prístupy popierali exkluzívne postavenie estetickéj činnosti a autonómny charakter literárneho textu a situovali ho do siete dejinne, politicky, sociálne a kultúrne podmienených vzťahov. Rovnako zdôrazňovali materiálne podmienky ich produkcie, poukazovali na ich subverzívnosť voči dobovým dominantným spoločenským a kultúrnym štruktúram.

Napriek všetkej odlišnosti pomerov a východísk,² ktoré formovali podobu literárnej vedy na Západe a v našom geopolitickom kontexte pred rokom 1989, je možné i v slovenskom literárnohistorickom výskume literatúry, resp. kultúry práve 19. storočia, realizovanom konkrétne v Ústave slovenskej literatúry SAV, identifikovať momenty analogické k týmto

iniciatívam. Mám na mysli aktivity literárnych vedcov Oskára Čepana a Rudolfa Chmela spreď roka 1989, ktoré vykazujú spoločné črty i napriek typologickým rozdielom ich prístupu k výskumu. O. Čepan nadväzoval na scientistickú líniu slovenskej literárnej vedy, využívajúc podnety ruského formalizmu, štrukturalizmu a semiotiky.³ Literárnohistorický prístup R. Chmela, sústred'ujúci sa skôr na personálne portréty literárnych osobností a ich situovanie do dobových pomerov slovenskej kultúry, spájaný so žánrom eseje či literárnej kritiky, možno priradiť k dielu takých literárnovedných osobností, ako boli napríklad Štefan Krčméry, Michal Chorváth, Jozef Felix či Alexander Matuška. Sám R. Chmel tento prístup napokon charakterizoval v súvislosti s A. Matuškom: »Matuška chápal umelecký text ako výpoveď osobnosti, (...) osobnosti, ktorá sa nepoddáva normám (...). Z takého pohľadu aj prístup kritika mal byť predovšetkým osobnostný... Jeho zámer a záber bol však univerzálnejší: literárnou kritikou oslovovať skutočnosť, presahovať ňou do sféry sociálnej aj ideologickej, najmä intervenciou mravnou, etickou, ale neredukujúc estetické...« (CHMEL, 2009, s. 125 — 126).

Týchto literárnych vedcov, ktorých aktivity sa výrazne sústred'ovali na výskum slovenskej literatúry a kultúry 19. storočia, nespája len skutočnosť, že boli dôkladne oboznámení s archívnym materiálom, venovali sa edičnej činnosti⁴ a boli autormi literárnohistorických syntéz — O. Čepan ako spoluautor akademických *Dejín slovenskej literatúry III* z roku 1965 a autor *Kontúr naturalizmu* (1977), *Stimulov realizmu* (1984) alebo *Rázdolí romantizmu* (ešte stále v rukopise); Rudolf Chmel ako autor *Dejín slovenskej literárnej kritiky* (1991). Obaja v rámci dobových možností prehodnocovali monolitný a homogénny model národných literárnych dejín a zdôrazňovali mnohodimenzionálnosť i rôznorodé paradoxy dobových literárnych procesov. Priniesli tak pre slovenský literárnohistorický výskum impulzy, na ktoré bolo možné nadväzovať, a aj sa nadväzovalo nielen v situácii »posthistorickej«, ale i v súčasnosti, v kultúrno-spoločenskom momente, keď sa nielen v domácom, ale i globálnom rámci ohlasuje koniec postmoderny a »prízraky histórie« sa s veľkou naliehavosťou vracajú.

3 K postštrukturalistickým presahom Čepanovho literárnohistorického výskumu pozri HORVÁTH, 2003; k ďalším metodologickým kontextom pozri aj MIKULOVÁ, 2010, s. 213 — 222.

4 O. Čepan bol editorom diela J. Záborského, L. Kubániho, V. Paulíny-Tótha, s M. Minárikovou. Pridavkovou spolupracoval na zobraňom diele M. Kukučina; R. Chmel pripravil edície diel autorov ako L. Štúr, J. M. Hurban, M. Dohnány a A. Škarvan.

Ak bola reč o — možno prekvapujúcich — paralelách domáceho a anglofónneho literárnohistorického výskumu, treba pripomenúť, že boli motivované protichodnými pohybmi. Na jednej strane to bol pohyb od textu k skutočnosti, ku kontextu, resp. »materiálnosti«, k zdôrazňovaniu materiálnych a spoločenských rozmerov literatúry, na druhej strane to bolo viac alebo menej viditeľné, no predsa identifikovateľné úsilie odkloniť sa od ortodoxného marxizmu, od teórie odrazu, ale i od národnoobrodeneckého monolitného modelu literatúry či kultúry a smerovať od determinácie spoločenskou praxou k znakovej, resp. autonómnej štruktúre diela, čiže k literárnosti. Paradoxne, spoločným menovateľom týchto procesov sa stalo prepracovanie východísk marxistickej teórie, ktorá však mala v prípadoch západnej a domácej literárnej vedy odlišný status.

Hlavný prúd západoeurópskeho literárnovedného myslenia 20. storočia, pohybujúci sa v rámci kultúrnej teórie, sa s marxizmom konfrontoval a osvojoval si jeho subverzívny naratív. Oponoval prostredníctvom neho dominantným spoločenským silám a v kontexte literárnej vedy sa stal východiskom pre kritiku už spomínaných textocentrických prístupov novej kritiky. Jeho podnety sa v kontexte západných humanitných odborov absorbovali alebo kriticky prepracovávali — marxizmus sa tu realizoval najmä v postmarxistických prepracovaniach predovšetkým Frankfurtskej školy. Vzťah medzi spoločenskou základňou a nadstavbou sa tu nechápal ako striktno deterministický, ale poukazovalo sa na jeho zložitejší a dynamický rozmer. Nadstavbe, kam podľa marxizmu patrí i kultúra a literatúra, pripisoval väčšiu mieru autonómie. Tieto tendencie, realizované i v literárnovednej oblasti, volali síce po zohľadnení »materialistických« rozmerov kultúry, no pojem »materializmu« tu bol v porovnaní s ortodoxnou verziou marxizmu sofistikovanejší. Materializmus tu bol prítomný ako »praxe ustavené a fungujúci v celku jisté spoločnosti, které vždy nabývají nějaké hmotné podoby nebo materiálního vyjádření a zároveň tuto společnost materiálně i symbolicky pozměňují« (MÜLLER, 2014, s. 36 — 37). Pozorovateľná je tu neustále problematizovaná materializácia symbolického a symbolizácia materiálneho, dotýkajúca

sa rôznych oblastí — prepojenia literatúry a umenia do konkrétnych historických a spoločenských vzťahov a interakcií, materiálne podmienky (väčšinou rozumené ako sociálno-ekonomická určenosť) konštruovania istých typov diskurzívnych praktík, ako aj spôsoby, akým sa vypovedá o materiálnom, hmotnom. K materiálnym podmienkam literárnej produkcie tu patria napríklad i vzťahy medzi autorom a jeho čitateľmi, prípadne účinky, ktoré má dielo na svojich čitateľov (EAGLETON, 2010, s. 242).

V našom prostredí mal marxizmus postavenie oficiálnej ideológie (svetonázoru), ktorá »vytesňovala«, vytláčala, resp. potláčala opozičné tlaky, rovnako ako i všetky iniciatívy snažiace sa o ich kritické prepracovanie (v sedemdesiatych rokoch sa kritické prepracovania marxizmu označovali ako revizionizmus a následne zavrhovali). V takto nastavenom pomere síl pôsobili práve textocentrické prístupy k literatúre, zdôrazňovanie autonómnosti literárneho diela, vymaňujúce ho z determinácie spoločenskými okolnosťami, subverzívne. Možnosti a realizácie týchto iniciatív však boli vo verejnom priestore limitované. Ako uvádza Jiří Trávniček, po roku 1968 sa realizovali pod krycou »fasádou« dogmatického marxizmu-leninizmu (SS/*JT, 2001, s. 477).

Predbežne možno skonštatovať, že priestor, kde sa stretávala slovenská (a česká) literárna veda druhej polovice 20. storočia so svojim západným náprotivkom, bola kritika ortodoxného marxistického chápania vzťahu medzi základňou a nadstavbou (v našich domácich podmienkach realizovaná skôr skryto), zdôrazňovanie dynamiky vzťahov literárneho diela k mimoliterárnej skutočnosti, ako aj heretogénnej povahy literárnych procesov.

Ak sa teda sústredíme na spomínané literárnovedné iniciatívy anglofónnej oblasti, je potrebné začať osobnosťou Raymonda Williamsa, britského literárneho vedca, ktorého dielo iniciovalo od šesťdesiatych rokov etablovanie troch — v tomto kontexte výrazných — literárnovedných, resp. humanitných smerov: kultúrnych štúdií, kultúrneho materializmu a nového historizmu (hoci tu sú tie súvislosti menej výrazné a samotnými aktérmi nového historizmu priznávané).

Williamsova koncepcia literatúry, ktorú rozpracovával od konca päťdesiatych rokov, je iniciovaná kritikou základných téz novej kritiky o autonómnosti literárneho textu a o kultúre ako výlučnom priestore univerzálnych, ideálnych a transcendentných hodnôt. Jeho polemika sa opiera o prehodnotené podnety západnej marxistickej filozofie — »alternatívneho« nedogmatického marxizmu v podaní mladého Györgya Lukácsa, Antonia Gramsciho, Luciena Goldmanna a Frankfurtskej školy.

Williams odmieta zúžené ponímanie kultúry, ktoré malo pôvod v romantizme — a pretrvávalo i v modernizme — — a zakladalo sa na vyčlenení a vyzdvihnutí len istej sféry ľudskej činnosti — estetickej a intelektuálnej, pričom ignorovalo materiálne podmienky ich existencie. Kultúra ako jeden z typov produkcie zahŕňa v jeho ponímaní materiálne, intelektuálne a spirituálne oblasti ľudských aktivít, ktoré sú podmieňované konkrétnymi historickými a spoločenskými podmienkami. K výrazným impulzom Williamsových prác patrí aj jeho rozpracovanie gramsciovského konceptu hegemonie, kde v opozícii voči spoločensky dominantným silám stoja kontrahegemonické tlaky — reziduálne, pochádzajúce z minulosti a emergentné, novovznikajúce. Tie buď vedú k zmene hegemonických síl, alebo sú nimi pohlcované. Začiatkom osemdesiatych rokov 20. storočia sa k dielu R. Williama prihlásil smer označovaný ako kultúrny materializmus, konkrétne britskí literárni vedci ako napríklad Johnatan Dollimore, Alan Sinfield či Catherine Belseyová.⁵

Paralelne, sčasti z podobných východísk a s rovnakým tematickým záberom, sa v americkom akademickom prostredí rozvíjal literárnovedný smer, ktorý neskôr dostal označenie nový historizmus (New Historicism).⁶

V porovnaní s britským kultúrnym materializmom sa metodologické východiská nového historizmu vzdialili marxistickej teórii a čerpali skôr z podnetov postštrukturalizmu, sprostredkovaných dielom M. Foucaulta, ako ďalšie kľúčové inšpiračné zdroje sa uvádza aj dielo antropológa Clifforda Geertza či literárneho vedca Haydena Whitea. Napriek tomu, že k novému historizmu sa hlásila pomerne heterogénna skupina bádateľov s rôznorodou metodológiou (o mnohých

5 K (post-)marxistickým východiskám sa u nich pridali i vplyvy postštrukturalizmu, predovšetkým M. Foucaulta. Ich literárne a kultúrne analýzy sa zamerali na situovanie textov do dobových mocenských a spoločenských vzťahov, prípadne na konštituovanie dobovej diskurzivity. Postupom času sa metodologický eklektizmus kultúrneho materializmu ešte prehĺbil, a to prepojením s rodovými štúdiami, resp. queer studies.

6 Jeden z jeho kľúčových predstaviteľov Stephen Greenblatt vo svojej knihe *Renaissance Self-Fashioning: From More to Shakespeare* (1980) pôvodne označil túto iniciatívu ako »poetiku kultúry«, označenie nový historizmus sa ustálilo o niečo neskôr.

vplyvoch, predovšetkým európskej proveniencie, často ani explicitne nehovorili), ich úsilie, podnietené i prístupom postmodernej dejinárky, zjednocuje snaha nanovo premyslieť, ako pristupovať k literatúre a umeniu a ich historickým kontextom. Hoci nový historizmus chcel do literárnej vedy znovu uviesť historickú dimenziu, vymedzoval sa voči tzv. »starému historizmu«. Neakceptoval len jeden dominantný význam historickej situácie, rovnako ako odmietal teleologickú predstavu historického vývinu a skôr ako na zákonitosť kládol dôraz na náhodnosť literárnych procesov.

Model dejín, ktorý nový historizmus predkladá, je založený na predstave priestoru plného zlomov a diskontinuity, kde pôsobia antagonistické heterogénne sily. Novohistorický literárnohistorický prístup sa sústreďuje na odhalenia, akým spôsobom pôsobia na súčasníka texty vpletené do hustej siete historických vzťahov. Základný motívom sa tu stáva zrušenie privilegovaného postavenia literárneho textu, jeho kontext sa stáva rovnako dôležitý.⁷

Novohistorici často ostávali pri zviditeľňovaní konkrétneho textu a jeho mnohorakých kontextov v synchronnom reze a pritom používali metódu »hustého opisu«, prevzatú od antropológa Clifforda Geertza. Jej podstatou bolo čo najdetailnejšie zachytenie konkrétnej situácie, odkrytie všetkých vrstiev významov a kódov, ktoré ju určujú (BOLTON, 2007, s. 279; MACEY, 2000, s. 380). Táto sieť vzťahov ostáva v »hustom opise« nehierarchizovaná. Aj vplyvom prác M. Foucaulta miesto kontinuity noví historici zdôrazňovali mnohohlasnosť, singulárne udalosti, kategóriu konkrétneho a subverzívneho, sústreďovali sa na momenty rozporov, nestability významov a poukazovali na konštruovaný charakter historického procesu (BOLTON, 2007).

Ak sa vrátíme do kontextu domáceho výskumu literatúry 19. storočia k literárnohistorickým aktivitám O. Čepana a R. Chmela, môžeme tu nájsť hneď niekoľko motívov, ktoré napriek odlišnosti východísk a okolností vykazujú neprehliadnuteľné paralely so spomínanými literárnovednými prístupmi.

V prípade literárnovedného uvažovania O. Čepana ide o jeho problematizovanie deterministického vzťahu základne

7 »Neviděli historický kontext literárního díla jako něco pevného a neměnného, co by se mělo vyčíst přímo z »neliterárních« děl odborné historie a posléze vsunout dospod literárního textu jako jeho základ; naopak viděli samu historii jako další text, který má být interpretován současně s literárním dílem« (BOLTON, 2007, s. 281).

8 Ako však podotýka T. Horváth, »paradoxne, v jazyku oficiálnej ideologickej doktríny« (HORVÁTH, 2003, s. 210).

a nadstavby, ktorý vyúsťuje do podobnej koncepcie »materiálneho«, akú nachádzame v textoch R. Williamsa, kultúrnych materialistov a nových historikov. Aj O. Čepan zapája literárny text do komplikovanej siete vzťahov, vidí ho »ako výsledok viacsstrannej interakcie medzi autorom, realitou života a tradíciami literatúry« (ČEPAN, 2003, s. 78). O. Čepan, pracujúc s východiskami ruského formalizmu a štrukturalizmu, oponuje teórii odrazu⁸ a poukazuje na podvojnú situáciu literárneho textu vo vzťahu k skutočnosti: »Umelecké (literárne dielo) je teda súčasne odrazom skutočnosti i jej fikciou, pretože razom vypovedá o autorovom spoločenskom bytí i o jeho ideovo-estetickom vedomí. (...) Väčšina konkrétnych obsahov skutočnosti sa časom cez historicky kodifikované postupy stáva neoddeliteľnou súčasťou ›bytia literatúry‹, článkom príznakov jej existenčnej nezávislosti ako relatívne samostatného radu nadstavby. Bázou, na ktorej sa ›vedomie‹ literárnych faktov mení na ich ›literárne bytie‹, sú predovšetkým tzv. ľudské situácie, ktoré sa v podstate opakujú od úsvitu dejín až podnes« (ČEPAN, 2003, s. 76).

V Čepanovej koncepcii — či už literárnohistorickej alebo literárnoteoretickej — zohráva výraznú úlohu akt »prekladania«, resp. sprostredkovania, ktorým sa do literárneho textu dostávajú neliterárne fakty. Ako upozorňuje Tomáš Horváth, »člen neliterárneho radu (či už ide o biografiju, alebo politiku) môže do literárneho radu vkĺznuť iba takým spôsobom, že prejde cez jeho kódovací (translačný) filter, kde sa podrobí aktu prekladu« (HORVÁTH, 2003, s. 213). Čepanov pokus premyslieť vzťahy literárneho textu a jeho kontextu ho vedie k zisteniam, ktoré ho približujú k západným postmarxistickým a postštrukturalistickým iniciatívam, tvoriacim aj východiská vyššie spomínaných literárnovedných iniciatív (HORVÁTH, 2003, s. 206).

Podobnou paralelou je i Čepanov pojem »významotvorného princípu«, odvodený z Jakobsonovho rozlíšenia metaforického a metonymického princípu ako dvoch základných aktov reči (JAKOBSON, 1995, s. 55 — 74). Rovnako sa opiera o koncepciu sémantického gesta J. Mukařovského (MUKAŘOVSKÝ, 2000). O. Čepan s ním pracuje vo svojej monografii *Stimuly realizmu*, kde ho vymedzuje ako »zovšeobecňujúci princíp,

ktorým autori uplatňovali modelotvorné princípy svojho postoja k realite v celom systéme svojich významotvorných a výrazotvorných operácií« (ČEPAN, 1984, s. 56). Prostredníctvom významotvorného princípu dochádza u Čepana k obdobnému prepojeniu textu a kontextu ako u kultúrnych materialistov a nových historikov. Ich vzťah sa dynamizuje, kontext je možné »čítať« tak ako text.⁹

Podobnosti s novohistorickým situovaním literárneho textu do hustej siete vzťahov nachádzame pri pohľade na Čepanovu koncepciu literárneho diania, a to i napriek tomu, že v porovnaní so skeptickým postojom novohistorikov k myšlienke historického vývinu on uvažuje i v diachrónnych rámcoch. Oproti monolitnej predstave literárneho diania a vývinu však O. Čepan vo svojej štúdii *Vzťahy v literárnom vývine* (1979) predkladá model akceptujúci rôznorodosť, ale aj prejavy diskontinuity a náhody. Neskôr ho aplikuje pri analýze konkrétnych literárnohistorických udalostí (slovenského romantizmu, realizmu i medzivojnovnej literatúry). Zdôrazňuje, že literárne dianie je tu výsledkom »plurality a koexistencie«, ale i diskontinuity (ČEPAN, 2002, s. 13), resp. »konfigurácií plurality« (HORVÁTH, 2003, s. 219) viacerých estetických a filozofických tendencií. Vo svojich úvahách akceptuje i náhodnosť literárnych faktov, javov, ktoré sa neriadia danými zákonitosťami, čo je napokon silný motív postštrukturalistického myslenia, prítomný i v novohistorickom prístupe: »Literárne fakty tak ako všetko iné na svete oscilujú v rámci antinómie medzi náhodou a zákonom. Mimo tohto protirečivého vzťahu nejestvuje živý pulz vecí a javov. Bez neho sa stávajú deštruovanými objektmi, alebo sa menia na mechanické automaty, neprospešné nikomu a ničomu. (...) Aj literárne záležitosti majú svoj čas, priestor a svoju »hmotu«. Na neposlednom mieste majú aj svoje motivované a nemotivované impulzy, svoju zákonitosť a náhodnosť« (ČEPAN, 2003, s. 52). Je však potrebné podotknúť, že Čepanove úvahy o funkcii náhody v literárnom diani nevyúsťujú do novohistorického, resp. postštrukturalistického akcentovania diskontinuit a rozporov, realizujú sa na pozadí vedomia nespochybniteľnej zákonitosti a kontinuity procesov — ako podotýka vo svojej analýze tohto konceptu T. Horváth.¹⁰

⁹ Na podobnosť prístupu O. Čepana s tropologickou analýzou historických diskurzov upozorňuje T. Horváth (HORVÁTH, 2003, s. 212).

¹⁰ K pluralite, diskontinuite a náhode v Čepanovej koncepcii pozri HORVÁTH, 2003, s. 216 — 223.

V literárnom vývine O. Čepan identifikuje viacnásobné pohyby, pre svoj model literárnych procesov využíva metaforu prevzatú z geológie: »Literárny vývin má v ideálnom prípade podobu procesu, pripomínajúceho príkladnú »tektonickú« stavbu geologických vrstiev zeme. V nej sa postupne v chronologickej následnosti vertikálne vrstvia na seba stále nové a nové sedimenty. Ak chceme ostať pri geologickej terminológii, druhým možným prípadom je tzv. »príkrovová« stavba. Pri nej sa v dôsledku silného tangenciálneho tlaku z času na čas horizontálne presúvajú celé komplexy vrstiev aj na väčšie vzdialenosti, pričom sa obvykle odhaľujú ich hlbšie, odolnejšie a plasticky menej tvárne podložia. Tretím a krajným prípadom je »katastrofická« situácia. V nej sa všetko dáva do horizontálneho i vertikálneho pohybu, chaoticky premiešajú staršie i nové vrstvy. (...) Každá z týchto eventualít vývinu zemskej kôry má svoje vzdialené analógie aj v literárnom vývine. Prvá stelesňuje kauzálny princíp kontinuitného narastania tradície v ustálenom prostredí, odolnom voči bočným i priamym vplyvom iných kultúrnych centier a prostredí. Druhá obrazne pripomína okolnosti, pri ktorých sa síce vytvára špecifická tradícia, ktorá však vzhľadom na svoju plastickú tvárnosť nie je odolná voči silnejším tangenciálnym tlakom. Tento náhradný pojem vyjadruje v danom prípade dialektické antitézy, vychádzajúce z blízkych či vzdialenejších kultúrnych prostredí. Tretia eventualita vystihuje krajný a zriedkavý prípad katastrofických prevratov rôznej povahy — od sociálno-politických až po tzv. literárne revolúcie. V nej sa neorganicky a radikálne preskupujú štruktúrne vzťahy vo vymedzenom literárnom okruhu. Pritom sa kauzálna-tektonický a dialekticko-príkrovový vývin nahrádza viacsmernou a funkčne zabsolutizovanou »negáciou negácií« — jednorazovým zvratom a revolučným riešením situácie« (ČEPAN, 2003, s. 76 — 77).

Uvedený model literárneho diania a vývinu nie je založený na neustálej inovácii, ale jeho výsledná podoba je daná rôznorodými pohybmi, nesmeruje k »finálnemu bodu, ale naopak, v zhode s narastajúcou historickou skúsenosťou ľudstva a literatúry sa aj cez občasné deštrukcie v podstate rozširuje na všetky strany« (tamže, s. 78). Možno ho tak vzťahovať

k Williamsovej predstave, kde je konkrétna literárna, resp. kultúrna situácia určovaná hegemonickými, reziduálnymi či emergentnými tlakmi, čiže rôznorodými a protichodnými silami.

Zviditeľňovanie mnohohlasnosti, diskontinuity, momentov rozkolu a opozície, teda subverzie, zohrávajú výraznú rolu i v literárnohistorickom výskume Rudolfa Chmela. Vo svojich prácach vykresľoval personálne portréty nielen kľúčových osobností slovenskej kultúry 19. storočia ako Ľ. Štúr či J. M. Hurban, ale aj tých, ktoré v priebehu 20. storočia dlhodobo ostávali v pozadí slovenskej literárnej aj všeobecnej historiografie. Dôvodom boli ich opozičné názory či kritika oficiálneho smerovania slovenského národného života — spomeňme napríklad Štefana Launera, Samuela Štefanoviča, Alberta Škarvana, Jána Lajčiaka. Pripomínaním vášnivých sporov, ktoré v konkrétnych historických situáciách zohrávali rozhodujúcu úlohu pre ďalšie — vôbec nie samozrejme — smerovanie slovenskej kultúry,¹¹ poukazuje na pluralitný charakter dobového literárneho a kultúrneho diania, ako aj národného života prezentovaného v oficiálnych výkladoch ako homogénny celok, zjednocujúci sily pre realizovanie jedného spoločného cieľa. R. Chmel rovnako upozorňoval i na to, že aj neskôr až dogmaticky pôsobiace dielo osobností ako Ľ. Štúr či J. M. Hurban je plné rozporov, paradoxov a protirečení či prudkých obrátov.

Práve diskontinuitu, fragmentárnosť a »improvizáciu« (čiže náhodu) považuje R. Chmel za neoddeliteľnú súčasť slovenskej kultúry — svoj portrét Ľudovíta Štúra začína slovami: »Sme národ fragmentov, odlomkov, improvizácií a diskontinuity« (Chmel, 2009, s. 9). Svojím výskumom poukazuje na »kontinuitu« tejto »diskontinuity«, ktorá pôsobí ako dynamizujúci moment kultúrneho a spoločenského diania.¹²

Priestorom pre zviditeľňovanie týchto produktívnych rozporov a opozícií ostáva celkom prirodzene to, čo literárny text presahuje — súčasť literárneho života, ako sú literárna kritika, spory a polemiky, ktoré presahujú hranice literatúry smerom k širším kultúrnym a spoločenským problémom. Kriticismus sa pre R. Chmela nevyčerpáva iba v negácii či popieraní: »V kriticisme hodnom svojho mena je i moment uchovávanía, moment dialektického popierania, to jest

11 Ako napríklad spor Kollára s romantikmi, polemika romantikov s Jonášom Záborským, kritické hlasy voči Štúrovým aktivitám, spor o almanach *Napred*, vymedzovanie sa generácie hlasistov a potom prúdistov voči martin-skému centru, Matušková polemika s tradíciou a mnohé ďalšie.

12 »Myslieť si niečo iné, odlišné, čo sa — nebudaj — nemá alebo nepatrí, myslieť, myslieť si niečo kritické, to síce nebolo u nás nikdy vyslovene zakázané, ale ani nie priveľmi vítané alebo príjemné. Preto takéto úvahy najčastejšie zostávali v štádiu dobrých úmyslov. Dláždili sme si nimi neraz našu kľukatú cestu dejinami. Len ich prekračovaním, skutočným naplňaním sme sa zväčša mohli priblížiť k čomusi, čo u nás vždy vzbudzovalo podozrenie, čo je však soľou života — k vnútornému, bytostnému kriticismu, k problematizovaniu vlastnej minulosti i súčasnosti, dejov, udalostí, osobností, názorov. To u nás, kde sme boli často náchylní k neopodstatnenému oslavovaniu či tabuizovaniu alebo sme skôr na slovo verili autoritám, nebolo vždy samozrejme. No hádam je predsa len chvályhodné, že aj takýchto vnútrokritických situácií nebolo až tak málo. Filtrovali nám povrchné proklamatívne národné a historické sebavedomie, problematizovali skutočnosť; jednoducho — nedali ustrnúť, zaspať.« (CHMEL, 1983, s. 60 — 61)

i nadväzovania i kontinuity. Predovšetkým pre permanentné pestovanie vnútornej kultúrnosti národa, ktorá okrem prvku potvrdzovania nesie v sebe nevyhnutne i moment problematizovania« (Chmel, 1983, s. 62).

Okrem kritiky a polemík sa predmetom Chmelovho bádateľského záujmu stáva esej ako miesto manifestácie singulárneho či jedinečného, priestor otvorenosti a inovácie, kde sa neprejavuje len individuálna originalita, sila osobnosti, ale stretávajú sa a prepájajú diskurzy rôzneho pôvodu (CHMEL, 1983, s. 100).¹³ V eseji sa podľa R. Chmela v dynamickom napätí, v súčinnosti konkrétneho a abstraktného zviditeľňuje jedinečný potenciál intelektuálneho a estetického výkonu: »Od eseje nežadame definitívu, vyčerpanie témy; skôr kladenie otázok a hľadanie odpovedí, hľadačstvo, ale i postoj, presvedčenie, myšlienky (nie abstrakcie)« (tamže, s. 101). V mnohých aspektoch je pre R. Chmela esej v kontexte slovenskej kultúry tým, čím pre nových historikov literatúra, diskurzom zviditeľňujúcim diskontinuitu a pluralitu, procesualnosť a dynamiku rôznorodých vzťahov (GARBER, 2014, s. 438). Stáva sa »čítaním o pol druhu storočí slovenskej literatúry, ale i kultúrnej histórie, filozofie dejín, charakterológie, spoločenskej aj psychologickej sebareflexie« (CHMEL, 1983, s. 102).

Hoci máme do činenia s nezávisle sa rozvíjajúcim konceptami vychádzajúcimi z odlišnej tradície, v literárnohistorickom výskume slovenskej literatúry 19. storočia sa u O. Čepana a R. Chmela zreteľne prejavujú mnohé motívy, zohrávajúce významnú úlohu i v iniciatívach, ktoré výrazne sformovali podobu súčasného myslenia o literatúre a kultúre v západnom kontexte. Patrí sem zviditeľňovanie diskontinuity, rozporov či plurality literárneho diania, akcent na jedinečné a konkrétne, ako i zdôrazňovanie dynamických vzťahov medzi literatúrou a jej kontextom. Táto synchronicita poskytuje príležitosť na zjednodušenie dialógu medzi — na prvý pohľad rôznorodými — kontextmi v súčasnom globalizovanom akademickom priestore.

¹³ »Esej je totiž popri svojej vyhranenej podobe jav neobyčajne dynamický, jav — na rozhraní. Nielen medzi vedou a umením, lyricko-reflexívnym či epicko-kronikárskym spôsobom vyjadrovania, medzi systematickosťou a nesystematickosťou a parciálnosťou, lineárnosťou a nelineárnosťou rozprávania... Esej je žáner blízky takým publicistickým útvarom ako reportáž, denník, cestopis, fejtón, besednica, črta, úvodník, causeria a na druhej strane blízko reflexívnej esejistickej prózy, románov, noviel. Aj napriek blízkosti, križieniu a všetkým formám dotykov či prekrývání však žije vlastným životom; životom, ktorý určuje onen pomyslený bod medzi modelom, invariantom svetovým a tradíciou, variáciou domácou. Z tohto hľadiska je esej dvojnásobne svojbytná, typologicky čistá, a predsa otvorená. Jej autori tvorili prevažne s úsilím, aby ich bolo možno poznať, rozoznať, odlišiť. Vybočovali, prekračovali hranice žánrových a iných obmedzení smerom k jedinečnosti.« (Chmel, 1983, s. 100)

- BOLTON, Jonathan: Doslov. In: BOLTON, Jonathan (ed.): *Nový historismus/New Historicism*. Brno : Host, 2007, s. 277 — 306.
- ČEPAN, Oskár: *Literárne dejiny a literárna veda*. Bratislava : Veda, 2002.
- ČEPAN, Oskár: *Literárnoteoretické state*. Bratislava : Veda, 2003.
- ČEPAN, Oskár: *Stimuly realizmu*. Bratislava : Tatran, 1984.
- DERRIDA, Jacques: *Strašidlá Marxa*. Bratislava : Vydavateľstvo Európa, 2011.
- EAGLETON, Terry: *Úvod do literárnej teórie*. Praha : Albatros, 2010.
- GARBER, Marjorie: Historická korektnosť. Užítí a zneužití dějin pro literaturu. In: MÜLLER, Richard — ŠEBEK, Josef (eds.): *Texty v oběhu. Antologie z kulturně materialistického myšlení o literatuře*. Praha : Academia, 2014, s. 424 — 453.
- HORVÁTH, Tomáš: Čepanov literárnoteoretický projekt a jeho metodologické kontexty. In: ČEPAN, Oskár: *Literárnoteoretické state*. Bratislava : Veda, 2003, s. 204 — 238.
- CHMEL, Rudolf: *Romantizmus v globalizme*. Bratislava : Kalligram, 2009.
- CHMEL, Rudolf: *Sondy*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1983.
- JAKOBSON, Roman: Dva aspekty jazyka a dva typy afatických poruch. In: JAKOBSON, Roman: *Poetická funkce*. Jinočany : H&H, 1995, s. 55 — 74.
- JAMESON, Fredric: *Postmodernismus neboli kulturní logika pozdního kapitalismu*. Praha : Rybka Publishers, 2016.
- MACEY, David: *The Penguin Dictionary of Critical Theory*. London : Penguin Books, 2000.
- MIKULOVÁ, Marcela: *Paradoxy realizmu. »Neklasická« klasici slovenskej prózy*. Bratislava : Veda, 2010.
- MUKAŘOVSKÝ, Jan: *Studie I*. Brno : Host, 2000.
- MÜLLER, Richard: Obměny kultur, ohyby materiality. In: MÜLLER, Richard — ŠEBEK, Josef (eds.): *Texty v oběhu. Antologie z kulturně materialistického myšlení o literatuře*. Praha : Academia, 2014, s. 17 — 108.
- SS/*JT: Marxismus. In: NÜNNING, Ansgar (ed.): *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno : Host, 2001, s. 474 — 478.
- ŽIŽEK, Slavoj: *Event*. London : Penguin Random House UK, 2014.

Jana Kuzmíková

Napriek tomu, že v roku 2014 vyšla v Ústave slovenskej literatúry SAV kolektívna monografia *Literatúra v kognitívnych súvislostiach*, stále sa u slovakistov stretávam s neznalosťou toho, čo je kognitívna literárna veda. Je pravda, že každý interpretačný výkon možno v širokom zmysle slova považovať za kognitívny. No to neznamená, že ho vždy môžeme označiť za kognitívnovedný. Kognitívna literárna veda, ktorá sa začala formovať v osemdesiatych rokoch 20. storočia, totiž stavia na východiskách súčasnej kognitívnej vedy, ktorá po prvej fáze, keď sa predpokladalo, že ľudská myseľ funguje ako počítačový softvér, postupne dospela k názoru, že mentálne funkcie sú v ľudskom tele formované evolúciou. Ukazuje sa, že ľudská myseľ obsahuje v každom okamihu masívne paralelné, komplexné a mnohoznačné procesy, ktoré sú nevyhnutne vtelesnené (embodied), založené na kategorizácii a metaforickosti a sú nasýtené emóciami, pričom z veľkej časti prebiehajú neuvedomovane.

Na týchto základoch sa formovala kognitívna lingvistika a následne v osemdesiatych rokoch 20. storočia pribudli aj prvé kognitívne literárne výskumy. Dnes už hovoríme o kognitívnej literárnej vede ako samostatnej disciplíne. Považuje sa za vedecký smer, ktorý prostredníctvom interdisciplinárnosti a transdisciplinárnosti sústreďuje, prepája i konfrontuje prírodovedné a humanitné prístupy a metodológie v záujme lepšieho pochopenia komplexnej dynamiky medzi kogníciou a literatúrou. Vychádza z predpokladu, že ľudské správanie je podmienené komplexnými interakciami medzi ľudskou biológiou a kultúrou, pričom gény človeka »vedú« a kultúra ho špecifikuje. Epistemologicky sa teda kognitívna literárna veda situuje do priestoru konštruktivismu. Väčšinou sa prijíma neradikálny typ konštruktivismu: keďže »kognícia je zakotvená jednak v reálnom svete a jednak vo vymedziteľných štruktúrach senzorickej, perceptuálnej a konceptuálnej interiority, musia byť poznanie a skúsenosť založené na oboch zložkách, hoci v rôznom stupni« (HART, 2013, s. xi).¹⁴ Konštruktivistický

14 »Because cognition itself is grounded in both the real world and in the constraining structures of sensory, perceptual, and conceptual interiority, knowledge and experience must be based on both, although in varying degrees.« (HART, 2013, s. xi)

prístup nahrádza opozíciu realizmus kontra relativizmus kontinuum vzťahov a dynamikou kombinovaných spojení.¹⁵ Kognitívnovedný pohľad na základe argumentov spochybňuje dualizmus telo verzus myseľ alebo človek verzus jazyk, po stáročia uplatňovaný vo filozofických a vedeckých formálno-logických modelovaniach. Podobne jednoznačným spôsobom neoddeľuje ani racionálnu stránku kognície od impulzívnej a emocionálnej stránky, lebo sa potvrdilo, že emócie nie sú »iracionálne«, ale sú výsledkom informačných podnetov a ich stvárnenia, resp. pretvorenia. Sú výraznou súčasťou heuristických procesov. Hoci emócie organizujú vnemy menej presne, zároveň okrem ďalších kognitívnych funkcií podmieňujú základné črty racionálneho správania organizmov (z evolučného hľadiska) (MINSKY, 2006, s. 4).

Podľa uvedeného zadania kognitívnovedných skúmaní nemáme v slovakistike v tejto chvíli náležitý rozsah publikácií, projektov a výskumov, ktoré sa kognitívnovedný prístup pokúšajú reálne uplatňovať.¹⁶ Nejestvujú medziodborové výskumy medzi literárnou vedou a prírodnými či technickými vedami. Ale ani transdisciplinárnosť, keď sa v rámci literárnej vedy terminologicky uchopujú a metodologicky uplatňujú princípy, pravidlá a poznatky niektorej/niektorých kognitívnych vied (kognitívnej lingvistiky, sociológie, psychológie, antropológie, filozofie, neurológie, informatiky atď.), zatiaľ nenašla dostatočné teoreticko-systematické uplatnenie. Prvou podmienkou takýchto výskumov je prijatie zásady o vtelesnenosti ľudskej mysle, čo nesie so sebou požiadavku vedeckého objektivizovania subjektívnych interpretácií a uzáverov. Doteraz totiž nepoznáme interdisciplinárne akceptované odpovede na otázky, ako prebieha literárna komunikácia vo vedomí a nevedomí čitateľa, ale aj autora, ako literárnemu textu rozumieme či nerozumieme a akú úlohu pri tom zohrávajú emócie, a nie je jasné, ako nás literatúra ovplyvňuje alebo možno aj neovplyvňuje.

Už pred časom recepčná estetika (reader-response criticism) poukázala na to, že čitateľ významy z textu neextrahuje, ale konštruuje. Na recepčné účinky textu v ľudskom vedomí sa v slovenskej literárnej vede 20. storočia orientoval predo-

¹⁵ Napríklad je dokumentované, že jazykové štruktúry sa podobajú štruktúram zmyslami spoznávaného sveta i štruktúram ľudských skúseností. Ich vzájomné vzťahovanie sa je dynamické; výraznú úlohu tu zohráva modálny aspekt (čiže vzťah aktuálnej subjektívnej prezentácie sa voči predmetu výpovede a zároveň aj vzťah obsahu výpovede voči realite).

¹⁶ V slovenskej lingvistiky má kognitívnovedný prienik svoj pioniersky začiatok už za sebou; stačí spomenúť práce Juraja Dolníka, Aleny Bohunickej a i.

všetkým František Miko spolu so svojimi spolupracovníkmi (Anton Popovič, Peter Liba, Peter Zajac, Ľubomír Plesník, Valér Mikula, Mária Valentová a iní). Mikov výskumný prístup bol semiotický, fenomenologický a hermeneutický, lenže nebol podoprený empirickými výskumami. Funkciu recepčného vedomia i nevedomia zdôrazňuje aj Mikov pokračovateľ Peter Zajac, ktorý po výskumoch tvorivosti literatúry prezentuje výstupy k pulzачnej estetike a existenciálnej poetike. Vychádza z toho, že existenciálna poetika je autobiografická a jej jadrom sú singulárne okamihy individuálnych ľudských životov. K Nitrianskej škole patrí aj Ľubomír Plesník, ktorý sa venuje pragmatickej estetike. V pragmatickej estetike je opäť dôležitá Mikova zásada »neemigrovať z kontextu vlastného, privátneho vedomia« (PLESNÍK, 2012, s. 35). Cezeň je možné vstupovať aj do »cudzích skúsenostných kontextov«, »hľadať zhodu v podstatách« alebo konfrontovať sa aj s inými recepčnými efektmi a kontextmi (tamže). Z kognitívneho pohľadu je záslužné, že recepčná aj pragmatická literárna estetika dokázali prejsť od štrukturalistického modelovania textov k skúmaniu zážitkového rozmeru literárnej komunikácie, pričom, samozrejme, štrukturalistické metódy a poznanie sa v istých modifikáciách a vhodných kontextoch a úrovniach analýzy uplatňujú aj naďalej. Okrem textových efektov sa však treba pýtať aj na kognitívne efekty čítania, to znamená, že tak ako máme vďaka Františkovi Mikovi spracovanú výrazovú sústavu textu, mala by byť zároveň spracovaná aj systematická recepčných efektov v ľudskej myslí. To však nemožno urobiť bez širších empirických výskumov, na to už nestačí efekty čítania takpovediac odhadovať a zároveň veriť, že štruktúrne a výrazové parametre umeleckého textu počas jeho recepcie viac či menej jednoznačne korešpondujú so zážitkovým pôsobením na vedomie čitateľa. V literárnej komunikácii nemá konečný mandát text, ale čitateľ, jeho vedomie a nevedomie.

Keďže pragmatická estetika zdôrazňuje účelnosť textu, dovoľm si nasledovné priamočiare prirovnanie: ak usúvzťažníme trojčlenku autor — text — čitateľ k trojčlenke výrobca — auto — vodič, ukážu sa isté rozdiely a ohraničenia výskumných smerovaní. Rozbor textu, či už literárnokritický

alebo napríklad analyticky štrukturalistický, v zásade neprihliada na to, ako daný text zdieľa jednotlivý recipient. Čiže, v analogickom rámci, nezisťuje, ako dané auto vyhovuje vodičovi a ďalším cestujúcim, ako sa im v ňom sedí, ako sa v ňom cítiť za jazdy a ako ľahko či s poruchami cesta prebieha atď. Podobné užívateľské a situačné faktory sa v druhej polovici 20. storočia začali odhaľovať v recepčnej estetike. Celkovo sa však vychádzalo najmä z implikácie text → čitateľ, podstatne menšia pozornosť bola venovaná opačným účinkom, teda ako čitateľova myseľ modifikuje recepciu, či tzv. realitu textu. Pritom vieme, že o tom, ako sa text recepčne uchopí, rozhoduje všestranná aktuálna situácia čitateľa, preto individuálne realizácie literárneho textu nielen v rozdielnych historických obdobiach, ale aj v rámci jednej kultúrnej paradigmy sú rozličné. Isteže, dobre to vedia všetci odborníci na literatúru. Rečnická otázka teda znie, prečo tomu nevenujú patričnú výskumnú pozornosť?

Ešte raz použijem prirovnanie k ceste autom, lebo od začiatku smerujem týmto priamočiarym prirovnaním k zásadnému faktu: autom sa vždy kamsi privezieme, najčastejšie do vopred zadaného cieľa. O cieľi, čiže výsledku recepcie literatúry však nateraz máme len hmlisté poznatky. Mýtus o neužitocnosti umenia, resp. krásy ešte stále robí literatúre medvediu službu. Akoby okrem štúdia foriem, štruktúr, žánrov, štýlov, poetík, hnutí a smerov, histórie literatúry nebolo treba v slovakistike vedieť, či sa nedalo zistiť, kam sa čitateľ vo svojej myslí vďaka čítaniu reálne dostal alebo nedostal, teda ako mu bolo čítanie na prospech a čo je výsledkom čitateľskej aktivity, keď čitateľ už zavrel knihu?

Aj na tieto okolnosti obrátila pozornosť kognitívna literárna veda. Uvedomila si, že bez empirických a experimentálnych výskumov čítania nemožno zodpovedať aktuálne otázky o účele a pôsobení literatúry na ľudskú myseľ. Čo v nás literatúra živí? V súčasnosti sú odpovede na tieto otázky spoločensky vysoko naliehavé. Doterajšie zistenia a tvrdenia literárnej teórie a histórie, ich nedostatočnú vierohodnosť či neúnosne špekulatívnu abstraktnosť prehodnocuje a dopĺňa kognitívnoviedná perspektíva. Dokáže sa interdisciplinárnymi

spôsobmi a objektívnymi metódami dostať až na úroveň mozgových procesov, do ľudského mozgu, ktorý považuje za priestor, kde sa osoba, kultúra a prostredie križujú a prelínajú, aby produkovali význam, poznanie. Kognitívna literárna veda v nebývalej miere odhaľuje cieľové manifestácie a účinky literárnej komunikácie nielen vo vedomí, ale takisto v nevedomí čitateľa. Smeruje napríklad k zodpovedaniu otázky, či literatúra má také funkcie (vo svojich účinkoch), ktoré nám neposkytne nijaká iná skúsenosť. V tejto oblasti ľudskej mysle teoretická, tradičná recepcná estetika (od R. Ingardena, W. Isera, S. Fischa až povedzme po K. Opdahla) nevie poskytnúť experimentálne podložené, falzifikovateľné tvrdenia. Podobne nevie dostatočne preniknúť do sféry nevedomia, ved' reflexia existenciálnych pocitov sa odohráva už na vedomej úrovni. Naproti tomu dôležitým pilierom kognitívnovedného teoretického uvažovania je fakt, že prevažná väčšina ľudského myslenia a čítania sa odohráva na nevedomej úrovni, preto je významnou úlohou skúmanie dejov, ktoré prebiehajú v mozgu a tele príliš rýchlo na to, aby sme si ich uvedomovali.

Ak sa vrátíme do slovenskej predkognitívnej literárnej vedy, v nadväznosti na práce Františka Mika upozornil Ján Števček, že »ešte zostáva problém integrácie textu na ďalšom stupni, v ďalších procesoch, predovšetkým v čitateľskom vedomí v širokom zmysle« (ŠTEVČEK, 1977, s. 76). Števček sa pokúsil o zodpovedanie tejto otázky návrhom typológie čitateľov. Jeho triedenie sa s rizikom dá zjednodušiť tak, že naivný čitateľ projektuje čítané ako skutočnosť, sentimentálny čítané pociťuje až »prežíva« a diskurzívny čitateľ si uvedomuje iluzívnosť a znakovosť literatúry.¹⁷

Lenže pre kognitívnu literárnu vedu je dôležité určiť — okrem iného — ešte základnejšie parametre a postupy procesov prebiehajúcich v ľudskej myslí pri čítaní. Čítanie môže byť viac alebo menej tvorivé (v terminológii Stanislava Rakúsa »múzické«), ale výskumy potvrdzujú, že nevyhnutným zdrojom tvorivých procesov je všeobecná, bežná, každodenná kognícia, ktorá nie je rigidná, automaticky výkonná, ale je nekonečne experimentujúca. Tento argument je jedným z výsledkov vtelesneného vedeckého realizmu (embodied

17 Lubomír Plesník používa v súvislosti s »príjmom diela« termíny »pól životného kontextu« (dieťa má strach z rozprávkovej ježibaby) a »pól výpovedného kontextu« (»chladné« sledovanie klíšiovitých scén zo štandardných thrillerov) (PLESNIK, 2012, s. 19).

scientific realism), ktorý v osemdesiatych rokoch 20. storočia nastolili v jazykovede (aj v prepojení na literatúru) George Lakoff, Mark Johnson a Mark Turner.¹⁸

Fungovanie bežnej kognície vysvetľujú Jeffrey Binder a Rutvik Desai cez koncept »vtelesnenej abstrakcie« (embodied abstraction):

»Z tohto pohľadu konceptuálna reprezentácia pozostáva z množstva úrovní abstrakcie zo sensorických, motorických a afektívnych vstupov. Nie všetky úrovne sú automaticky prístupné alebo aktivované za každých podmienok. Presnejšie, prístup je podmienený faktormi ako kontext, frekvencia, známost' a požiadavky na úlohu. (...) Vo vysoko známom kontexte stačia na adekvátne a rýchle spracovanie schematické reprezentácie [abstrakcie]. V nových kontextoch alebo keď úloha vyžaduje hlbšie spracovanie, sensoricko-motoricko-afektívne systémy prispievajú väčším dielom na vytvorenie (fleshing out) reprezentácií« (BINDER — DESAI, 2011, s. 531).¹⁹

Keď sa vyskytnú nové, neznáme okolnosti, mozog, aby sa vyrovnal s náhlymi výzvami, usiluje sa zaplniť vzniknuté medzery v bežnom fungovaní kognitívnych procesov kontigentnými, náhodilo vhodnými útržkami nových i už uskladnených zmyslových a významových dát. »Materiál« potrebný pre nové vzorce fungovania kognitívnych procesov (neurónov) môže v správnej chvíli poskytnúť napríklad aj literatúra. Podporuje to aj skúsenosť, že keď čítame príbeh, projektujeme ho (jeho štruktúru) do kolízií a problémov nášho každodenného života (TURNER, 1996, passim). Tento názor do veľkej miery zodpovedá koncepciám a metódam Stanislava Rakúsa alebo Ľubomíra Plesníka. Navyše, dočítaním knihy sa jej »nereálny« obsah neuzatvára, v kritických okamihoch sú užitočné prvky »identifikované a usmerňované do rôznych adaptačných a vedomostných systémov«. ²⁰ Zaradovanie užitočných prvkov do ďalších systémov mysle má okrem iného za následok rôzne čitateľské a neraz aj diametrálne odlišné literárno-kritické či odborné postoje voči jednému dielu.

Dva základné systémy, dva rozdielne súbory mozgových oblastí, ktoré sú výkonné v literárnej komunikácii, zaznamenal výskum Natalie Phillipsovej (2015). Intuitívne by sme

¹⁸ Blížšie KUZMÍKOVÁ, 2014, s. 10 — 28; GÁLIKOVÁ, 2014, s. 29 — 54.

¹⁹ »In this view, conceptual representation consists of multiple levels of abstraction from sensory, motor, and affective input. All levels are not automatically accessed or activated under all conditions. Rather, this access is subject to factors such as context, frequency, familiarity, and task demands. (...) In highly familiar context, the schematic representations [abstractions] are sufficient for adequate and rapid processing. In novel contexts or when the task requires deeper processing, sensory-motor-affective systems make a greater contribution in fleshing out representations.« (BINDER — DESAI, 2011, s. 531)

²⁰ »The falsity of a fictional world does not extend to all of the elements in it, and useful elements (...) should be identified and routed to various adaptations and knowledge systems.« (COSMIDES — TOOBY, 2000, s. 92)

41 — predpokladali, že na procesoch, ktoré sa zapájajú pri bežnom, oddychovom čítaní (pleasure reading), keď je čitateľ zaujatý dejom a pohltentý osudmi postáv, stavia aj pozorné, školené čítanie textu. Celkom prijateľne vyzerá predpoklad, že pri odbornej analýze mozog len rozšíri aktivované oblasti a ich výkonnosť, lebo intuícia nám nahovára, že vyššia, odborná úroveň recepcie je budovaná na bežnom či »nižšom« stupni čítania (overila som si tento predpoklad u viacerých literárnych profesionálov). Výskum Natalie Phillipsovej (PHILLIPS, 2015) však dospel k prekvapujúcemu zisteniu. Literárnovedné odborné čítanie, resp. tá fáza čítania, keď sa sústreďujeme na štruktúru, štýl, jazyk, obraznosť, rýmy a stopy, syntax, intertextualitu, kompozíciu, sujet, charakteristiku postáv, naráciu a jej komponenty atď., sa vôbec nebuduje na schopnostiach a procesoch bežného, spontánneho čítania. Oba druhy čítania síce vyvolávajú v mozgu rozsiahlu aktivitu, ale aktivované oblasti sú rozdielne, neprekrývajú sa. Vedecké dáta z magnetickej rezonancie a zároveň paralelného sledovania pohybov očí (fMRI-compatible eye tracking) sú oproti intuitívnemu predpokladu postavenému na základnej obrazovej schéme, že »hore je viac«,²¹ silno kontraintuitívne.

21 Táto intuitívna inferencia je v súlade s poznámkou 15.

Tento vedecký výsledok, ktorý prispel k odhaľovaniu procesov v mozgu, resp. nevedomých prejavov a účinkov čítania vo vtelesnenej ľudskej myšli, nesie so sebou dva veľmi dôrazné a veľmi konkrétne odkazy, prvý didakticko-spoločenský a druhý vedeckometodologický:

Prvý upozorňuje, že popri vyučovaní žiakov a bežných konzumentov literatúry analytickému, odbornému a kritickému čítaniu (interpretovaniu) treba venovať primeraný priestor aj čítaniu pre radosť, pretože také čítanie si vyžaduje úplne iné kognitívne schopnosti než školené čítanie. Napríklad povzbudzuje empatiu čitateľa a má komunikačné benefity. Empatia, práca s emóciami a schopnosť tolerancie sú dnes veľmi potrebné.

Druhé, vedecké odporúčanie hovorí, že kontraintuitívnosť mnohých poznatkov kognitívnej (literárnej) vedy naznačuje, že tradičné metódy literárnej vedy, ktoré bazírujú na osobnej recepcii a poznaní literatúry bez ďalšieho empirického, experimentálneho a interdisciplinárneho potvrdenia, čiže

sú v zásade intuitívne, nestačia na komplexné porozumenie literárnej komunikácii.

— 42

V slovakistike ide teraz o to, aby sme začali brať vedecké, kontraintuitívne skúmania literatúry vážne a interdisciplinárnosť či transdisciplinárnosť nielen proklamovali, ale aj napĺňali. Pravdaže, ak nám aj v slovenskej literárnej vede ide o výskum zmysluplnosti literatúry a komplexné vysvetlenie literárnej komunikácie.

Štúdia vznikla v rámci grantového projektu *Emócie v literatúre: kognitívnovedný pohľad*. VEGA 2/0045/18. Riešiteľka: PhDr. Jana Kuzmíková, CSc.

Literatúra

BINDER, Jeffrey R. — DESAI, Rutvik, H.: The Neurobiology of Semantic Memory. In: *Trends in Cognitive Sciences*, vol. 15, 2011, č. 11, s. 527 — 536.

COSMIDES, Leda — TOOBY, John: Consider the Source: The Evolution of Adaptations for Decoupling and Metarepresentations. In: SPERBER, Dan (ed.): *Metarepresentations: A Multidisciplinary Perspective*. New York : Oxford University Press, 2000, s. 53 — 116.

GÁLIKOVÁ, Silvia: Význam a funkcia konceptuálnej metafory z perspektívy kognitívnej vedy. In: KUZMÍKOVÁ, Jana: *Literatúra v kognitívnych súvislostiach*. Bratislava : Ústav slovenskej literatúry SAV, 2014, s. 29 — 54.

HART, Elizabeth F.: Foreword. In: JAÉN, Isabel — SIMON, Julien Jacques (eds.): *Cognitive Literary Studies. Current Themes and New Directions*. Austin : University of Texas, 2013, s. vii — xiii.

KUZMÍKOVÁ, Jana: Kognitívne súvislosti literárneho procesu. Krátky prehľad kognitívne orientovanej literárnej vedy. In: *World Literature Studies*, roč. 3, 2011, č. 3, 15 — 27.

KUZMÍKOVÁ, Jana: Umenie a kognitívne vedy. In: KUZMÍKOVÁ, Jana (ed.): *Literatúra v kognitívnych súvislostiach*. Bratislava : Ústav slovenskej literatúry SAV, 2014, s. 10 — 28.

KUZMÍKOVÁ, Jana: Recepcia literatúry z kognitívnovedného pohľadu. In: *World Literature Studies*, roč. 7, 2015, č. 4, s. 36 — 51.

MIKO, František: *Význam, jazyk, semióza: Metodologické reflexie*. Nitra : Vysoká škola pedagogická, 1994.

MINSKY, Marvin: *The Emotion Machine*. New York : Simon and Schuster, 2006.

PHILLIPS, Natalie M.: Literary Neuroscience and History of Mind: An Interdisciplinary fMRI Study of Attention and Jane Austen. In: *The Oxford Handbook of Cognitive Literary Studies*. New York : Oxford University, 2015, s. 55 — 81.

PLESŇÍK, Ľubomír: *Kapitoly z recepcnej poetiky*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2012.

RAKÚS, Stanislav: *Medzi mnohoznačnosťou a presnosťou*. Levoča : Modrý Peter, 1993.

ŠTEVČEK, Ján: *Estetika a literatúra*. Bratislava : Tatran, 1977.

TURNER, Mark: *The Literary Mind*. New York : Oxford University Press, 1996.

Martin Golema

Pokúsím sa teraz pomocou niekoľkých zaužívaných i novších konceptuálnych metafor a najmä ich cielených skrížení (tzv. katachrézových meandrov v zmysle, v akom ich definuje J. Link (LINK, 2009 a 1988, s. 284 — 307) naskicovať trochu neostrý portrét súčasnej literárnovednej slovakistiky vychádzajúci z osobného pohľadu.

Ako hlavný podklad či rám mi poslúži koncept W. Isera (ISER, 2009), postulujúci rozdiel medzi diskurzom a teóriou asi takto: diskurz v literárnovednej slovakistike stanovuje hranice, teória ich prekračuje a otvára tak nové, antropologicky významné oblasti, diskurz ponúka skôr autoritatívny pohľad na svet (v rámci svojho poriadku určuje, čo možno povedať, čo musí byť povedané a čo nemôžeme povedať), teória je viac »probatórna«, skúmajúca, voči diskurzu často aj ironická.

Diskurzné jadro súčasnej literárnovednej slovakistiky bude určite v centre portrétu, predstavujú ho výskumy robené pod záštitou zväzku už dlhodobejšie etablovaných »veľkoteórií«, teda zväzku viacerých literárnovedných paradigiem. Toto diskurzné jadro však obaľuje teória, podľa niektorých pozorovateľov už príliš košatá a roztrieštená (živý pohyb a rast teoretického obalu v slovenskom a českom prostredí pekne indikujú napr. aj publikácie *Podoby literárnej vedy. Teórie — Metódy — Smery* (MIKULÁŠ, 2016) či *Průvodce po světové literární teorii 20. století* (MACURA — JEDLIČKOVÁ, 2012). Mohutnejšiu obalovú, teda na periférii diskurzného jadra vznikajúcu literárnu teóriu odlišujem od teórie literatúry tvoriacej súčasť diskurzného jadra spôsobom, ako to robí Compagnon (COMPAGNON, 2006), chápem teda literárnu »teóriu« hlavne ako kritiku bežného laického i vedeckého myslenia o literatúre, kritiku, ktorá rada skúma a overuje predpoklady všetkých literárnovedných postupov.

Nielen vďaka dlhodobému a konštantnému rastu v diskurznom jadre, ale aj vďaka zreteľnému rozmachu (aktuálnemu

i potenciálnemu) takto definovanej teórie a postupnému prechodu jej etablovanejších smerov do diskurzného jadra v posledných desaťročiach môžeme dnes hovoriť v literárnej vede o hyperkomplexnosti a neprehľadnej záplave vedeckých výsledkov, ktoré už nevieme zorganizovať do použiteľných syntéz, o únave z teórie, či, konkrétnejšie (v literárnovednej slovakistike), o nadprodukcii »nových čítaní« (JANČOVIČ, 2010). Môžeme hovoriť aj o rozpakoch pedagógov — učiteľov literatúry, ktorí si už nevedia rady s množstvom rôznych, často protichodných literárnovedných názorov, ale aj s právomocami, ktoré literárni teoretici pripisujú čitateľovi, aby mohol konštruovať podľa možnosti nové, zaujímavé, sugestívne pohľady na dielo (HAMAN, 2012, s. 9 — 36).

Pre portrétistu budú problémom spôsobeným teóriou, obaľujúcou a zahaľujúcou diskurzné jadro, dosť neostré kontúry, ktoré oddeľujú literárnovednú slovakistiku ako svojho druhu operačne uzavretý systém od prostredia, v ktorom je táto humanitná veda vsadená. Aj a najmä vďaka teórii nedisponuje tento živý, rozkmitaný útvar stabilným, neproblémovým a hladkým rozhraním, teda jasne a ostro vymedzeným a ľahko zobraziteľným ohraničením.

Francúzsky historik Pierre Toubert v inej súvislosti pomocou katachrézového meandra (teda metaforického skríženia spájajúceho logicky nespojiteľné či priamo si odporujúce metafory) hranicu definuje takto: »Hranica má lineárny charakter iba v abstraktnom vnímaní, reálne je to zóna. Statická je iba zdanlivo. Je vždy výsledkom pohybu a v priestore iba materializuje stav krehkej rovnováhy... Hranica nie je nikdy hradbou, jednoduchou stenou, vždy je to živá membrána či periférny orgán...« (TOUBERT, 2002, s. 729). Sféra literárnej teórie ako práve takáto hraničná zóna či periférny orgán literárnej vedy produkuje špecifické typy bádateľov, vytvára štýly bádania, v ktorých základe stojí určitá nedôvera v normy a metódy prevládajúce v centrálnych oblastiach diskurzného jadra. Hraničný svet literárnej teórie je teda výsosným svetom takpovediac mimo poriadku dominantného odborového diskurzu, vďaka čomu môže byť priestorom zvlášť živého a riskantného experimentovania.

Takéto rozostrené ponímanie ohraničení, ktoré sa nám ponúka, ak sa rozhliadneme v priestore za spomenutým katachrézovým meandrom (hradba, stena/ membrána, orgán, zóna), možno vzťahovať na všetky základné difereencie, oddeľujúce literárnovednú slovakistiku ako systém od okolitého prostredia. Takto vnímanú, teda z diskurzného jadra a z periférnej teoretickej zóny zloženú literárnovednú slovakistiku by preto nebolo korektné kresliť na báze osvedčených architektonických metafor ako budovu s hlbokými základmi, pevne, stabilne a takpovediac naveky ukotvenú na jasne vymedzenej časti vedeckého teritória. Staršiu, dlhodobu dominujúcu konceptuálnu metaforu vedy ako budovy s pevnými a spoľahlivo ukotvenými základmi (hodiacu sa možno s určitými obmedzeniami najmä na opis diskurzného jadra našej disciplíny) skrížim preto s inou, vzdušnejšou i hmlistejšou, no dnes tiež už bežne používanou obraznou predstavou; s metaforou vedy ako neukotvenej siete pojmov a modelov. Ohnem či stočím teda toto premýšľanie pomocou ďalšieho katachrézového meandra (ako prepojenia dvoch sémanticky nekonzistentných, niekedy aj rozporných jazykových obrazov v jednej textovej jednotke). Metafora vedy ako siete sa dnes používa ako obľúbený kolektívny symbol najmä teoretického úsilia, je iritujúca tým, že už nepočíta s »pevnými základmi«, na ktorých by sa dalo »stavať«, pristavovať nové poschodia či prístavby, fixovať či ukotviť sa v jej rámci možno len na v princípe nestabilných, teda »hojdajúcich sa« uzlových bodoch.

Vzhľadom na komplikovane zvrásnený, mnohonásobne rozvidlený, vlajúci či pulzujúci teoretický obal obklopujúci len relatívne stabilizované diskurzné jadro (v ktorom tiež neustále dochádza k významným pohybom, pnutiam, preskupeniam), môže byť celkom vhodným zobrazovacím postupom práve katachréza ako skríženie metafor. J. Link ju napr. nepovažuje za príklad zlého štýlu, ako je to obvyklé v rámci poriadku nášho odborového diskurzu, podľa Linka môže byť totiž práve katachréza základným princípom tvorby textu, najmä pri pomenúvaní komplexnejších objektov alebo vytvorení chýbajúcich koncepčných názvov sa bez skríženia metafor nezaobídeme.

Aj Lakoff a Johnson upozorňujú, že mnoho kultúrnych zmien vzniká vďaka zavedeniu nových metaforických pojmov a v dôsledku straty starých metafor (LAKOFF — JOHNSON, 2014, s. 162), metafory zvyčajne isté aspekty javov, a čo nie je zvýraznené, je ukryté. Upozorňujú aj na to, že: »... jakákoli konzistentní množina metafor veľmi pravdepodobne zakryje nekonečne mnoho aspektů skutečnosti — aspektů, které mohou být zvýrazněny pouze jinými metaforami, které jsou s ní nekonzistentní« (tamže, s. 239). Pri odhaľovaní takýchto »skrytosti« kreovaním a pridávaním nových metafor bez toho, aby sme sa úplne a ľahkovážne vzdali staršieho dlhodobo využívaného a stále použiteľného metaforického aparátu, sa možným riešením javí práve reflektovaná a aj pred pozorovateľmi našich postupov obnažená (teda priznaná) katachréza ako produktívny zobrazovací postup spájaný často a celkom oprávnene s iróniou.²² Práve na portréte skicovanom technikou katachrézových meandrov je preto možné zviditeľniť, že je to často len a iba katachréza, ktorá drží pohromade niekedy dosť protichodné obsahy prítomné v našom odborovom myslení. Iný, lepší, väčšia a »čistejšia« systémovú koherenciu umožňujúci prostriedok systémového spájania odborovo využívaných kolektívnych symbolov a metafor v rámci našej epistemickej komunity ako bytosti s obmedzenou racionalitou jednoducho nemáme.²³ Vďaka katachrézam sú možné niekedy aj dosť voľné, ale zato podstatné spojenia medzi diskurzným jadrom a teoretickým obalom. To, či je katachréza akceptovaná ako legitímny vedecký konceptuálny postup, vyrastajúci napr. z predpokladu možnej plodnej komplementárnosti viacerých protichodných opisov, umožňujúcej komplexnejšie uchopenie skúmaných problémov (GRYGAR, 2015, s. 161 — 197), záleží na našom rozhodnutí a dobovej myšlienkovvej atmosfére.²⁴

V rámci teoretického obalu literárnej vedy nateraz neetablovaného v slovenskom prostredí ako súčasť diskurzného jadra by som chcel detailnejšie a výraznejšie zachytiť najmä dve iniciatívy. Nenárokuje si pre ne výsadné miesto, no zdajú sa mi zaujímavé, s potenciálom dynamicky rásť, preto ich načrtnem aj podrobnejšie.

22 Podľa dobre vyargumentovaných zistení Haydena Whitea: »Základným obrazným postupom ironie je katachréza (doslova »chybné užití«), nepokrytý absurdní metafora, která má podporovat ironické, podvrátne myšlenky o povaze charakterizované věci, nebo o charakterizaci samotné... Ironie představuje stupeň vědomí, na němž byla rozpoznána problematická povaha jazyka samotného. Poukazuje na potenciální pošetilost všech jazykových popisů skutečnosti, stejně jako na absurditu přesvědčení, která paroduje.« (WHITE, 2008)

23 Do intenzívneho skúmania obmedzení ľudskej racionality sa s vervou a aj s postupne čoraz širšie akceptovanými výsledkami púšťajú napr. odpadlíci od hlavného prúdu súčasného ekonomického myslenia vystavaného okolo nespochybňovaného predpokladu racionálnej voľby. V rámci tzv. behaviorálnej (empirickou psychológiou kontaminovanej) ekonómie prichádzajú s hlavným zistením, ktoré možno zhrnúť do frazémy: »je rozdiel hľadať v kope sena tú najostrejšiu ihlu alebo len ihlu, ktorá je dosť ostrá na to, aby sa s ňou ešte dalo šiť«; druhá možnosť podľa nich lepšie zodpovedá reálnym rozhodovacím procesom, a to dokonca aj v bežnej vedeckej prevádzke (viac THALER, 2017).

24 Hayden White pri meta-historických skúmaniach dominujúcich typov obraznosti v jednotlivých obdobiach vývoja európskej historiografie upozorňuje napr. na fakt, že: »... sdílená nechuť k ironii ve všech jejích podobách je ve velké míře zodpovědná za převládající sebejistý tón historiografie na počátku devatenáctého století...« (WHITE, 2008) Takýto sebaistý tón už nie je práve aktuálnou charakteristikou súčasnej literárnej vedy ani v rámci diskurzu, ani v rámci teórie, s iróniou sa teda jednoducho počíta, je akceptovaná alebo aspoň trpená ako legitímny prístup.

Pre literárnovednú slovakistiku môže byť, domnievam sa, produktívne vstúpiť do intenzívnejšieho dialógu s kognitivistickým a konštruktivistickým myslením, ktoré zatiaľ nemá v slovenskej literárnej vede ani príliš dlhú tradíciu, ani ustálenú inštitucionálnu bázu, no konštruktivistické a kognitivistické »nálady« už výrazne cítiť (napr. aj v nedávno vydanéj syntetizujúcej metodologickej monografii *Podoby literárnej vedy. Teórie — Metódy — Smery*), na ktorej to vidno priam prototypovo, možno spomenúť aj viaceré iné knižné tituly a teoretické štúdie (KUZMÍKOVÁ, 2014; MIKULÁŠ, 2006).

Pri pohľade na súčasný stav literárnovednej slovakistiky, košatej vedy s dávnou tradíciou, môžeme nadobudnúť dojem, že už boli urobené posledné veľké objavy a budúcim generáciám ostáva už len vyzdobiť ornamentmi veľký koberec poznania, utkaný predchodcami, či dopísať k ich objavom poznámky pod čiarou (ako to metaforicky v inej súvislosti formuluje L. Kováč (KOVÁČ, 2007)). Osobne si však myslím, že sa v rámci literárnej vedy, svetovej i slovenskej, dnes tká aj nový koberec minimálne v dvoch »dielňach«, ktoré som schopný pozornejšie evidovať (metaforou koberca ako »mäkšieho« architektonického útvaru a zároveň »pevnejšej« verzie siete sa znovu ocitáme v priestore už spomínaného katachrézového meandra budova/sieť).

Prvou takouto teoretickou »dielňou« je »empirická literárna veda« s ťažiskom v Nemecku, druhou je kognitívna literárna veda ako pokračovanie empirickej literárnej vedy; výskum, ktorým sa najmä v USA zaoberajú kognitívisti, je v nemeckej humanistike záležitosťou radikálnych konštruktivistov typu Siegfrieda J. Schmidta.²⁵ Aktuálne sú to (z môjho pohľadu) práve tieto dva koncepty, ktoré otvárajú okná a spôsobujú prievan (vraciam sa teda opäť ku klasickej architektonickej metafore vedy ako budovy). Charakterizuje ich veľmi živý dialóg s prírodnými vedami. Konštruktivisticky rozšírená teória systémov ako ich spoločný teoretický základ umožňuje budovať most medzi dvoma svetmi, medzi humanitnými a prírodnými vedami.

Kognitívna literárna veda prevracia naruby tradičnú predstavu o metafore ako o akejsi nepodstatnej jazykovej

25 O týchto súvislostiach podrobnejšie MIKULÁŠ, 2005, s. 23 — 24.

ozdobe, ktorá slúži len poézii a rétorike a bez ktorej sa vlastne môžeme v bežnej či vedeckej komunikácii zaobiť. V tejto súvislosti sformulovala tézu o všadeprítomných metaforách (na tomto hlavnom zistení »budujem« či »vešiam« aj svoj príspevok). Upozornila, že metaforické pojmy nie sú izolované a čisto »okrasné«, ale systematické (teda tvoriace systém), konštruktívne (v zmysle realitu konštruujúce) a zároveň telesne ukotvené. Prvou veľkou spoločnou témou literárnej vedy a tzv. kognitívnych vied sa teda stala metafora, druhou je príbeh. Kľúčové závery z tohto stretnutia sú tieto: ľudská myseľ je vo svojej podstate literárna a ľudské poznanie je z veľkej časti organizované do príbehov.

Ľudský svet je teda literárnejší, poetickejší, príbehovejší (a najmä odlišnejší od sveta počítačov a strojov), ako sme si donedávna mysleli, a v takomto svete má viac priestoru na zmysluplné inštitucionálne prežitie a dokonca i na rozvoj aj literárna veda a literárnovedná slovákistika, dokonca aj bez toho, aby sa napr. musela radikálne denarativizovať podľa obrazu niektorých prírodných a technických vied.²⁶

Tento nový stav vecí indikuje výrazné zvýšenie kreditu literatúry a umenia v rámci aktuálnych výskumov kognitívnych vied, črtá sa produktívna koalícia kognitívnych a humanitných vied. Literatúra v tejto silnejúcej (zatiaľ skôr teoretickej, potenciálne možno aj diskurznej) perspektíve už nie je okrajovou, ozdobnou súčasťou kultúry; literatúra chápaná ako sociálny systém je jednou z bazálnych kognitívnych i komunikačných štruktúr, pôsobí na všetko ľudské myslenie, napr. tým že má potenciál fungovať nielen ako špeciálny diskurz, ale aj ako reintegroujúci celospoločensky relevantný interdiskurz, opätovne zjednocujúci diferencované špeciálne diskurzy. Je to veľmi zaujímavý »protipohyb« či »protiprúd«, v ktorom sa ofenzívne angažujú niektoré literárnovedné smery, a tiež viaceré humanitné vedy. Čo ak »duch doby«, fandiaci doteraz viac prírodným a technickým vedám, začína naozaj nenápadne meniť smer, čo ak sa blížime k dôležitému katachrézovému meandru v ľudskom sebapínaní, za ktorým môže literárna veda opäť nájsť stratenú prestíž a spoločenskú relevanciu?

26 Americko-libanonský finančník a populárny rebelantský mysliteľ Nasim Taleb odporúča cieľenú denarativizáciu poznania ako krok k vyššej životnej forme, ako múdru formu izolácie od »toxicity« nášho sveta spočívajúcu v cieľenom utlmení veľmi živého ľudského sklonu k omylom nutne zjednodušujúcej narativizácie. Upozorňuje pritom na fakt, že: »je snažší vytvoriť dobrý príbeh, kedyž toho víte málo« (TALEB, 2011, s. 215). Ak by sme dnes, nadbiehajúci manažérom poznania kladúcim stále na piedestál prírodovedné a technovedné disciplíny, v takomto duchu videli cieľenú denarativizáciu našej disciplíny ako cestu k jej »zvedčeniu«, išli by sme proti veľmi silným ľudským sklonom, ale tiež proti dôležitým zisteniam kognitívistickej literárnej vedy, dotklo by sa to negatívne nielen dejín literatúry ako »najpríbehovejšej« súčasti našej vedy, ale aj celej našej s narativnosťou úzko spriaznenej disciplíny.

V rámci obidvoch spomínaných literárnovedných dielní je podstatne komplexnejšie tematizovaný aj mediálny aspekt kultúry (i literatúry). Nadväzuje sa tu na tradíciu výkladu, v našej epistemickej komunite len veľmi periférne využívanú, ktorá významné prelomy vo vývoji kultúry nezdôvodňovala len sociálno-historicky, ale všímala si aj ich mediálno-historický rozmer.²⁷ Fakt, že slovenská kultúra dlhodobo bola najmä »kultúrou knihy«, nás dlhodobo od podobných úvah oslobodzoval, no prestáva to platiť v čase výrazného ústupu niektorých žánrov tlačeného slova a razantného nástupu nových médií a ich sietí.

27 Pozri napr. ONG, 2006

Tento nový stav vecí je reflektovaný veľmi intenzívne v prípade rozbiehajúceho sa projektu mediálnej kultúrnej vedy ako novej a perspektívnej asociácie viacerých vied (k takejto asociácii by sa aj slovenská literárna veda ako špeciálna mediálna veda mala či mohla pridať alebo jej vznik vo vlastnej réžii aj iniciovať, nazdávam sa, že je to dokonca v jej najhlbšom záujme, vychádzam pritom zo zaujímavej a výborne zdôvodnenej argumentácie nemeckého literárneho vedca Siegfrieda J. Schmidta. Čo ak národná filológia nemusí a ani nemôže navždy zostať len a iba filológiou knihy, teda filológiou tlačeného slova? Dodávam, že Schmidtova »mediálna kultúrna veda« ako zaujímavý a nádejný projekt nechce byť akousi novou »všežravou« disciplínou, ani hrobom »tradičnej« literárnej vedy, ale skôr voľnejšou (a práve z tejto voľnosti aj ťažiacou) výskumnou asociáciou viacerých, vnútorne stále autonómnych a svoje vlastné tradície zachovávajúcich vied. Do takejto voľnej asociácie môže aj slovenská literárna veda, dlhodobo špecializovaná hlavne na prácu s médiom tlačeného slova, vstúpiť so ctou a bez obáv ako silný (nazdávam sa, že v našich pomeroch dokonca kľúčový) člen s najdlhšou tradíciou a s mimoriadne bohatým arzenálom širšie použiteľných nástrojov.

Ako podnetné pre reflexiu situácie, v ktorej sa aktuálne nachádza literárnovedná slovakistika, vnímam Lakoffovo odporúčanie, podľa ktorého by bolo veľkou chybou ignorovať konceptuálne metafory, myslím hlavne na tie, ktoré sú prítomné v našom odborovom myslení. Mali by byť starostlivo preštudované, je dobré zistiť, kedy je metafora užitočná

pre myslenie, kedy je rozhodujúca pre myslenie a kedy je zavádzajúca, pretože konceptuálna metafora môže byť podľa Lakoffa všetkými týmito tromi prípadmi zároveň.

Veľká časť nášho (aj expertného) myslenia má odhaliteľný metaforický charakter, pričom väčšinu primárnych metafor si osvojujeme celkom automaticky a nevedome už v ranom detstve (napr. v základných telesných skúsenostiach). Preto môže byť celkom inšpiratívne, ak prijmeme kognitivistické napomenutia typu: Neustále považujeme za dôležité uvedomovať si, že spôsob nazerania na svet, v ktorom sme boli vychovaní, nie je spôsobom jediným a že je možné vidieť za medze »právd« našej kultúry (LAKOFF — JOHNSON, 2014, s. 257). Môže to platiť aj pre rozvinuté a prepracované epistemické kultúry konkrétnych vedeckých komunit, ktoré sa často rady uzamykajú v prácné ustálenom hermetickom odbornom socielekte ako v akejsi »komfortnej zóne«.

Uvediem aspoň jeden výrazný príklad systémovo usporiadaného zväzku nie vždy reflektovaných konceptuálnych metafor: v rámci každodenného bežného i expertného myslenia dominuje predstava, že komunikácia (aj literárna) využíva akýsi »kanál« či »potrubie« na prenos jednotiek určitého materiálu, ktorý označujeme ako informáciu. »Príbeh komunikácie« sme si navykli chápať pomocou metaforickej projekcie z príbehu telesného úkonu, konkrétne manipulácie s predmetom v štýle: Jedna osoba (hovoriaci) dáva fyzický predmet (význam) do nádoby (jazyka) a posiela ho kanálom inej osobe (prijímateľovi), ktorý potom otvorí nádobu (jazyk), vytiahne predmet (význam), aby ho mohol mať — t. j. poznať ho (TURNER, 2005, s. 63). Náš príbeh komunikácie teda vyrastá z troch (užitočných, rozhodujúcich a zároveň zavádzajúcich) konceptuálnych metafor: Myšlienky (alebo významy) sú objekty. Jazykové výrazy sú nádoby. Komunikácia je posielenie (LAKOFF — JOHNSON, 2014, s. 22).

Pripomeňme si v tejto súvislosti aj niekoľko iných, už nie priamo odborových metafor, zásadne sa však týkajúcich akademického prostredia, v ktorom je literárnovedná slovakistika či literárna veda vsadená najmä ako predmet univerzitnej výučby (tento portrét, ak má byť patrične komplexný, musí

51 — mať aj relevantné pozadie zachytávajúce niektoré fenomény mimo samotnej literárnej vedy). Dnes v slovenskom akademickom svete »žijeme« viacerými metaforami (a pritom ich už ako metafory väčšinou ani nevnímate), zvykáme si na ne, niektorí len ťažko, najmä ak ešte nemáme duchom doby patrične »zmeandrované« myslenie či bytie. Ide o metafory »univerzita je firma«, »študent je klient/zákazník«, »študent je ľudský zdroj«, »vzdelanie je tovar«. Rozplienili sa z expertného ekonomického diskurzu najprv do bežného jazyka (interdiskurzu), prenikajú dokonca i do odborných diskurzov, kde spôsobujú zreteľný ohyb myslenia nielen v oblasti vedných a školských politík, ale niekedy už aj ohyb akademického bytia a sebachápania u samotných aktérov slovenských humanitných vied.

Pri kritickej a ironickej analýze fungovania jednej z populárnych metafor nášho dnešného akademického sveta, metafory »študenti sú ľudské zdroje«, Malcolm Tight ironicky odporúča dotiahnuť z filozofického či etického pohľadu túto logiku myslenia (poriadne »ohnutú«, najmä ak si pamätáme Kantov kategorický imperatív, podľa ktorého ľudskú bytosť nemožno nikdy vnímať ako prostriedok, ale vždy len ako účel), a to až do absurdných dôsledkov. Tightov ironický návrh nového katachrézového meandra má viesť k tomu, aby sme si hlbšie uvedomili vykorenenosť a azda aj nepatričnosť takto ohnutého myslenia vzhľadom na silnú európsku tradíciu spravovanú a udržiavanú najmä humanitnými vedami: »... študenti se stávají v podstatě bezvýznamnými ›pešáky«, kteří jsou využíváni jako LIDSKÉ ZDROJE v globálním konkurenčním boji, proto Tight navrhuje do diskurzu zavést také metaforu STUDENT JE PĚŠÁK. Tím se samozřejmě ›pešáky« stávají také akademici poskytující vzdělání a také univerzity jako instituce, které nemají význam samy o sobě, ale pouze jako poskytovatelé služeb podporujících národní a globální konkurenční boj« (MERTL, 2014, s. 89). Môže a najmä chce sa stať takýmto pešiakom i literárna veda či literárnovedná slovakistika? Na našom dosť starobylými hodnotami impregnovanom a trochu aj idealizovanom portréte literárnovedná slovakistika skutočne nevyzerá ako pešiak, ktorého možno nasadiť v globálnom

konkurenčnom boji, je to, ak ohneme naše premýšľanie ďalším, už na personifikácii postaveným katachrézovým meandrom, skôr zrelá dáma vo veku, ktorá by azda mala byť, a to v záujme všetkých zúčastnených, v tejto záležitosti oslobodená od vojenských povinností.

Dostávam sa tým k vonkajším rámcom tvoriacim pozadie portrétu, k dôležitým mimovedeckým okolnostiam, ktoré sa snažia literárnovednú slovakistiku zvonku tvarovať. Zo štyroch možných usporiadaní akademického sveta, ktorými sú dnes podnikanie, povolanie, úradovanie, vizionárstvo (LAW, 1994), jej, domnievam sa, svedčia najviac režimy povolania a vizionárstva, i keď je vedeckými politikami tlačená čoraz viac ku kombinácii podnikania a úradovania.

Sotva z nej preto niekedy bude (a to dokonca aj po prípadných ohlasovaných optimalizátorských zásahoch v duchu omladzujúcej a zoštíhľujúcej »estetikej chirurgie« či po dlhodobých finančných diétach hraničiacich už občas s chemoterapiou) mladistvo pôsobiaca »multitalentovaná akademická superhrdinka«, ktorá už pre monštruózne podávanie stále nových projektov a hektické publikovanie »nemá priestor a čas na »pomalou« a rozvážnou — mnohdy osamělou — vedeckou prácu« (VOSTAL, 2016). Táto zrelá a korpulentná dáma vo veku ako základ svojej kolektívnej subjektivity a sebachápania stále ešte nevyznáva v mnohom spornú »kultúru auditu«, nedáva sa strhnúť hlavným prúdom myslenia, rada si drží dištanc od ducha doby.

Etablovanie podnikateľského hľadiska ako nového svetového názoru a všeobecne spásanosného učenia nie je preto pre ňu ešte hotovou záležitosťou, je stále vecou otvorenej diskusie. V rámci vysokoškolského prostredia sa preto nemôže a nechce transformovať na disciplinovaného subdodávateľa nahrubo opracovaného ľudského materiálu pre potreby súkromných firiem, je totiž príliš úzko spojená s verejnou a neziskovou sférou, s reprodukciou národnej kultúry a kritického občianstva.

Nad novými manažérskymi politikami kvality, majúcimi ambíciu nahradiť či vytesniť staršiu a v našich vedeckých kruhoch zaužívanú a prijímanú »kontrolu či revíziu seberovnými«,

teda spravidla odborníkmi činnými v rovnakej oblasti, len odmietavo krúti hlavou. Vníma jasne a bez naivných očakávaní zrejmy fakt, že moc v nových kontrolných spoločnostiach je na rozdiel od starších disciplinujúcich spoločností »stále pronikavější, laskavější a neviditeľnejší« (LIPOVETSKY, 2008, s. 20), no i napriek týmto jej novým atribútom máva s ňou stále ešte konflikty. Dosť nedôverčivo a rezervovane sa stavia napr. k »zuzováním rozšírovanej« či »našepkávanej« autonómii (opäť sa tu neviem zaobísť bez katachréz), ponúkanej rôznymi reformátorskými deklaráciami, pretože si je vedomá toho, že vedeckú autonómiu si nemožno dať našepkať zvonku, možno ju zaistiť »pouze spojenou mobilizáci všetch vědců proti pronikání vnějších sil« (WACQUANT, 2002).

Keď číta, koncipuje či podpisuje akademické manifesty a memorandá objavujúce sa hojnejšie najmä v posledných preňu dosť zložitých rokoch, podčiarkne si ako výstižnú myšlienku: »Univerzity boli okupované. Nie však študentmi, ktorí by sa domáhali svojho hlasu ako v 60. rokoch, ale mnohohlavým Vlkom manažmentu, ktorý kolonizoval akademické prostredie so žoldnierskou armádou profesionálnych úradníkov vyzbrojených tabuľkami, výkonovými indikátormi a auditovými procedúrami, za sprievodu hlučného Pochodu Efektivity a Excelentnosti.« (HALFFMAN — RADDER, 2015, s. 165 — 187).

Vnútorne sa nevie identifikovať s tým, čo Deleuze ironicky nazval »radosťami marketingu« (DELEUZE, 1992, s. 3 — 7). Nerada imituje v rámci svojej každodennej vedeckej praxe patentovú vojnu medzi súkromnými firmami, má radšej otvorené a spolupracujúce siete, fungujúce bez umelých informačných barikád ako emergentné spolupracujúce platformy vzniku nových myšlienok. Je dosť citlivá na to, ak sa pod označením zdravá súťaživosť zavádza zvonku do vedeckých komunit nezmieriteľná rivalita — vynikajúca motivácia, ktorá podľa Deleuza (tamže, s. 3 — 7) stavia individuá proti sebe a prechádza každým z nich, rozdeľujúc ich v ňom samom. Má rada skôr »priateľskú konkurenciu« (počet použitých katachréz, ako vidíme, narastá). Aj preto nerada niekoho doháňa či predbieha (čo nie je spôsobené iba jej vyšším vekom). Neštverá sa bezhlavo po pristavených rebríčkoch manažér-

sky ponímanej kvality, ani svoje vlastné dejiny, svoj životný príbeh nepodáva ako lineárny progres a zlepšenie, či dokonca »rast rastu«, aj keď sa to od nej očakáva najmä pri písaní projektových a sebaaprezenačných »próz«, tohto nového žánra súvisiaceho s radosťami marketingu. Príbeh svojho odboru vníma skôr ako bohato vetvený ker, nie rebrík.

Uvedomuje si, že disponuje len obmedzenou ľudskou racionalitou, teda racionalitou menej grandióznou, než je tá, ktorá je proklamovaná najmä ekonómami hlavného prúdu, domnieva sa dokonca, že aj jej kolegovia ekonómovia (a nimi školení manažéri či optimalizátori) sú na tom dosť podobne.

Má preto sklony vnímať samu seba menej grandiózne, teda skôr ako »znamenitú drotárku«, a nie ako »božskú umeleckú remeselníčku«. ²⁸ Keď rozmýšľa nad aktuálnymi i latentnými spoločenskými funkciami literatúry či funkciami literárnej vedy, oslovuje ju (a to azda aj viac ako oslavovaný neúprosný konkurenčný boj — údajný veľkolepý »inovačný motor« našej doby plodiaci všetky podstatné inovácie ²⁹) čaro bizarného a nepredvídateľného funkčného posunu, ktorý je podľa Stephena J. Goulda najvýznamnejším zdrojom pokroku na všetkých škálach, v istých vypätých historických situáciách preto napr. môže a chce fungovať napr. aj ako »systém včasného varovania«. ³⁰

Hlavným výsledkom jej spoločenského (akademického i mimoakademického) pôsobenia nie je práve niečo, čo sa dobre a hladko zmestí pod rozplienenú konceptuálnu metaforu impaktu, teda vlastne dopadu, nárazu, úderu, zrážky, obľúbenú najmä v rámci aktuálnych vedných politík, menej už v rámci našej epistemickej komunity. Táto s ohľadom na zreľú dámu vo veku skutočne nie práve vhodne zvolená metafora (veď ani nebola volená s ohľadom na ňu) sa viac hodí na konceptualizovanie a meranie účinku hmatov, chvatov, úderov a kopov a tie patria skôr do metodologického inštrumentária silových, skôr »mužských« rezortov či s nimi zvlášť spriaznených technovedných disciplín. Jej pôsobenie na svet, vykonávané prostredníctvom slova, je menej úderné a údernické, menej dramatické, menej »akčné« a ťažšie merateľné, je však nespochybniteľné (i keď dnes spochybňované).

28 Tieto dve protichodné metafory ako možné modely evolúcie líšiace sa svojou grandióznosťou v univerzálnejšom kontexte stavia proti sebe GOULD, 1988, s. 22; prikláňa sa tu jednoznačne ku skromnejšej metafore evolúcie ako »znamenitej drotárky«.

29 Túto predstavu zásadne spochybňuje JOHNSON, 2012.

30 O tejto latentnej funkcii podrobnejšie HABERMAS, Jürgen: Avantgardistický cit pre relevantnosť. Čím sa vyznačuje intelektuál (Ďakovná reč pri preberaní ceny Bruna Kreiskeho) (In: TÍŽIK, 2013, s. 9 — 19).

Výsledkom pôsobenia tejto kultivovanej zrelej dámy vo veku je totiž skôr séria menších, menej nápadných transformačných aktivít, na ktorých konceptualizovanie by sa viac hodila iná metafora, napr. metafora ohybu, difrakcie (táto metafora, podnetne obhajovaná Terezou Stöckelovou, výborne ladí, ba priam sa rýmuje s Linkovou metaforou katachrézového meandra) (STÖCKELOVÁ, 2012, s. 43). Akademický výskum v humanitných vedách jednoducho nemá povahu jednorazového ľahko merateľného vplyvu (impaktu, teda, dopadu, v doslovnom význame nárazu, úderu, zrážky), ale je sériou menších transformačných aktivít, ktoré vyvierajú zo zmeny v porozumení medzi zúčastnenými, nie je teda jednorazovým »úderom« poznatku či inovácie na spoločnosť, ale postupným posilňovaním jej znalostnej a epistemickej kapacity (tamtiež, s. 29).

Metaforu ohybu ako štýlu pôsobenia môžeme nájsť už aj v úctyhodne starobylých mýtopoetických rezervoároch, pomocou nej napr. Konfucius vykladal svoju predstavu nenásilného vznešeného vládnutia, teda vládnutia pomocou strhujúceho osobného príkladu: »Podstata urozeného muže je podstata vättru. Podstata malého je podstata trávy. A když vítr vane nad travou, tráva se musí ohnout« (McGREAL, 1998, s. 23). Ako kolektívny vedecký subjekt má aj naša »zrelá dáma vo veku« skôr povahu Konfuciovho vetra, ktorý svojím vanutím spôsobuje ohyb trávy, nemyslím pritom len na možný ohyb myslenia, ale aj na ohyb bytia. Ide teda najmä o to neprestať vanúť, prípadne vanúť viac, aj keď sa požaduje niečo údernejšie. Na teatrálne predvádzanie ľahko merateľného impaktu, jednoducho, nie sme uspôsobení.

Táto vzdorovitá dáma, tlačaná, vlečená a aj stigmatizovaná vednými politikami, dnes zvlášť súrne potrebuje svoj vlastný, nenašepkaný nový veľký (alebo aspoň stredne veľký) príbeh, pretože inak nevyjde z defenzívy. Viem k nemu prispieť iba hmlistou skicou, nie som aktuálne schopný navrhnúť preň prijateľnú celistvejšiu pointu, skôr len tuším a naznačujem, kde by sme jej komponenty mohli hľadať. Možno sú kdesi za katachrézovým meandrom, ktorým sa stáča jeden prúd nášho odborového myslenia pod vplyvom konštruktivistickej a kognitivistickej literárnej vedy.

Štúdia je výsledkom riešenia projektov Vedeckej grantovej agentúry Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied číslo 1/0590/16 (Literatúra ako literárne konanie a jej konceptualizácia v kľúčových metaforách vzdelávacieho systému) a číslo 1/0747/18 (Obrazy sveta ako výskumná doména humanitných vied. Produkcia, distribúcia, recepcia a spracovávanie obrazov sveta).

Literatúra

- CAPRA, Fritjof: *Tkáň života. Nová syntéza mysli a hmoty*. Praha : Academia, 2004.
- COMPAGNON, Antoine: *Démon teórie. Literatúra a bežné myslenie*. Bratislava : Kalligram, 2006.
- DELEUZE, Gilles: Postscript on the Societies of Control. In: *October* Vol. 59 (Winter, 1992), s. 3 — 7.
- GOULD, Stephen Jay: *Pandin palec. Malá tajemství evoluce*. Praha : Mladá fronta, 1988.
- GRYGAR, Filip: Idea univerzity jako idea komplementarity. Od Martina Heideggera k Nielsi Bohrovi. In: *Moderní univerzita. Ideál a realita*. Praha : Filozofia, 2015. S. 161 — 197.
- HABERMAS, Jürgen: Avantgardistický cit pre relevantnosť. Čím sa vyznačuje intelektuál (Ďakovná reč pri preberaní ceny Bruna Kreiskeho) In: TÍŽIK, Miroslav (ed.): *Kritická teória Jürgena Habermasa v sociologickom výskume*. Bratislava : Sociologický ústav SAV, 2013. S. 9 — 19.
- HAMAN, Aleš: Literárni věda dnes. In: MACURA, Vladimír — JEDIČKOVÁ, Alice (eds.): *Průvodce po světové literární teorii 20. století*. Brno : Host, 2012. S. 9 — 36.
- HALFFMAN, Willem — RADDER, Hans: The Academic Manifesto: From an Occupied to a Public University. In: *Minerva*, roč. 53, 2015, č. 2, s. 165 — 187.
- ISER, Wolfgang: *Jak se dělá teorie*. Praha : Karolinum, 2009.
- JANČOVIČ, Ivan: Interpretativizmus a literárna veda. In: *Filozofia*, roč. 71, 2016, č. 8, s. 696 — 707.
- JANČOVIČ, Ivan: *Medzi poetikou a interpretáciou. Sondy do slovenskej prózy 20. storočia*. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, 2010.
- JOHNSON, Steven: *Odkud se berou dobré nápady. Kulturní historie inovací*. Praha : Dokořán, 2012.
- KOVÁČ, Ladislav: Metafyzujúci hnojival. Posolstvo pod vianočný stromček: Emergentia dei. In: *Knihy a spoločnosť*, roč. 4, 2007, č. 12.; dostupné na internete: http://www.biocenter.sk/lkpublics_files/1-10.pdf
- KUZMÍKOVÁ, Jana (ed.): *Literatúra v kognitívnych súvislostiach*. Bratislava : Ústav slovenskej literatúry SAV, 2014.
- LAKOFF, George — JOHNSON, Mark: *Metafory, ktorými žijeme*. Brno : HOST, 2014.
- LAW, John: *Organizing modernity*. Oxford : Blackwell, 1994.
- LINK, Jürgen: *Versuch über den Normalismus: wie Normalität produziert wird*. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2009.
- LINK, Jürgen: Literaturanalyse als Interdiskursanalyse. Am Beispiel des Ursprungs literarischer Symbolik in der Kollektivsymbolik In: FOHRMANN, Jürgen — MÜLLER, Harro (eds.): *Diskurs-theorien und Literaturwissenschaft*. Frankfurt a. M. : Suhrkamp, 1988. S. 284 — 307.
- LIPOVETSKY, Gilles: *Éra prázdnoty (Úvahy o současném individualismu)*. Praha : Prostor, 2008.
- MACURA, Vladimír — JEDIČKOVÁ, Alice (eds.): *Průvodce po světové literární teorii 20. století*. Brno : HOST, 2012.
- McGREAL, Ian (ed.): *Velké postavy východního myšlení: slovník myslitelů*. Praha : Prostor, 1998.
- ONG, Walter, J.: *Technologizace slova. Mluvená a psaná řeč*. Praha : Karolinum, 2006.
- MERTL, Jiří: »Kvalifikační standardy lidských zdrojů« aneb metafory v reformách českého vysokého školství. In: *Acta Politica*, roč. 6, 2014, č. 1, s. 71 — 98. Dostupné na internete: <http://acpo.vedeckecasopisy.cz/publicFiles/00600.pdf>
- PORUBJAK, Matúš: Mráz prichádza odvšadiaľ. In: *Ostium*, roč. 11, 2015, č. 3. Dostupné na: <http://www.ostium.sk/sk/mraz-prichadza-odvsadial/>

PÖRKSEN, Bernhard — FOERSTER, Heinz von: *Pravda je vynález lhářů. Rozhovory skeptiků*. Praha : Pragma, 2015.

MIKULÁŠ, Roman: Konstruktivistické, kognitivistické a systémovo-teoretické strategie výskumu v literární vědě. In: *Slovak Review*, roč. 15, 2006, č. 2, s. 147 — 158.

MIKULÁŠ, Roman: Kritika radikálního konstruktivismu? In: *Slovak Review*, roč. 15, 2006, č. 2, s. 181 — 187.

MIKULÁŠ, Roman a kol.: *Podoby literární vědy. Teorie — Metody — Smery*. Bratislava : VEDA, 2016.

MIKULÁŠ, Roman: Stopy radikálního konstruktivismu v literární vědě. In: *Slovak Review*, roč. 14, 2005, č. 1, s. 23 — 24.

RIEGER, Stefan: Věda o literárním médiu — literární věda médií. In: *Úvod do literární vědy*. Uspořádali Miltos Pechlivanos, Stefan Rieger, Wolfgang Struck a Michael Weitz. Praha : Herrmann a synové, 1999. S. 391 — 403.

SEDOVÁ, Tatiana — ŠUCH, Juraj — ŠEDÍK, Michal — JANČOVIČ, Ivan: *Podoby interpretácie*. Bratislava : Veda, 2016.

SCHMIDT, Siegfried J.: Interpretace: posvátná kráva, nebo nutnost. In: *ALUZE — Revue pro literaturu, filozofii a jiné*, č. 1/2013. Dostupné na internetu: http://aluze.cz/2013_01/revue.php

SCHMIDT, Siegfried J.: *Přesahování literatury. Od literární vědy k mediální kulturní vědě*. Praha : Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008.

SCHMIDT, Siegfried J.: Mediální kulturní věda. In: NÜNNING, A. (ed.): *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno : Host, 2006. S. 490 — 492.

SCHMIDT, Siegfried J.: Od literární komunikace k literárnímu systému. »Systém« a »pozorovateľ«. Dva klíčové koncepty (budoucí) literární vědy. In: *World literature studies*, roč. 6 (23), 2014, č. 3, s. 5 — 21.

STÖCKELOVÁ, Tereza: *Nebezpečné známosti: O vztahu sociálních věd a společnosti*. Praha : SLON, 2012.

STÖCKELOVÁ, Tereza — VOSTAL, Filip: Texty bez čtenářů aneb Horečná nehybnost vědy In: *Akademičeský bulletin*. Oficiální časopis Akademie věd ČR, 2015. Dostupné na internetu: <http://abicko.avcr.cz/2015/07/09/>

STRUCK, Wolfgang: Svět médií. In: *Úvod do literární vědy*. Uspořádali Miltos Pechlivanos, Stefan Rieger, Wolfgang Struck a Michael Weitz. Praha : Herrmann & synové, 1999. S. 385 — 390.

RIEGER, Stefan: Věda o literárním médiu — literární věda médií. In: *Úvod do literární vědy*. Uspořádali Miltos Pechlivanos, Stefan Rieger, Wolfgang Struck a Michael Weitz. Praha : Herrmann & synové, 1999. S. 391 — 403.

TALEB, Nasim: *Černá labuť. Následky vysoce nepravděpodobných událostí*. Praha : Paseka, 2011.

THALER, Richard: *Neočekávané chování. Příběh behaviorální ekonomie*. Praha : Argo/Dokořán, 2017.

TOUBERT, Pierre: Střed a periferie. In: LE GOFF, Jacques — SCHMITT, Jean-Claude (ed.): *Encyklopedie středověku*. Praha : Vyšehrad, 2002. S. 728 — 741.

TURNER, Mark: *Literární mysl. O původu myšlení a jazyka*. Brno : Host, 2005.

VAJDOVÁ, Libuša et al.: Kognitivní vědy a literatura (záznam z diskusie). In: *Slovak Review*, roč. 15, 2006, č. 1, s. 64 — 87.

VOSTAL, Filip: Únorový perex DeRiVace [březen 2016]. Dostupné na: <https://derivace.wordpress.com/2016/03/13/unorovy-perex-derivace/>

WACQUANT, Loic: Pierre Bourdieu. In: *Biograf*, 2002, (27). Dostupné na: <http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=v2707>

WHITE, Hayden: Z »Úvodu« k Metahistorii. In: *ALUZE — Revue pro literaturu, filozofii a jiné*, č. 3/2008. Dostupné na: http://www.aluze.cz/2008_03/05_studie_white.php

ZAJAC, Peter: Konceptie slovenského romantizmu. In: *World Literature Studies*, roč. 8, 2016, č. 4, s. 95 — 106.

Jozef Tatár

Kontinuita Katedry slovenskej literatúry a literárnej vedy Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela (ďalej FF UMB) v Banskej Bystrici s literárnovednou profiláciou predchádzajúcich slovakistických pracovísk, pôsobiach v banskobystričkom vysokoškolskom prostredí, je evidentná nielen na pozadí individuálnych vedeckých programov osobností, bohatej variety vedeckých a odbornopopularizačných podujatí, ale aj kolektívne riešených výskumných tém. Členovia katedry sa venujú v porovnaní s »predchodcami« aj výskumu všeobecnejších teoretických a metodologických problémov a javov literárnej vedy. Popri tradičnom literárnohistorickom výklade literatúry využívajú novšie literárnovedné prístupy, ako aj podnety príbuzných humanitných vied.

Hoci by literárnovedný potenciál len necelé štyri roky existujúcej katedry nevyznel v jej neprospech, na hodnotenie ide o pomerne krátky časový úsek. Preto v evidenčno-kritickom pohľade na literárnu vedu uprednostňujeme dlhší časový horizont a koncentrujeme sa na tvorivú činnosť »zakladateľských« osobností a ich bezprostredných pokračovateľov. V závere nášho reflektovania problematiky naznačíme perspektívne výzvy a smerovania.

Prehľadné dejiny literárnovedného výskumu na predchádzajúcich slovakistických katedrách — vedecky sa kreujúcich od Vyššej pedagogickej školy (vznik 1954) cez Pedagogický inštitút (1959) a Pedagogickú fakultu (1964, ďalej PF) až po univerzitné pracoviská (od 1992) — sú koncipované tak, aby sa zdôraznila dobová vedecká orientácia osobností a ich publikačné výstupy s hodnotou trvalého prínosu. Vedeckovýskumnej praxi PF a »literárnej« Banskej Bystrici od šesťdesiatych po deväťdesiate roky 20. storočia sa v sérii »konferenčných« článkov venoval Z. Kasáč (KASÁČ, 2003; 2006; 2009; 2014). Pre interpretáciu dejín literárnovedného bádania sme si osvojili podobný koncept chronologickej postupnosti.

59 — V odôvodnených prípadoch je narúšaný z dôvodu komponovania relatívne uzavretých tematických blokov, prípadne v záujme kompletnosti literárnovedného portrétu osobnosti.

Pre katedru slovenského jazyka a literatúry bolo v šesťdesiatych rokoch príznačné vedecké profilovanie, ktoré v kľúčovej téme regionalizmu malo širší — fakultný charakter. Napr. v piatom — jubilejnom — zborníku štúdií (1965) publikovali svoje príspevky aj V. Marčok, Z. Kasáč a I. Plintovič. Ich témy už signalizujú orientáciu katedry na literárnu historiografiu a neskoršie výskumné domény, akými boli povstalecká literárna tradícia, literárne avantgardy, poézia slovenského romantizmu, próza klasicizmu, preromantizmu a naturizmu. Výsledkom kolektívnej participácie na výskumnej téme bol vedecký seminár zameraný na otázky literárnej regionalistiky (*Literatúra a domov*, 1966). Dobovú aktuálnosť výskumu vzťahu literatúry a regiónu podporili aj I. Kusý a A. Matuška.³¹

31 Pozri aj KASÁČ, 2003, s. 17.

Prioritou recenznej činnosti bola aktuálna literárna ponuka s prevahou básnických zbierok (I. Plintovič, Z. Kasáč) a postupná literárnokritická inklinácia M. Jurča k literatúre pre deti a mládež. V recenziách našla ohlas šaldovsko-matuškovská kritická esejistika, podporovaná serióznym axiologickým prístupom. Tento fakt podporuje aj Kasáčova »študentská« reflexia — osobný kritický manifest *Nenávidená kritika* (1944) (KASÁČ, 1944, s. 6 — 7). Nadviazal ňou na identifikáciu problémov a nedoriešených otázok jej vtedajšími osobnosťami (CHORVÁTH, 1979, s. 75 — 77 a s. 162 — 165). Zároveň ilustruje autorovu pripravenosť na kritické postoje k fenoménu, ktorý bol dobovo problematizovaný. Po zdôvodnení existencie »referujúcej« kritiky, ktorá literatúru skôr idylizuje, a »literárnej« kritiky, poznačenej »služobnosťou« nejakému programu, uvádza ideálny spôsob kritiky — »tvorivý«, založený na schopnosti posúdiť dielo ako trvalú hodnotu, a na selekcii adekvátnych kritérií pre množstvo literárnych diel. Mnohé skoro vyčerpávajúce diagnózy literatúry od kritikov pôsobiacich v banskobystrickom vysokoškolskom prostredí vychádzajú z multikritickej bázy, t. j. z kombinácie viacerých kritérií. V tom najpodstatnejšom — posudzovaní diela podľa estetických kritérií je Kasáčova kritická stratégia z uvedenej reflexie,

zhodná s Rakúsovou charakteristikou diagnostickej kritiky (RAKÚS, 2002, s. 3). Autor už v Nenávidenej kritike vystihol dodnes diskutovaný najpálčivejší problém tejto literárnovednej disciplíny — mieru svojbytnosti kritiky ako literárneho žánru a jej súvis s metodológiou literárnej vedy.³²

Popri sérii štúdií o poézii autorov štúrovskej generácie, Kukučínových, Jilemnického a Bodenekových próz sa ako prvý predstavil monografiou *Básnická tvorba Štefana Žáryho* (1967) Ivan Plintovič (1923 — 1997). Autorov literárnohistorický prístup, kombinovaný s interpretáciou estetických kvalít mnohotvárnej dvadsaťpäťročnej básnikovej tvorby, sa vyznačuje vyváženou »obdivnosťou« a kritickosťou, ako aj príťažlivým eseizmom. Identifikáciu podstatných charakteristík jednotlivých fáz autorského vývinu dopĺňa vhodne zaradené porovnávacie hľadisko. V Plintovičovej interpretácii neprevláda záujem o »socialistického« básnika, ale skôr o Žáryho univerzálnu — ideologicky nezaťaženú koncepciu človeka a života.

Kým Plintovič aj ako recenzent venoval pozornosť zbierkam nadrealistických básnikov (Žáry, Lenko, Brezina), Kasáč — budúci zostavovateľ výberu z ich poézie (*Slnovraty*, 1974), sa k ich tvorbe nevyjadroval. Napriek tomu ich iniciatívu kriticky monitoroval v recenzii zbierky M. Procházku *Storočie malomocných* (1946) s názvom Poézia z vojnových rokov (KASÁČ, 1946 s. 5). Tvorivý predstih nadrealistov Kasáč zmierňuje upozornením na niektoré nádejné prvotiny mladých básnikov (M. Procházka, C. Štítnický, pôvodným menom T. Dörner, M. Krno, M. Kraus, I. Teren a ďalší). Nevyjadruje sa len k dvom samostatným modelom poézie, ale nachádza aj ich vzájomné prieniky. Až v antológii *Slnovraty* a v jeho monografii *Slovenská poézia protifašistického odboja 1938 — 1945* (1974) sa nadrealisti dočkali komplexnejšieho zhodnotenia prínosu svojej poézie ako novej a originálnej kvality zviazanej s pohybmi inonárodných avantgárd, ako aj súčasťou slovenskej literárnej rezistencie (KASÁČ, 1974a, s. 7 — 23; 1974b, s. 209 — 220). Záujem o umelecké modelovanie vojnovéj traumy a dehumanizácie života prerástol do Kasáčovej celožitovnej témy (napr. okrem uvedenej monografie

³² Upozornil na to aj TOMČÍK, 2004, s. 8.

61 — aj *Poézia za Slovenského národného povstania, 1959; Povstalecká literárna tradícia, 2000 atď.*).

Teoreticko-metodologickým východiskom diela Viliama Marčoka (1935 — 2013) *Počiatky novodobej slovenskej prózy* (1968), ktorého cieľom je predstaviť autorov slovenskej klasicistickej a preromantickej prózy, sú analýzy umeleckých próz inšpirované morfológicko-štruktúrnou metódou, vhodne skombinovanou so sociálno-genetickým prístupom.³³ Aj s mnohými objavnými štúdiami z vedeckých zborníkov a periodík autorova knižná vedecká prvotina uzatvára úspešné desaťročie, po ktorom bol jeho inšpiratívny vedecký program, zahŕňajúci nielen riešenie teoretických, literárno-historických, ale aj metodologických problémov, mimoliterárnym zásahom prerušený. Aj napriek »vyhosteniu« z pracoviska a publikačným obmedzeniam sa výskumne orientoval na esteticko-poetické parametre ľudovej prózy a poézie a interpretáciu tvorby M. Ráfusa. Paralelne s literárnohistorickým výskumom ho zaujala aj problematika komparatistiky, historickej poetiky a literatúry pre deti a mládež. Ani Milan Jurčo (1931 — 2012), zameraný na kultúrnu a literárnu publicistiku a kľúčovo na literatúru pre deti a mládež a literatúru faktu, nezanevrel na literatúru, ale s vierou v dočasnú nespravodlivosť tvoril mimo akademického zázemia.

Napriek procesu »normalizácie« nedošlo na katedre slovenského jazyka a literatúry v sedemdesiatych rokoch k totálnemu útlmu, ale len »okliešteniu« výskumu literatúry. Potvrdzujú to Plintovičove *Úvahy o lyrizovanej próze* (1971), monografická štúdia o tematických a kompozičných špecifikách, výrazových prostriedkoch a podobách lyrizmu v prózach medzivojnového obdobia. Je evidentné, že pri uvažovaní o knihách Hronského, Chrobáka, Švantnera, Figuli a i. mal ako pedagóg na mysli širšie čitateľské auditórium, najmä študentov. Aj keď ako fundovaný znalec teórie literatúry odmietal kompletnosť analýz, možno ho považovať za všestrannú osobnosť, ktorá sa realizovala aj v oblasti teórie a metodiky vyučovania literatúry, literárnej kritiky, editorskej činnosti a organizovania literárneho života. Plintovičovu knižnú esejistiku uzatvárajú *Dva medailóny. Samo Chalupka*.

33 Pozri napr. BALÁŽ, Anton: Viliam Marčok. Charakteristika tvorby. Dostupné z: http://www.litcentrum.sk/slovenski-spisovatelia/viliam-marcok#studies_and_monographs.

Andrej Sládkovič (1988) a posmrtno vydané *Štyri medailóny* (2013) — interpretačné skice o poézii J. Kráľa a J. Bottu. Esenciálny charakter reflexií vznikol postupným cizelovaním vlastnej i sekundárnej čitateľskej skúsenosti (Š. Krčméry, P. Vongrej, M. Pišút, V. Kochol a i.) a citlivou identifikáciou vývinovo podnetných prvkov.

Zdenko Kasáč (1924 — 2017) sa vedecky zamerl na slovenskú literatúru 20. storočia. Výsledkom tejto orientácie je vyššie uvedená monografia *Slovenská poézia protifašistického odboja 1938 — 1945* (1974). Pokus o celistvosť problematiky avizovaný v jej úvode, podporovaný detailne vypracovanou obsahovou štruktúrou, je spochybniteľný, z dnešného pohľadu však pochopiteľný. Autorov výskum bol pre dobovú kultúrno-politickú situáciu redukovaný, preto nemohlo dôjsť k hodnoteniu komplexnej názorovej, myšlienkovvej a estetickej ponuky. Koncepčné východiská tvorí miera rezistentnej príznakovosti reflektovanej poézie a jej žánrová a typologická podstata. Motivácia vzniku publikácie podľa M. Tomčíka (TOMČÍK, 2004, s. 10 — 11) súvisí s autorovým presvedčením, že ide o významnú vývinovú etapu slovenskej a európskej modernej literatúry. Konceptia Kasáča — romanistu, mohla byť inšpirovaná aj duchovnou náplňou francúzskeho časopisu *Les Lettres françaises* (Francúzske listy, 1. číslo z roku 1942), ktorý sa zaslúžil o šírenie pojmov »rezistencia« a »rezistentné hnutie« a v ktorom bolo možno objaviť aj mnohé nové metodologické podnety.

Odpoveďou na nezáujem literárnokritickej reflexie povstaleckej problematiky aj po roku 1989 je odborná publikácia *Povstalecká literárna tradícia* (2000). Autor je v nej kritický nielen voči ideologickým, ale aj voči neobjektívnym odborným deformáciám, pričom si je vedomý zložitosti a kontroverznosti reálií, ktoré povstaleckú literárnu tradíciu ovplyvňovali. Prevažne interpretačno-bilančný charakter práce vhodne aktualizuje o nové poznatky, napr. o »dožívaní« povstaleckej literárnej tradície od sklonku osemdesiatych rokov až do konca storočia.

Ako tretí sa svojou monografiou predstavil Eduard Gombala (nar. 1932). Jeho záujem o dejiny a poetiku slovenskej litera-

túry 19. storočia vyústil do monografie *Viliam Pauliny-Tóth. Život a dielo* (1976). Zaujme erudovanými a uvážlivými formuláciami, portrétovou ucelenosťou a autorovým zotrvaním na pozícii kritického hodnotenia a konfrontácií s dobovými ohlasmi. Jej publikovanie uľahčili »normalizačné návraty do minulosti« bez povinného deklarovania »marxisticko-materialistickej vednej orientácie« (GOMBALA, 2012, s. 30), ako aj tolerovaný výskum slovensko-českých literárnych vzťahov. Gombalovou prioritou je snaha o analytickú a interpretačnú celistvosť a potvrdzovanie v úvode vysloveného literárnohistorického a axiologického východiska, že Pauliny-Tóth je len »priemerným spisovateľom«.

Ako odborník na teóriu literárnych druhov, žánrov a verša (spoluautor *Teórie literatúry pre stredné školy...*, 1975, 1977, *Slovníka literárnovedných termínov*, 1979, 1987) syntetizuje Paulinyho typ poézie z minuciózných analýz a interpretácií sémantiky základných motívov (upozorňuje na konotačné posuny), ako aj zo subjektívizácie témy (neskôr nahradená spoločenskou a reflexívnou lyrikou), parametrov epickej poézie (oslabená dejovosť), jazykových zvláštností a zo strofickej a veršovej štruktúry. Kým sa pri hodnotení básnickej tvorby musel autor spoliehať väčšinou iba na vlastnú objektivizovanú kritickú intuíciu,³⁴ v analýzach próz nadviazal na O. Čepana (ČEPAN, 1965, s. 255 — 268). V porovnaní s ním Paulinyho prózy menej výrazne analogizuje s príbuznými prozaickými dielami/textami J. Záborského, M. Š. Ferienčíka, D. Bacháta a iných, no podrobnejšie sa venuje tematicko-motivickému i žánrovému členeniu. Autor vo svojom koncepte podcenil polemickosť, najvýraznejšie využitú v časti *Smrť* Viliama Paulinyho-Tótha a osudy jeho literárneho diela (GOMBALA, 1976, s. 222 — 226).

K významným metodologickým oporám Gombalovho zamerania na literárnohistorickú problematiku patrí »medzi-literárnosť«. Nie je preto náhoda, že recenzoval Ďurišino *Dejiny slovenskej komparatistiky* (1979) (GOMBALA, 1979).³⁵ V Gombalovom komparatistickom výskume najviac rezonujú slovensko-české literárne vzťahy. Reflektovaním ohlasu Máchovho básnického diela v slovenskom literárnom

34 Pred ním sa Tóthovej poézii venoval iba Milan Pišút: *Viliam Pauliny Tóth a jeho lyrické dielo* (1956).

35 Ďurišino dielo recenzoval aj Zdenko Kasáč v *Slovenskej literatúre*, roč. 27, 1980, č. 5, s. 475 — 479.

prostredí zdôrazňoval ideu komplexnosti, objektivizácie a aktualizácie poznania. Správnosť prístupu potvrdzujú tematicko-motivické, myšlienkové a tvarové analógie v tvorbe uvedených »literárnych dvojíc«.

Členovia personálne oslabenej literárnej časti katedry pokračovali vo výskume nosných tém z predchádzajúceho desaťročia, v sedemdesiatych rokoch ich rozšírili o vznik a vývin slovenskej socialistickej literatúry, generačno-poetické hnutie nadrealizmu, medzinárodný kontext literárnej rezistencie, didaktiku literatúry a literárnovedne »obchádzané« osobnosti slovenskej literatúry. Z podujatí možno uviesť medzinárodnú vedeckú konferenciu *O socialistickom realizme* (1973; rovnomený zborník 1976), ktorú v Banskej Bystrici zorganizoval Literárnovedný ústav SAV. Ako uvádza Z. Kasáč, »... v podmienkach všeobecného podozrievania a nedôvery« sa aj členovia katedry zúčastňovali »ideologicky exponovaných celospoločenských podujatí« (KASÁČ, 2006, s. 19); I. Plintovič so Z. Kasáčom vytvorili bibliofiliu *Október a literatúra* (1977).

Okrem publikačných výstupov rôzneho charakteru je pre Z. Kasáča v tomto období typická participácia na tvorbe učebníc, čítaniek, stredoškolských učebných textov, ale aj na významných kolektívnych dielach, ako sú akademické *Dejiny slovenskej literatúry V* (1984) a *Dejiny Slovenska V* (1985), *Antológia slovenskej literatúry 20. storočia* (1985) a *Dejiny slovenskej literatúry III — Novšia slovenská literatúra 1918 — 1945* (1986).

Najmä medzi pedagógmi malo pozitívny ohlas prvé lexicografické dielo svojho druhu u nás *Slovník literárnovedných termínov* (1979, 1987) od trojice autorov — J. Findra, E. Gombala, I. Plintovič.³⁶ Abecedne usporiadané heslá sú rámcované v duchu tradičných tematických okruhov (podstaty literatúry, dielo ako ideovo-estetická štruktúra, verš, literárne druhy a formy), niet čo namietat ani voči zvolenej exemplifikácii. Štrukturalistické východisko pre dobovo akceptovateľné terminologické prepojenie literárnej vedy s lingvistickou štylistikou bolo pozitívne prijímané najmä v jazykovednej časti kritiky (MLACEK, 1980, s. 316). V prepracovanom a doplnenom vydaní odstránili niektoré obsahové a metodologické nedostatky, avšak terminologický aparát tzv. »nitrianskej školy«

³⁶ Podľa Eduarda Gombala mal byť pôvodne spoluautorom aj Viliam Marčok (GOMBALA, 2012, s. 31).

37 Na absenciu »interpretačnej terminológie« upozornil Tibor Žitka. Bližšie pozri ŽILKA, 1981, s. 89 — 90. Podľa Evy Tučnej — vyplýva to už z názvu recenzie — ide o »slovník nanajvýš polemický«. In: *Nové slovo*, roč. 22, 1980, č. 45, s. 20.

nedoplnili.³⁷ Čiastočne to vysvetľuje Plintovičova reakcia na príspevky v zborníkoch *O interpretácii umeleckého textu*: »... sú to nezvyčajné literárnovedné texty. Namáhavé na čítanie. Myslenie o literatúre v nich ide akosi mimo našich domácich literárnovedných konvencií. Ale myšlienково vibrujú aj nad nami. Možno preto sú pre mňa akosi provokatívne. Napriek tomu (...) pociťujem, že z toho provokatívneho myslenia sa poučam a mám aj pre seba istý úžitok. Núti ma to rozmýšľať inak a pritom rozhojňovať svoj poznatkový svet o literatúre.« (KOPÁL, 1998) Na pozadí Štrausovho *Príručného slovníka literárnovedných termínov* (2003), Valčekovho *Slovníka literárnej teórie A — Ž* (2006) či Harpáňovej *Teórie literatúry* (1986, 1994, 2004, 2009) atď. možno slovník podrobiť analyticko-porovnávacej sonde, ako sa o to pokúsila aspoň parciálne J. Juhásová (JUHÁSOVÁ, 2009, s. 76 — 77). Z autorov uvedených publikácií, orientovaných na modernú literárnu teóriu, sa na Katedre slovenského jazyka a literatúry Fakulty humanitných vied UMB (ďalej FHV UMB) v rokoch 1999 — 2002 venoval teórii textu a teórii médií Peter Valček (nar. 1955). V rokoch 2005 — 2011 sa pedagogicky a vedecky realizoval na Katedre slovakistiky Filologickej fakulty (ďalej FiF), neskôr na Katedre slovenského jazyka a literatúry, oddelení prekladateľstva a tlmočníctva FHV Michal Harpáň (nar. 1944). Ako popredný literárny teoretik, historik (spoluautor *Dejín slovenskej literatúry II*, 2009) a komparatista (slovensko-srbské literárne kontakty) vydal v čase banskobystrického pôsobenia monografický súbor štúdií *S literárnou vedou a kritikou* (2005) a *Predslovy a doslovy* (2009). Na rozdiel od Plintovičovej opatrnosti, ale aj tolerancii voči textom nitrianskej literárnovednej školy, je Harpáňova *Teória literatúry* (aj monografia *S literárnou vedou a kritikou*) autorskou manifestáciou príklonu k »novšej literárnej vede« a výrazným posunom v myslení o literatúre.

Po personálnom doplnení Katedry slovenského jazyka a literatúry PF v literárnej časti (I. Púchyová [1941 — 2017], B. Šimonová, K. Hajsterová-Krnová a Z. Hurtajová) ešte v predchádzajúcom decéniu sa v osemdesiatych rokoch 20. storočia literárnovedný výskum rozšíril hlavne o nové témy. Ťažiskové práce a štúdie publikovali väčšinou

»zakladateľské« osobnosti, z generácie »pokračovateľov« iba Zuzana Hurtajová (nar. 1950), literárna historička so špecializáciou na staršiu slovenskú literatúru a širší kontext slovenského fondu v ľudovom čítaní. Vo svojich knižných publikáciách texty zábavnej prózy nielen reštauruje, ale svojimi štúdiami, komentármi a poznámkami aj kvalifikovane revitalizuje a doslova rehabilituje. Výskum bohatej variety stredovekých žánrov od rytierskych poviedok a románov (*Utešené, zábavné, ale i príkladné rytierske príbehy*, 1980) až po žáner legendy (*Legendy v knižkách ľudového čítania v slovenskom uhorskom prostredí. Putovanie za legendami*, 2017) a ich editovanie si vyžadovalo mimoriadnu odbornú pripravenosť v »textológii, edičnej technike a zároveň literárnej histórii, historickej poetike a reáliáchviacerých období« (GOLEMA, 2012). V monografických prácach *Žánre ľudovej prózy v staršej slovenskej literatúre* (1985) a *Humor a tragédia Ezopovho života* (1998) sa pokúša dostať staršiu zábavnú literatúru do pozície literárnovednej a etnografickej témy.

Do výskumnej orientácie na regionálnu literatúru bez možných deformácií (zjednodušujúce závery, regionálny sentimentalizmus a egoizmus)³⁸ patrila v osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch vedecká konferencia pri príležitosti 70. výročia narodenia Š. Žáryho (1988, zborník 1989). V spolupráci s Filozofickou fakultou UK v Bratislave sa podarilo rozšíriť poznanie o tvorbe autora a jeho vzťahu k rodnému kraju. Literárnovedné bádanie o M. Kováčovi, ktoré iniciovala Katedra slovakistiky FiF UMB, otvorili dve vedecké konferencie (1998 a 1999; zborníky 1998, 2000). Ako sa potvrdilo, výskum zameraný na kompletizáciu biograficko-bibliografického profilu básnika zostal v podobe otvoreného projektu. Významným interdisciplinárnym príspevkom k téme SNP a L. Novomeského bol zborník z odborného seminára *Humanistické tradície v literárnom odkaze Slovenského národného povstania* (2004). Výsledky historického, literárnohistorického a bibliografického výskumu rozšírili poznanie o »veľkej téme«, ktorá najmä v literatúre už nebola nosnou, hoci z rovnakého dôvodu ju v roku 1984 koncepčne a edične aktualizoval V. Marčok v antológii poézie *Vatra v srdci a erbe* (1984).

38 Pozri napr. ZAJAC, 1993, s. 134 — 135. Pozri aj *Literárne tradície Banskej Bystrice (90. roky 20. storočia)*, 2014.

Perspektíva »otvoreného modelu literárneho života« (JENČÍKOVÁ — ZAJAC, 1989, s. 47) a volanie po názorovej diferenciacii sa zdali pre vedeckú komunitu slovakistickej katedry v počítačnej fáze tohto decénia ešte nereálne. Z. Kasáč sa sústredil na učebnicovú literatúru a spoluautorstvo literárnohistorických syntéz, I. Plintovič na literárnokritickú činnosť, organizátorskú, zostavovateľskú a editorskú činnosť a E. Gombala pokračoval vo svojom »máchovskom« porovnávacom výskume a recenzentstve, pričom ostro vystupoval proti rôznym deformáciám, ktoré ohrozovali literatúru, napr. v reflexii Jazdec zrie na chlieb (GOMBALA, 1988, s. 3).

S nástupom kvalitatívne novej spoločensko-politickej situácie na začiatku deväťdesiatych rokov sa Banská Bystrica stala univerzitným mestom. Výsledkom organizačného rozčlenenia PF bol vznik nástupníckych fakúlt i pracovísk. Prechod od totality k demokracii umožnil E. Gombalovi skúmať prejavy kresťanského myslenia v slovenskej literatúre a M. Jurčovi po »normalizačnom vyhostení« návrat na akademickú pôdu. Jurčo ako zostavovateľ zborníka vedeckovýskumných prác (1992) vo svojom úvode konštatoval, že u »normalizáciou postihnutých« návrat na školu »nebol len aktom spoločenskej rehabilitácie, ale že bol aj plne odborne oprávnený« (ACTA UNIVERSITATIS MATHAEI BELII, 1992, s. 7). Prioritou Gombalovho výskumného programu po roku 1989 sa stala téma spirituality a počas totality obchádzaných osobností (*Peter Tomkuljak (1838 — 1894), horlivý kňaz, národný dejateľ a náboženský publicista, 1994*).

M. Jurčo sa počas ľudsky dehonestujúceho dvadsaťročia sústredil na výskum, jeho výsledky mu umožnili publikovať *Romboid, Slovenská literatúra, Slovenské pohľady, Bibiana* a pražské periodikum *Zlatý máj*. Vydavateľstvu Mladé letá ponúkol projekt *Vybrané spisy Ľuda Zúbka*, ktorý sa realizoval od roku 1982, v roku 1987 vydal ešte výber z jeho próz *Zo zamknutej záhrady*. K literatúre faktu sa prepracovával postupne od šesťdesiatych rokov a záujem o ňu vyvrcholil monografiou *Dielo Ľuda Zúbka. Skryté pramene, zastreté významy* (1985). Z analýz a interpretácií diel prozaika vyplývajú podstatné závery, týkajúce sa jeho dokumentárnosti

(romantický postoj k historickým faktom), experimentovania s kompozičnými postupmi (novátorstvo z aspektu historickej poetiky) či významovej »zastretosti« prozaickej štruktúry, spôsobenej secesným symbolizmom a novosymbolizmom. Súhlasne s J. Kopálom (KOPÁL, 1997, s. 257) sa domnievame, že spájanie »bádateľskej diskurzie« s »názorovou dialogickosťou« patrí medzi kľúčové dominanty autora v jeho publikácii *Dotyky a prieniky. Nad textami diel literatúry pre deti a mládež* (1997). V štúdiách, článkoch, esejach a recenziách si okrem štruktúry literárneho textu všíma aj jeho čitateľský príjem. Autor si vyberá diela/témy, ktoré sú sproblematicované buď dobovou kritikou, kritickými »návratmi«, prípadne ich povrchnou aktualizáciou. Polemizuje s hodnotovým zaradením diel, odmieta socialistickorealisticke hodnotenia (napr. Dvojaká polemickosť Baránka božieho). Ide mu o prieniky do štruktúrnych vzťahov a o tvorivú a funkčnú bádateľskú konfrontáciu. Realizovaný postup nie je motivovaný len odmietaním mimoliterárnych, predovšetkým ideologických vplyvov na literárnovednú reflexiu, ale aj neodoborným, nekritickým »čítaním« literatúry.

Tendovanie k monografickosti sa prejavuje aj v diele *Návrat prozaičky Jaroslavy Blažkovej* (1992). Podľa Z. Stanislavovej si vyberá tvorbu autorov, pri ktorej môže »uplatniť vysokú analyticko-interpretáčnú kompetenciu pri odkrývaní štruktúrnych vrstiev literárneho diela a vykladaní ich sémantických dimenzií, i prísne axiologické kritériá hodnotenia« (STANISLAVOVÁ, 2002, s. 7). Literatúre faktu venoval výnimočné dielo *Paradoxný svet literatúry faktu* (2000) a problematiku »životaschopnej« literatúry faktu ako žánrovej oblasti synkretickej povahy rozvíja aj v prvej časti publikácie *Z prelomu storočí, z rozhrania žánrov* (2006). Jej obsahom je pestrá mozaika štúdií, reflexií a esejí, ako aj identifikovanie »secesnej linky« v slovenskej umeleckej próze. Kniha *Proti aj za. Kritika sa kritikou opravuje* (2008) svojím polemickým tónom prekonáva, zároveň dopĺňa kladnú interpretačnú esej jej knižnej predchodkyne. Jurčovo vedomie spoluzodpovednosti za stav hodnotenia literatúry pre deti a mládež ho stimulovalo k reinterpretáciám a korekciám zjednodušujúcich a pochybných kritických záverov.

Ťažiskovou výskumnou oblasťou Brigity Šimonovej (nar. 1942) na PF, FHV a PF UMB bola slovenská a svetová literatúra pre deti a mládež, svetová literatúra, literárna história a didaktika literatúry. Záujem o žánre modernej rozprávky z aspektu podôb a časopriestorovej dimenzie vyústil do monografie *Žánre v pohybe. Reflexie o rozprávke* (1994, 2. doplnené vydanie 1997). Výsledkom jej koncepcnej dvojlíniivosti je rovnako vedecký materiál, ako aj študijný text na podporu literárneho vzdelávania v danej oblasti. Poukaz na etické poslanstvo skúmaného žánru je pre autorku natoľko zásadný a inšpiratívny, že ju v didaktickej reflexii a námetočoch pre prax vedie k interdisciplinarite, resp. akcentovaniu významu umeleckej literatúry v rámci medzipredmetových vzťahov (napr. *Literatúra v etickej výchove 1. a 2. časť*, 1994). Na multidisciplinárny prístup, hlavne »v prepojení na jeho etický rozmer«, upozorňuje aj Z. Stanislavová pri hodnotení ďalšej monografie *Stratené v čase. Sondy do literatúry pre deti a mládež* (2012). Jej prvá časť (*O rozprávkach*) je pokračovaním a rozvíjaním knihy *Žánre v pohybe*, v ďalších sa venuje spoločenskej próze a poézii. Dôkazom Šimonovej vedeckej a didaktickej disponovanosti je aj publikácia *Moderný človek, literatúra a škola. O tvorivosti v literárnej výchove na 1. stupni ZŠ* (2000), *Slovenská literatúra pre deti a mládež. Textová príručka* (1991, v spolupráci so Z. Stanislavovou), *Literatúra pre deti a mládež 1* (1996) a i.

Vedeckovýskumná činnosť Kristíny Krnovej (nar. 1952) poukazuje na konštantnosť orientácie na slovenskú prozaickú tvorbu druhej polovice 20. storočia. Z jej prác počas pôsobenia na banskobystrickej akademickej pôde je zreteľná literárnokritická náročnosť, erudovanosť v oblasti teórie prózy, literárnej histórie a historickej poetiky (*Peter Karvaš*, 1992; *Próza Ladislava Ťažkého v kontexte modernej slovenskej literatúry*, 1993; *Prozaik Dušan Mitana*, 1995; *Vojnová tematika v tvorbe Vladimíra Mináča*, 1996; *Z novšej slovenskej prózy. Lyrická próza Andreja Chudobu*, 1997; *Z novšej slovenskej prózy. Poviedky Jozefa Puškáša*, 1998; *Prejavy umeleckej nonkonformnosti v próze Ivana Hudeca*, 1998). Mnohé publikácie z deväťdesiatych rokov popri určenosti pre vedecké auditórium plnia funkciu textov využiteľných aj v školskej literárnej praxi.³⁹

³⁹ Bližšie pozri KRNOVÁ, 1995, s. 1.

Ako príklad uvádzame odborne komentovanú poviedku Smäd (KRNOVÁ, 1997, s. 23 — 37).

Učebný text *Poetika nonkonformnej vojnovaj/povstaleckej prózy. K problematike historickej poetiky* (2009) kompletizuje autorkin literárnohistorický výskum. Jeho prednosťou je materiállová nasýtenosť a metodologická prepracovanosť. Intencia žánrovej »dvojakosti«, resp. »dvojdomosti« vychádza z praktických potrieb literárneho vzdelávania. Aj *Kapitoly z dejín slovenskej literatúry druhej polovice 20. storočia* (2009, 2014 — 2. doplnené a rozšírené vydanie, 2015 — 3. vydanie) zodpovedajú vysokoškolskej učebnici. Krnová zostavila aj niekoľko zborníkov: *Osobnosť a dielo Petra Karvaša* (1996), *Literárne dielo Ladislava Balleka* (2003), *Osobnosť a dielo Ladislava Ťažkého v literárnohistorických a spoločenských súradniciach druhej polovice 20. storočia* (2005), *Alfonz Bednár svojej dobe a dnešku. Spomienky a literárnovedné reflexie* (2014) a i.

V polovici 90. rokov začal na FHV pôsobiť Imrich Sedlák (1933 — 2016). S jeho ďalším pracoviskom — Katedrou slovakistiky FiF UMB (1998 — 2005), sa viaže aj vznik literárnohistorickej monografie *V čierťažiaci búrok* (2001). Súčasťou jeho dlhoročného bádateľského úsilia sa stala problematika integrácie východného Slovenska do celonárodnej histórie. Metodologickú bázu z nosného kultúrno-historického a literárneho projektu (*Strieborný vek I. a II. zväzok*, 1970; doplnené a prepracované vydanie s názvom *V letokruhoch národa*, 1997), ktorý orientuje na prepojenie východného Slovenska s hlavnými prúdmi slovenského národného obrodzenia v rokoch 1780 — 1848, je prítomný aj v publikácii *V čierťažiaci búrok*. Tvorí ju heuristická metóda, zrozumiteľná interpretácia, analýza a syntéza. Aj ďalšia monografická práca *Svitanie na východe* (2008), v ktorej rekonštruuje národno-politický, kultúrno-spoločenský a literárny život na východnom Slovensku v rokoch 1918 — 1945, prezrádza, že ide skôr o interpretátora-syntetika ako o prísne exaktného analytika. Vyvrcholením jeho literárnohistorických syntéz je dvojzväzkový kolektívny projekt *Dejiny slovenskej literatúry I. — II.* (2009).

V rokoch 1997 — 2004 pôsobil na tej istej katedre Pavol Plutko (1934 — 2015), keď rok predtým prednášal na PF UMB.

71 — Dovtedajšia vedecká prax (autorstvo a spoluautorstvo 15 publikácií a približne 250 štúdií, recenzií, reflexií z dejín a teórie slovenskej literatúry a súčasnej slovenskej prózy a poézie) a odborná erudícia ho predurčili byť jedným z oporných pilierov etablujúcej sa FiF UMB. Aktívne participoval na vzniku periodika *Filologická revue*, dnes *Nová filologická revue*. Metodologicky vychádzal z nitrianskeho Kabinetu literárnej komunikácie. Ako spoluautor študijného materiálu pre poslucháčov fakulty s názvom *Kapitoly z literárnej vedy* (1998) zdôrazňuje kľúčové/»uzlové body« semioticko-komunikačnej teórie v literárnovednom poznávaní, ktorými sú otázky produkcie, produktu a recepcie (PLUTKO, 1998, s. 109). Teória literárnej komunikácie v »optimálnej miere spĺňa východiská a ciele literárnej vedy ako samostatnej disciplíny« (tamže, s. 3). Autora umeleckého diela vníma v monografiách *Autor umeleckého diela* (1992) a *Autor a dielo* (1994) ako subjekt tvorivej činnosti, historickú a estetickú kategóriu. Uvažuje o probléme projekcie autora a spoločenskej reality do diela, podmienenej autorom dobou atď. Dokazuje, že »analýzou autorského subjektu možno literárne umelecké dielo postihnúť v jeho totalite, vo všetkých jeho zložkách, atribútoch a aspektoch« (ČERVEŇÁK, 1994, s. 20).

Teoreticko-kritickú skúsenosť využil aj v publikácii *Profil Pavla Hružá* (1998), v ktorej v štyroch štúdiách podrobil analýze tvar (sujet, kompozícia, jazykovo-štylistické prostriedky), recepčno-axiologický aspekt, autorov kontakt s realitou a naračné postupy. A. Červeňák (ČERVEŇÁK, 1998) akcentuje jeho induktívny prístup k textom, zvolené analytické inštrumentárium a poetologický metajazyk. Z. Kasáč vyzdvihuje aktuálnosť monografie a fakt, že poznanie umeleckej štruktúry Hružových próz má aj zovšeobecňujúci význam, t. j. napomáha k objasneniu »vývinových súvislostí slovenskej literatúry« (KASÁČ, 1998, s. 76).

Teoretik literatúry a literárny historik, ktorý sa orientoval na výskum slovenskej romantickej literatúry a poéziu mesianizmu, Ľ. Kováčik (1964 — 2014), výrazne zaujal monografiami *Obraznosť v poézii slovenského romantizmu* (1997), *Mytologizmus v slovenskom literárnom romantizme* (2003)

a *Sakrálné v literatúre* (2012). Odborná verejnosť pozitívne hodnotila v jeho edícii aj publikáciu *Ján Botto. Básnické dielo* (2006). V spoluautorstve s E. Pršovou edične pripravili výber z poézie K. A. Modrániho (*Básne a piesne*, 2010), ktorý predstavuje najreprezentatívnejšie vydanie poézie menej známeho básnika slovenského romantizmu. Hoci má autorova *Obraznosť v poézii slovenského romantizmu* svojich predchodcov: V. Turčányho (1964, 1968) a V. Mikulu (1987, 1992), patrí k závažným prácam o básnickej obraznosti. Osobným zaujatím dotovaný výskum odhaľuje všetky možné »záhyby« metaforiky, symboliky i alegórie. Autorovo hodnotenie využívania a estetického účinku básnických obrazov je odborne presvedčivé. A. Valcerová nad »kategorizáciu materiálu na základe deskriptívneho opisu jednotlivých typov obrazu« favorizuje »interpretáciu sémantických a filozofických súvislostí smerujúcich k postihnútiu myšlienkového konceptu a podstaty obrazov« (VALCEROVÁ, 1997, s. 479).

Z kolektívnych publikácií a konferenčných zborníkov posledného desaťročia zaujali vedeckú societu najmä *Podoby outsiderstva v umeleckej literatúre* (2008), zborník príspevkov o »inosti«, sociálnom situovaní outsidera, jeho fyziologicko-psychických podobách a emocionálnom statuse, monografia štúdií o komike *Smiech, slzy a svet komiky* (2011) a monografický súbor *Literárne variácie samoty a osamelosti* (2013).

Prehľad individuálnej vedeckovýskumnej činnosti členov aktuálnej Katedry slovenskej literatúry a literárnej vedy FF UMB zahŕňa status quo, ale i perspektívne výzvy a smerovania od otvorených tém teórie a dejín slovenskej literatúry k všeobecnejším problémom literárnej vedy, metodológie humanitných vied a vzhľadom na učiteľský študijný program aj reflexie školskej lektúry. Martina Golemu zaujímajú širšie medziliterárne a interdisciplinárne súvislosti staršej slovenskej literatúry (napr. *Stredoveká literatúra a indoeurópske mytologické dedičstvo*, 2006). Využíva podnety literárnej vedy, predovšetkým dejín národných literatúr, historickej poetiky, komparatistiky, metodológie, a to v kooperácii so semiotikou, s históriou, porovnávacou mytológiou a religionistikou. Výskumný priestor staršej slovenskej literatúry je domé-

nou aj Martiny Kubealakovej. V monografii *Deti zvedené, deti predurčené: Dieťa a detstvo v staršej slovenskej literatúre* (2016) rekonštruuje »malé dejiny detstva« stredovekej literárnej proveniencie. Podobne ako Z. Hurtajová zdôrazňuje význam knižiek ľudového čítania pri formovaní tzv. reprezentatívnej literatúry. Výskum Ivana Jančoviča je viacliniový. Ide o interpretácie próz vybraných autorov 20. storočia (*Medzi poetikou a interpretáciou*, 2010), teoretické a metodologické problémy literárnej vedy v dotyku s filozofiou a históriou, fikčný a historický naratív, problém interpretácie (*Podoby interpretácie*, 2016, spoluautor) a vyučovanie literatúry z literárnovednej pozície. Publikované štúdie Zuzany Bariakovej potvrdzujú jej záujem o vybraných autorov slovenskej literatúry 20. a začiatku 21. storočia, slovenskú literatúru pre deti a mládež, didaktiku literatúry a o možnosti »service learningu« vo vyučovaní literatúry a implementácie tejto stratégie do univerzitného vyučovacieho procesu. Výskumným priestorom Henricha Jakubíka sú dejiny slovenskej literatúry 19. a začiatku 20. storočia. Venuje sa aj stále otvorenému problému literárnych podôb vzťahov majoritnej spoločnosti k minoritám (*My a Oni. Fenomén židovstva v slovenskej literatúre 19. a začiatku 20. storočia*, 2012). Popri základnom analyticko-interpretáčnom a komparačnom prístupe k textom sa inšpiruje aj metódami postštrukturalizmu a podnetmi teórie imagológie a intertextuality. Slovenská a svetová literatúra pre deti a mládež z aspektu recepcie tvorí odbornú doménu Evy Pršovej. Cieľom jej výskumných projektov je najmä poetika modernej autorskej rozprávky a spoločenskej prózy (*Obraz domova a rodiny v literatúre pre deti a mládež*, 2015) a didaktika literatúry s bohatou varietou tém (*Umelecký text v komunikačno-zážitkovom vyučovaní*, 2015). V rámci svojich výskumov — literatúra druhej polovice 19. a 20. storočia — preferuje Jozef Tatár analytické i komparatívne prístupy v interpretácii. Interpretuje tvorbu literárnych osobností problematickej umeleckej vyhranenosti, predovšetkým »medzigenerácií« (*Básnická medzigenerácia. Od realizmu k moderne*, 2002; *Umelecký profil Štefana Krčméryho*, 2015). Najnovšie sa zaoberá tematicko-motivickou štruktúrou, genologickým aspektom a výrazovými charakteristikami slovenskej veršovanej epiky.

Počas mapovania literárnovednej tvorivosti na banskobys-trických slovakistických pracoviskách nás sprevádzal pocit, vystihnutý Pavlom Straussom, že »... nemožno všetko evido-vať, (...) ale i to, čo padne pod stôl, je prítomné. Nielen omr-vinky padnú pod stôl« (STRAUSS, 1992, s. 24). Ako závažnejší problém však vnímame najnovšie problematizovanie humanit-ných vied. Zorganizovaním medzinárodnej konferencie (2014), ktorej príspevky boli publikované v rovnomennom zborníku *Literárna veda včera a dnes* (2015), si terajšia katedra stano-vila ambiciózný cieľ: nielen zhodnotiť vedeckú a pedagogickú činnosť významnej osobnosti povojnovej generácie literárnych vedcov Z. Kasáča, ale najmä analyzovať teoreticko-meto-dologické problémy literárnej vedy, perspektívne výskumné dominanty, miesto literárnej vedy na akademickej pôde, v spoločnosti a v oblasti humanitných vied. Z obsahu vyplýva prihlásenie sa k zakladateľskému obdobiu slovenskej literár-nej vedy a permanencii hľadania odpovede na otázku: Súčasná literárna veda: kontinuita, konzistencia, koherentnosť? V symbióze s uvedenými cieľmi aj využívanie inovatívnych metodologických podnetov a produktívnej multidisciplinarity, bez ktorých sa súčasné myslenie o literatúre nezaobíde.

Literatúra

ACTA UNIVERSITATIS MATHAEI BELII. Zborník vedecko-výskumných prác. Séria spoločenskovedná č. 1. Zostavil Milan Jurčo. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 1992.

Alfonz Bednár *svojej dobe a dnešku. Spomienky a literárnovedné reflexie*. Editorka Kristína Krnová. Banská Bystrica : Belianum, 2014.

BALÁŽ, Anton: *Viliam Marčok. Charakteristika tvorby*. Dostupné z: http://www.litcentrum.sk/slovenski-spisovatelia/viliam-marcok#studies_and_monographs.

ČEPAN, Oskár: *Próza Viliama Paulíny-Tótha*. In: PAULINY-TÓTH, Viliam: *Škola a život. Výber z próz*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1965. S. 255 — 268.

ČERVENĀK, Andrej: *Nestrácať optimizmus. Rozhovor s Pavlom Plutkom*. In: *Literárny týždenník*, roč. VII, 1994, č. 29 — 30, s. 1 a 20.

ČERVENĀK, Andrej: *Z posudku*. In: PLUTKO, Pavol: *Profil Pavla Hríza*. Banská Bystrica : Filologická fakulta UMB, Katedra slovakistiky, 1998, 3. s. obálky.

ČULENOVÁ, Eva: *Bohém z temnej doby. Pavol Plutko v priestoroch vedy*. Senica : Záhorské osvetové stredisko, 2016.

FINDRA, Ján — GOMBALA, Eduard — PLINTOVIČ, Ivan: *Slovník literárnovedných termínov*. Bratislava : SPN, 1979 (1. vyd.), 1987 (2. rozšírené vyd.).

GOLEMA, Martin: *Stredoveká literatúra a indoeurópske mytologické dedičstvo*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta, 2006.

- GOLEMA, Martin: Z recenzného posudku. In: HURTAJOVÁ, Zuzana: *Rytierske príbehy. Utešené, zábovné, ale aj podivné rytierske histórie*. Báčsky Petrovec : Slovenské vydavateľské centrum, 2012, obálka.
- GOMBALA, Eduard: *Viliam Pauliny-Tóth. Život a dielo*. Martin : Matica slovenská, 1976.
- GOMBALA, Eduard: Dionýz Ďurišin: Dejiny slovenskej komparatistiky (rec.). In: *Česká literatúra*, roč. 27, 1979, č. 9, s. 557 — 559.
- GOMBALA, Eduard — PLINTOVIČ, Ivan: *Teória literatúry pre stredné školy*. Bratislava : SPN, 1987 (1. vyd.), 1988 (2. vyd.).
- GOMBALA, Eduard: Jazdec zrie na chlieb. Nad poéziou Martina Rázusa. In: *Literárny týždenník*, roč. 1, 1988, č. 5, s. 3.
- GOMBALA, Eduard: *Peter Tomkuljak (1838 — 1894), horlivý kňaz, národný dejateľ a náboženský publicista*. Zvolen : Jas, 1994.
- GOMBALA, Eduard: Niekoľko návratov na životné púte osemdesiatimi rokmi. In: *Disputationes scientiificae Universitatis Catholicae in Ružomberok*, roč. 12, 2012, č. 1/A. S. 17 — 82.
- CHORVÁTH, Michal: Aký je cieľ umeleckej kritiky? In: *Cestami literatúry*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1979. S. 75 — 77.
- CHORVÁTH, Michal: O kritike, hlavne o tej mrchavej. In: *Cestami literatúry*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1979. S. 162 — 165.
- JAKUBÍK, Henrich: *My a Oni. Fenomén židovstva v slovenskej literatúre 19. a začiatku 20. storočia*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2012.
- JANČOVIČ, Ivan: *Medzi poetikou a interpretáciou*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2010.
- JENČÍKOVÁ, Eva — ZAJAC, Peter: Situácia súčasnej slovenskej literatúry. In: *Slovenské pohľady*, roč. 105, 1989, č. 2, s. 45 — 71.
- JUHÁSOVÁ, Jana: Z archívu profesora Eduarda Gombalu. In: *Literárne tradície Banskej Bystrice (80. roky 20. storočia)*. Zborník z vedeckej konferencie, Banská Bystrica 29. marca 2006. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied UMB, 2009. S. 76 — 77.
- JURČO, Ján: J. Findra — E. Gombala — I. Plintovič: Slovník literárnovedných termínov (rec.). In: *Slovenské pohľady*, roč. 96, 1980, č. 11, s. 138 — 140.
- JURČO, Milan: *Dielo Luda Zúbka. Skryté pramene, zastreté významy*. Bratislava : Mladé letá, 1985.
- JURČO, Milan: Kontinuita i nutnosť prerodu. In: *ACTA UNIVERSITATIS MATHAEI BELII. Zborník vedecko-výskumných prác. Série spoločenskovedná č. 1*. Zostavil Milan Jurčo. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 1992, s. 7.
- JURČO, Milan: *Dotyky a prieniky. Nad textami diel literatúry pre deti a mládež*. Banská Bystrica : Rektorát UMB a FHV UMB, vydavateľstvo Skalná ruža, 1997.
- JURČO, Milan: *Paradoxný svet literatúry faktu*. Banská Bystrica : FHV UMB, 2000.
- KASÁČ, Zdenko: Nenávidená kritika. In: *Elán*, roč. 14, 1944, č. 10, s. 6 — 7.
- KASÁČ, Zdenko: Poézia z vojnových rokov. In: *Pravda*, 1946 (17. 4. 1946), č. 89, s. 5.
- KASÁČ, Zdenko: Poézia nového videnia. In: *Slovnaty*. Zostavil Zdenko Kasáč. Bratislava : Tatran, 1974a, s. 7 — 23.
- KASÁČ, Zdenko: *Slovenská poézia protifašistického odboja 1938 — 1945*. Bratislava : VEDA, 1974b.
- KASÁČ, Zdenko: O noetike a poetike Pavla Hrízu (rec.). In: *Filologická revue*, roč. 1, 1998, č. 2, s. 73 — 76.
- KASÁČ, Zdenko: »Legendárne« šesťdesiate roky literárnej Banskej Bystrice. In: *Literárne tradície Banskej Bystrice (60. roky 20. storočia)*. Zborník z vedeckej konferencie, Banská Bystrica 20. marca 2002. Banská Bystrica : Pedagogická fakulta UMB, 2003. S. 9 — 21.
- KASÁČ, Zdenko: Literárna Banská Bystrica v tieni »normalizácie«. In: *Literárne tradície Banskej Bystrice II (70. roky 20. storočia)*. Zborník z vedeckej konferencie, Banská Bystrica 9. septembra 2004. Banská Bystrica : Pedagogická fakulta UMB, 2006. S. 8 — 24.

KASÁČ, Zdenko: *Literárna Banská Bystrica v 80. rokoch 20. storočia*. In: *Literárne tradície Banskej Bystrice (80. roky 20. storočia)*. Zborník z vedeckej konferencie, Banská Bystrica 29. marca 2006. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied UMB, 2009. S. 9 — 22.

KASÁČ, Zdenko: *Prelomové deväťdesiate roky literárnej Banskej Bystrice*. In: *Literárne tradície Banskej Bystrice (90. roky 20. storočia)*. Zborník z vedeckej konferencie, Banská Bystrica 29. marca 2009. Banská Bystrica : Filozofická fakulta UMB, 2014. S. 9 — 19.

KOPÁL, Ján: *S racionálno-esejistikým espiritom*. In: JURČO, Milan: *Dotyky a prieniky. Nad textami diel literatúry pre deti a mládež*. Banská Bystrica : Rektorát UMB a FHV UMB — vydavateľstvo Skalná ruža, 1997, s. 257.

KOPÁL, Ján: *Boli to ale stretnutia...* In: *Človek požeňnaný ľudskosťou*. Liptovský Mikuláš – Banská Bystrica : Hornoliptovské kultúrne centrum – UMB v Banskej Bystrici, 1998. Neustránkované.

KOVÁČIK, Ľubomír: *Obraznosť v poézii slovenského romantizmu*. Banská Bystrica : Pedagogická fakulta UMB, 1997.

KOVÁČIK, Ľubomír: *Mytologizmus v slovenskom literárnom romantizme*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta, 2003.

KRNOVÁ, Kristína: *Prozaik Dušan Mitana*. Banská Bystrica : Metodické centrum, 1995.

KRNOVÁ, Kristína: *Z novšej slovenskej prózy. Lyrická próza Andreja Chudobu*. Banská Bystrica : Metodické centrum, 1997.

KUBEALAKOVÁ, Martina: *Deti zvedené, deti predurčené: Diela a detstvo v staršej slovenskej literatúre*. Banská Bystrica : Belianum, 2016.

Literárna veda včera a dnes. Zborník z medzinárodnej literárnovednej konferencie (Banská Bystrica, 22. 9. 2014). Editor Martin Golema. Banská Bystrica : Belianum, 2015.

MLACEK, Jozef; Findra, J. — Gombala, E. — Plintovič, I.: *Slovník literárnovedných termínov (rec.)*. In: *Slovenská reč*, roč. 45, 1980, č. 5, s. 315 — 316.

PLINTOVIČ, Ivan: *Básnická tvorba Štefana Žáryho*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1967.

PLUTKO, Pavol: *Autorova osobnosť v umeleckom diele*. In: TATÁR, Jozef — VAŇKO, Juraj — LOMENČÍK, Július — PLUTKO, Pavol: *Kapitoly z literárnej vedy*. Banská Bystrica : Filologická fakulta UMB, 1998. S. 109 — 124.

RAKÚS, Stanislav — HAMADA, Milan: *Jediná otázka Stanislavovi Rakúsovi : Aká je naša súčasná literárna kritika?* In: *RAK : revue aktuálnej kultúry*, roč. 7, 2002, č. 2, s. 3 — 6.

SEDLÁK, Imrich: *V čierťazích búrok*. Martin : Vydavateľstvo Maticе slovenskej, 2001.

STANISLAVOVÁ, Zuzana: *Nad dielom prof. Milana Jurča*. In: *Milan Jurčo Glina — literárny vedec, pedagóg, publicista (personálna bibliografia)*. Zostavila Katarína Donovalová. Banská Bystrica : Verejná knižnica Mikuláša Kováča, 2002. S. 6 — 8.

STRAUSS, Pavol: *Kvety z popola*. Martin : Fatrin, 1992.

ŠIMONOVÁ, Brigita: *Žáner v pohybe. Reflexie o rozprávke*. 2. doplnené vydanie. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta, 1997.

ŠIMONOVÁ, Brigita: *Stratené v čase. Sondy do literatúry pre deti a mládež*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2012.

TATÁR, Jozef: *Umelecký profil Štefana Krčméryho*. Banská Bystrica : Belianum, 2015.

TOMČÍK, Miloš: *Slovo na úvod*. In: *Zdenko Kasáč. Výberová personálna bibliografia*. Zostavila Soňa Šváčková. Banská Bystrica : Štátna vedecká knižnica, 2004, s. 5 — 13.

TUČNÁ, Eva: *Slovník nanajvýš polemický*. (Findra — E. Gombala — I. Plintovič: *Slovník literárnovedných termínov*) (rec.). In: *Nové slovo*, roč. 22, 1980, č. 45, s. 20.

VALCEROVÁ, Anna: *Ľubomír Kováčik: Obraznosť v poézii slovenského romantizmu*. In: *Slovenská literatúra*, roč. 44, 1997, č. 6, s. 479 — 480.

ZAJAC, Peter: *Pulzovanie literatúry*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1993, kapitola *Tvorivosť regiónu*, s. 128 — 137.

ŽILKA, Tibor: *J. Findra — E. Gombala — I. Plintovič: Slovník literárnovedných termínov (rec.)*. In: *Romboid*, roč. 16, 1981, č. 1, s. 89 — 90.

Lubomír Machala — Michal Jareš

Následující příspěvek se pokusí aktuálně a kriticky reflektovat jednu část středoevropského komparatistického evergreenu, kterým jsou bezpochyby vztahy mezi slovenskou a českou literaturou. Půjde nám primárně o odpověď na otázku, jakou podobu mají prezentace a reflexe slovenské literatury (respektive beletrie) v českém prostředí po roce 1993, na jehož počátku došlo k rozdělení Československa na dva samostatné státy. Nehodláme se přitom omezit pouze na problematiku knižního vydávání českých překladů slovenské beletrie, třebaže jejich excerptce z nejrůznějších databází⁴⁰ představuje základ, z něhož vycházíme. Budeme rovněž reflektovat názory na otázku, zda je vzájemné překládání české a slovenské literatury potřebné, a analytickou pozornost soustředíme také na ohlasy tvorby současných slovenských spisovatelů, popřípadě na informace, které se o ní dostávají k českým čtenářům.

Jak už bylo naznačeno, vzájemné stýkání, vazby, vlivy a specifika české a slovenské literatury patří v českých a slovenských literárních kruzích k odvěkým tématům a otázka, zda je správné a potřebné slovesnou tvorbu obou našich národů vzájemně překládat, permanentně zaznívá přinejmenším od časů kodifikace samostatného slovenského jazyka, čili od poloviny 19. století. V šedesátých letech 20. století, tedy v době mimořádně intenzivních a vzájemně obohacujících kontaktů české a slovenské literatury, respektive jejich reprezentantů, si například otázku *Překládat?* položil Juraj Špitzer (ŠPITZER, 1965, s. 34 — 38). Před necelými deseti lety pak problematika česko-slovenské literární vzájemnosti zaujala studenty na FF UK, vydávající časopis *LitENky*, kteří oslovili Vladimíra Barboríka, Miroslava Zelinského i autory tohoto příspěvku s několika dotazy z dané oblasti («Je nutné slovenskou literaturu...», 2009, s. 5). Zřejmě nejčastěji a nejkomplexněji se otázkami souvisejícími se vzájemnými vztahy mezi českou a slovenskou literaturou zabýval v poslední době

40 Za základní a reprezentativní považujeme Souborný katalog České republiky (CASLIN), přístupný na stránkách Národní knihovny ČR.

slovenský literární vědec Radoslav Passia,⁴¹ a to hlavně se zřetelem na to, zda je nutné překládat slovenská literární díla do češtiny. Vyústěním jeho úvah pak byl, stejně jako u Juraje Špitzera, jednoznačný příklon k pozitivní odpovědi.

Passia však krom toho také konstatoval: »Zdá sa, že základnými pojmami charakterizujúcimi vzťah slovenčiny a češtiny a môžeme povedať, že aj slovenskej a českej literatúry v dejinnom priereze, sú na jednej strane blízkosť, na druhej strane asymetria. V recepcii druhej kultúry sú vo všeobecnosti (>v priemere<) aktívnejší Slováci, teda aby som bol konkrétny: česká literatúra je na Slovensku vo všetkých oblastiach literárneho života bohatšie zastúpená ako slovenská literatúra v Česku. No zároveň treba povedať, že na českej strane je vidieť snahu túto asymetriu korigovať« (PASSIA, 2010, s. 41).

A jako příklad uvádí, že na rozdíl od bohemistiky, kterou jako samostatný studijní obor na Slovensku nenajdeme, lze slovakistiku studovat na Masarykově univerzitě v Brně a na Univerzitě Karlově v Praze, byť zde na bakalářském a magisterském stupni jen jako specializaci v rámci středoevropských studií a jako samostatný filologický obor až na úrovni doktorského studia. Situace se od doby publikování citovaného Passiova článku na Slovensku přece jen poněkud zlepšila, českou kulturu a tedy i češtinu a českou literaturu lze od roku 2011 studovat na Univerzitě Konstantina Filozofa v Nitře v podobě areálových středoevropských studií.

Jinými slovy řečeno, jestliže k sumarizaci českých slovakistů, popř. těch, kdož se slovenské literatuře věnují soustavněji, by nám vystačily příslovečné prsty jedné ruky, výčet žijících slovenských bohemistů by manuálně zvládl i velmi nešikovný dřevorubec. Ono sice vskutku platí, že seznámení s českou literaturou (kulturou) a jejich sledování patří k samozřejmostem téměř pro každého slovenského intelektuála, ale nabízí se otázka, zda perspektivně nedoplnit toto amatérské a samovzdělávací pojetí přece jen odborným systémovým řešením.

Ale vraťme se ke slovenské literatuře a kultuře v českém prostředí. Ještě chvíli přitom zůstaneme na akademické půdě, abychom zaznamenali, že brněnská slavistika v roce 2016

41 Viz jeho články Pahýl alebo výhonok (2007), Prekladať, alebo neprekladať? Niekoľko postrehov k súčasným vzťahom slovenskej a českej literatúry (2008) nebo »Někde to tam musí být...« (K situácii a recepcii slovenskej literatúry v Česku) (2010).

uspořádala jubilejní dvacátou česko-slovenskou konferenci. Tato jednání mají velmi různorodá zaměření s velkým časovým rozpětím. To akce pořádaná Ústavem slovenské literatury SAV a Ústavem pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., pod názvem CS konfrontace/-ácie má za sebou patnáct ročníků, během nichž pokaždé slovenští kolegové kriticky reflektovali trojici básnických, prozaických a literárněvědných děl z minulého roku, kterou z české literatury doporučili čeští badatelé. A ti se zase pro změnu zabývali slovenskou literární trojkou. Výsledky těchto konfrontací jsou ovšem publikačně podchyceny pouze zčásti, navíc roztroušeně po českých i slovenských periodikách.

Propagaci a prezentaci slovenské literatury a kultury v Česku mají takřkajíc v náplni práce organizace jako Slovenský inštitút v Prahe, Slovensko-český klub, Klub slovenskej kultúry či Slovenský dom v Prahe, přičemž nejagilněji a nejefektivněji si přitom počíná patrně Slovenský inštitút. Ale ani v jeho případě nelze referovat o nějakém masovém působení a dopadu, Passia dokonce píše o »skromnej účasti napr. pražskej verejnosti na rozličných literárnych podujatiach doma známých slovenských autorov« (PASSIA, 2010, s. 43).

Slovenské beletrii věnují pozornost a prostor také české noviny a časopisy. Vedle ukázek samotné tvorby se v nich sice ne zrovna často, ale přece objevují přehledové stati informující o soudobém dění ve slovenské literatuře⁴² a rovněž recenze některých titulů. V devadesátých letech to bývaly jak kritické ohlasy původních slovenských vydání, tak českých překladů, později už redakce (hlavně třeba ta hostovská) preferují reflexi přeložených děl. Vyšly také dva časopisecké speciály věnované slovenské literatuře, konkrétně to bylo třetí číslo *Souvislosti* v roce 2006 a druhé číslo *Tvaru* v roce 2017. V daném kontextu třeba také ocenit velkoryse pojatý dvanáctidílný Kurz slovenštiny pro Čechy, připravený ve spolupráci Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., a Filozofické fakulty Univerzity Karlovy pro *Lidové noviny*, které ho publikovaly na jaře 2016. Kromě zasvěcených jazykových výkladů a upozornění na nejrůznější zvláštnosti přinášel totiž také texty Milana Lasici, Júlia Satinského, Mariána Labudy či Stanislava Rakúse s česko-slovenskou tematikou.

42 Viz například články Miroslava Zelinského (ZELINSKÝ, 2000), Jaroslava Šranka (ŠRANK, 2001), Petra Zajace Slovenská literatura devadesátých let v obrysech (ZAJAC, 2001) anebo Tomáše Weisse (WEISS, 2006).

Tento seriál byl uveden rozhovorem s lingvistkou Mirou Nábělkovou z FF UK v Praze, který byl nazván Češi slovenštině odvykají (NÁBĚLKOVÁ, 2016, s. 18). Což je fakt evidentní hlavně v mladších vrstvách české populace. A také jeden z hlavních argumentů, který slovenští i čeští nakladatelé používají při stále častějším vydávání českých podob slovenské beletrie, pakliže tento krok vůbec vysvětlují. Znovu se teď nabízí připomenout v úvodu zmíněnou asymetrii: Pořád totiž platí, že české tituly překládat do slovenštiny nemá valného smyslu, jak se o tom přesvědčil třeba Koloman Kertész Bagala, když vydal slovenský překlad Vieweghova románu *Vybíjená* (2004; *Vybíjaná*, 2004).

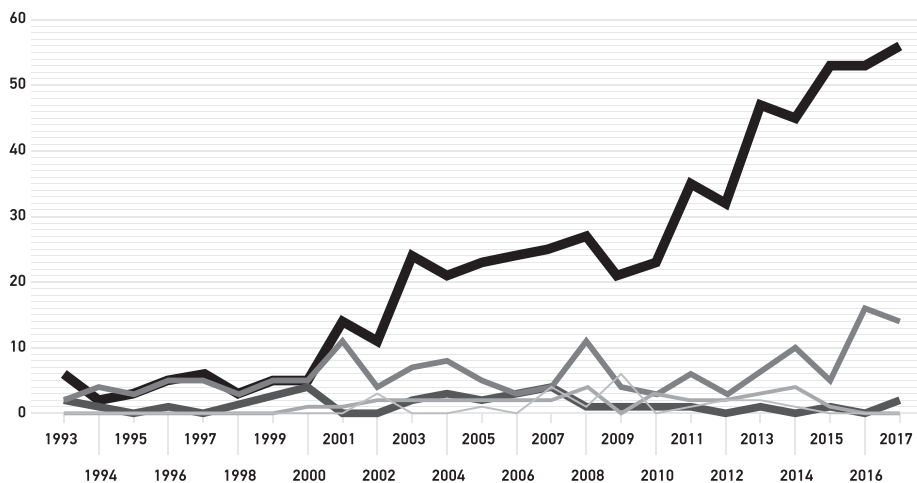
Jak to tedy ale **skutečně** vypadá s vydáváním slovenské beletrie v českých překladech? Tomáš Weiss totiž v roce 2006 tvrdil, že »za posledních deset let bylo v Česku k mání cca 10 knih slovenských autorů přeložených do češtiny« (WEISS, 2006, s. V). Ve stati publikované Lubomírem Machalou a Simonou Kukučovou v roce 2010 zase stojí, že za sedmnáct let po rozdělení Československa bylo »vydáno nemnoho přes padesát knih obsahujících překlady původně slovenských beletristických textů. Jasně převažují prozaické knihy pro dospělé, přibližně třikrát méně vyšlo básnických sbírek, knížek pro děti jsme zaregistrovali sedm« (MACHALA — KUKUČOVÁ, 2010, s. 46). Obecně cenná databáze českých překladů slovenských knih mezi léty 1900 a 2014 dostupná na stránkách *Czech-Slovak Translation* zase obsahuje těžko vysvětlitelný hiát mezi roky 1979 a 1998 a bohužel, jak se ukázalo, není úplná ani v jiných letech.

Proto jsme přistoupili k vytvoření v úvodu avizovaného vlastního přehledu vydaných českých překladů slovenské beletrie po roce 1993. Vytvořili jsme ho excerpcí databází Národní knihovny doplněnou a kontrolovanou i z jiných zdrojů (výše zmíněná databáze *Czech-Slovak Translation*, vlastní záznamy atd.). Ze vzniklého soupisu lze vyčíst vcelku překvapivé výsledky. Zatímco ve třech dekadách před rozdělením Československa oscilují počty vydaných přeložených knih mezi pěti až dvaceti, kterýžto údaj platí i prakticky pro celá devadesátá léta, tak od roku 2000 dochází k nárůstu na dvacet až třicet

81 — titulů, ovšem v posledních třech čtyřech letech povyskočíme dokonce na šedesát či sedmdesát položek. V těchto číslech představují ovšem nemalou část tituly literatury pro děti a mládež, jen za poslední dva roky jich vyšlo ke třiceti.

České překlady slovenské beletrie 1993 — 2017

- Próza pro dospělé, literatura faktu, komiks, duchovní literatura
- Titul přeložený a vydaný už před rokem 1993
- Literatura pro děti a mládež
- Poezie
- Básnické knihy pro děti

Předpokládáme, že k důkladné analýze a vyhodnocení naší databáze se ještě dostaneme v budoucnu, v této fázi jsme dospěli k následujícím dílčím závěrům:

- 1** Český knižní trh má zájem především o slovenskou populární literaturu, hlavně pak o čtení pro ženy a dívky, komiksy a různé variace osudu Alžběty Báthoryové.
- 2** Obraz slovenské literatury vzniklý na základě českých překladů je hodně deformovaný, ústřední pozice v něm totiž nepřipadají Pavlu Vilikovskému (4 překlady v letech 2005 — 2017), Rudolfu Slobodovi (4 překlady v letech 2005 — 2013) nebo Petru Pišťankovi (4 překlady v letech

2008 — 2014), ale ani známým autorům populární literatury Evě Urbaníkové (11 překladů v letech 2009 — 2016) či Dominiku Dánovi (18 překladů v letech 2010 — 2017). Českým čtenářům a čtenářkám jsou nabízeny hlavně tituly z oblasti tzv. čtíva pro ženy, konkrétně knihy Táni Keleové-Vasilkové (27 překladů v letech 2001 — 2017), Kataríny Gillerové-Brezníkové (11 překladů v letech 2003 — 2017), Jany Benkové (9 překladů v letech 2013 — 2017), Dany Hlavaté (5 překladů v letech 2015 — 2017), Karin Krausové (5 překladů v letech 2014 — 2017), Moniky Wurm (4 překlady v letech 2015 — 2017) ad. Nakladatelství jako Baronet, Motto, Brána či Noxi jsou výrazně agilnější než třeba Host či Větrné mlýny, které bývají českou kulturní veřejností především spojovány s šířením slovenské literatury v Česku.

- 3** Zvláštní případ představuje v daném kontextu autor fantasy literatury a historických detektivek Juraj Červenák, jemuž v letech 2003 — 2017 vyšlo knižně 25 českých překladů jeho děl. Mnohá z nich jsou totiž překládána ještě z rukopisů a tyto české překlady vycházejí dříve česky než slovensky (některé pak nemají ani slovenskou knižní verzi, viz cykly *Bohatýr a Bivoj*). Nejednoznačné je také určení čtenářského adresáta, jelikož Červenákovy fantasy texty cílí spíše na mladší publikum. Ovšem hraniční postavení mezi literaturou pro čtenáře nižšího věku a ty dospělé je příznačné pro mnohá fantasy díla, tudíž celou Červenákovu tvorbu primárně řadíme do literatury pro dospělé.
- 4** Současná slovenská poezie je překládána do češtiny jen ve stopovém množství, navíc je to takřka výlučně v antologiích anebo jsou překládána díla spíše okrajových či méně známých básníků a básnířek jako jsou například Iveta Taufer, Anna Lazurová či Štefan Sandtner.
- 5** Kromě výběru titulů k překladu zůstává velkým problémem také kvalita překladů. Nejaktivnějším překladatelem je Miroslav Zelinský, který se svou manželkou a dcerami přeložil více než čtyřicet titulů, Přibližně dvě desítky překladů pak mají na kontě Miluše Krejčová a Olga Dobříková. Zelinský a spol. to vše stihli zhruba za patnáct let, Krejčová za dvanáct a Dobříková za čtyři. Práce chvatná,

43 Konkrétní příklady překladatelských lapsů a problematických řešení obsahuje už zmiňovaná stať Překladačem snadno a rychle. K českým překladům současné slovenské beletrie.

málo platná, což ani nemusí příliš vadit u produktů Gille-rové-Brezníkové či Benkové. Ale když je odbytý překlad Vilikovského či Bally, tak to je škoda opravdová.⁴³

Je tedy zřejmé, že po rozdělení Československa dochází časem k dosti výraznému kvantitativnímu nárůstu českých překladů slovenské beletrie. Pohříchu však jde ve velké míře o tituly cílící na masovou odezvu a nemající zásadnějších uměleckých ambicí. Víceméně ojediněle se objevují i díla reprezentující kvalitativní špičku současné slovenské literatury, jejich čtenářská či kritická odezva ovšem není nijak výrazná, navíc jsou mnohdy diskvalifikována odbytými překladatelskými výkony.

Literatúra

»Je nutné slovenskou literaturu překládat do češtiny?« (Anketa). In: *LitENky (Literární novinky)*, roč. 5, 2009, č. 4/36, s. 5.

MACHALA, Lubomír — KUKUČOVÁ, Simona: Překladačem snadno a rychle. K českým překladům současné slovenské beletrie. In: *Listy*, roč. 40, 2010, č. 1, s. 45 — 52.

NÁBĚLKOVÁ, Mira: Češi slovenštině odvykají. In: *Lidové noviny*, roč. 26, 18. 3. 2016, s. 18.

PASSIA, Radoslav: »Někde to tam musí být...« (K situácii a recepcii slovenskej literatúry v Česku). In: *Romboid*, roč. 46, 2010, č. 2, s. 41 — 43.

PASSIA, Radoslav: Pahýl alebo výhonok. In: *A2*, roč. 3, 2007, č. 26, s. 6, dostupné též na <https://www.advojka.cz/archiv/2007/26/pahyl-alebo-vyhonok>.

PASSIA, Radoslav: Prekladať, alebo neprekladať? Niekoľko postrehov k súčasným vzťahom slovenskej a českej literatúry. In: *Dokoján*, roč. 12, 2008, č. 47, s. 22 — 24.

ŠPITZER, Juraj: Prekladať? In: *Slováci česky*. Praha: SNKLU, 1965, s. 34 — 38.

ŠRANK, Jaroslav: Kapitolka z kapesního průvodce slovenskou poezií. In: *Host*, roč. 17, 2001, č. 5, s. 65 — 66.

WEISS, Tomáš: Nad Tatarokou publikává. In: *Lidové noviny*, roč. 19, 11. 11. 2006, příloha Orientace, s. V.

ZAJAC, Peter: Slovenská literatúra devadesiatých let v obrysech. In: *Host*, roč. 17, 2001, č. 5, s. 79 — 86.

ZELINSKÝ, Miroslav: Mladá slovenská próza 90. let. In: *Tvar*, roč. 11, 2000, č. 12, s. 12 — 13.

Internetové zdroje

Czech-Slovak Translation

<https://czechslovaktranslation.wordpress.com/preklad-z-cestiny-do-slovenstiny-po-r-1900/>

<https://czechslovaktranslation.wordpress.com/preklad-ze-slovenstiny-do-cestiny-po-r-1900-vy-jimecne-i-stars/>

Souborný katalog České republiky (CASLIN)

https://aleph.nkp.cz/F/?func=file&file_name=find-b&local_base=skc

Emil Charous a jeho koncept slovenské literatury v českých literárněhistorických příručkách

— 84

Jana Pátková

Interpretovat činnost Emila Charouse jako slovakisty by znamenalo dotknout se několika oblastí živého literárního kontextu: literárněhistorického, překladatelského, edičního, ale zároveň také nezapomenout na jeho boční linie: tedy činnost pedagogickou a široce popularizační. Charousovo celoživotní profesní směřování je od poloviny 20. století úzce svázáno se slovenskou literaturou, což se promítá do všech zmiňovaných oblastí jeho zájmu. Odborný zájem o slovenskou literaturu u něj vrcholil po r. 1989 ve třech průnikových příručkách s reprezentativními antologiemi původní slovenské i české tvorby: jde o literárněhistorickou práci *Druhý domov* (1998), antologii *Pražské inšpirácie slovenských spisovateľov* (2001) a *Rozdíly sbližují* (2005). Z tohoto období pocházejí i didaktické příručky určené k výuce literatury pro střední školy: *Přehledné dějiny literatury II. a III.* (1993, 1995 a 1997). Zmiňované texty tvoří reprezentativní korpus literárněhistorických i popularizačních textů ke studiu slovenské literatury v českém prostředí. Autor do těchto příruček shrnul své dlouholeté postřehy i osobní preference a postoje dotýkající se slovenské literatury, kterou sleduje od nejstarších dochovaných textů až po stěžejní období 20. století, konkrétně do roku 1996. Všechny Charousovy texty se vyznačují nebývale jednotnou metodologicko-interpretační koncepcí, jejíž struktura je jednou zaostřena z české strany, podruhé ze slovenské, ale vždy očima českého literárního historika, respektive českého slovakisty.

Pokud čteme Charousovy literárněhistorické úvahy v chronologickém pořadí, nemůže nám jako čtenářům uniknout jeho metodologická konzistentnost v přístupu k vývoji slovenské literatury a postupná precizace těchto postřehů a postojů. Začátek jeho zájmu o slovenskou literaturu je svázaný jednak s četbou původní slovenské literatury z období první republiky a v druhé rovině souvisí s jeho studiem na Univerzitě Karlově,⁴⁴ kde byl žákem významného

44 Viz rozhovor Vladimíra Barboríka s Emilem Charousem (BARBORÍK, 2012).

85 — univerzitního profesora, známého zastávce čechoslovakismu Alberta Pražáka. Na to volně navazují jeho rozsáhle koncipované aktivity překladatelské. Emil Charous coby žák Alberta Pražáka se sice soustředil na zachycení vztahu mezi dvěma historicky blízkými národními literaturami, ale samozřejmě nepřebírá jeho model jednotné koncepce československé literatury. Předkládá koncept vlastní, ve kterém koncipuje svůj pohled na českou a slovenskou literaturu jako na tzv. dostředivý a odstředivý model. Ve své poslední vydané knize *Rozdíly sbližují* (2005) k tomu explicitně podotýká: »Úhrnně lze říci, že od národního obrození se v česko-slovenských vztazích střetávaly dvě navzájem protichůdné tendence: sbližovací (dostředivá) a odlišovací (odstředivá), přičemž střídavě nabývaly vrch« (CHAROUS, 2005, s. 6).

Od konce 19. století máme v české literární historiografii dochované různé způsoby čtení a interpretace slovenské literatury (např. Jaroslav Vlček, Albert Pražák, Jan Menšík, Jan Blahoslav Čapek ad.). Rozdíly mezi jejich přístupy ke zpracovávanému materiálu jsou markantní. Pohybují se od prvorepublikových čechoslovakistických koncepcí jednotných literárních dějin, přes vytěšňování slovenské literatury a omezování jejího obrazu na vztahy mezi oběma literaturami, až k poměrně širokému panoramatickému zachycení literárního dění na Slovensku ve zmiňovaných přehledných dějinách ze sedmdesátých let.

Emil Charous nepřebírá ani jeden ze zaužívaných literárněhistorických diskursů, vytváří si zcela nový, ve kterém nalezneme jak pro českého čtenáře uspokojující panoramatickou šíři, tak i česko-slovenský přesah koncipovaný s ohledem právě na české prostředí. Konkrétně jde o vydání přehledných dějin z let 1993, 1995 a 1997. Přičemž největší metodologický posun je zřejmý mezi vydáním v r. 1993 a 1995. *Přehledné dějiny literatury II.* z r. 1993 zachycují v podnázvu ještě moment trvání společného státu: *Dějiny české a slovenské literatury s přehledem vývojových tendencí světové literatury od první světové války do r. 1945.* O dva roky později je v podtitulu již patrná asymetrie v zachycení české a slovenské literatury. Respektive slovenská literatura se hypoteticky předpokládá

jako součást světové literatury: *Dějiny české literatury od konce 19. století do r. 1945 s přehledem vývojových tendencí světové literatury*. A přesto se v této publikaci zásluhou Emila Charouse slovenská literatura nerozpustila v širokém obrazu literatury světové. Koncepčně je Charousův postoj rámován historicky danou blízkostí i vědomím jiné odlišnosti, než jak je česká literatura diferencována na pozadí literatury světové. Od osmdesátých let začal Charous ve svých doprovodných komentářích k antologiím (1982) postupně odhalovat svůj postoj ke slovenské literatuře. Otevřeně se přiznává k interpretaci československého literárního kontextu z roku 1962, kdy jeho tři základní funkce rozpracoval ve své studii *O vzájemných vztazích české a slovenské literatury* Stanislav Šmatlák, tedy jako funkci integrační, diferenciační a komplementární (ŠMATLÁK, 1962, s. 20).

Pokud budeme uvažovat o koncepci a metodologických zdrojích Charousova pojetí slovenské literatury v českých literárněhistorických příručkách z devadesátých let, musíme se také soustředit na otázky vztahu nejen mezi literární historií a historií, ale i vertikálně na vztah mezi idejemi a smyslem literárního díla. Navzdory panoramatické šíři, kterou se snaží Charous udržet v reprezentativní podobě, je třeba konstatovat, že mu nešlo primárně o komplexnost zobrazení dějin slovenské literatury. Jeho vidění slovenské literatury se odehrává skrze dotek s literaturou českou jako výše citovaný výrok o odstředivých a dostředivých tendencích. V literárněhistorických textech postupuje už s ohledem na českého čtenáře od obecného zachycení sledovaného období v průsečíku kulturního, společenského i politického přístupu přes konkrétní geneticky a chronologicky členěnou strukturu až po autory a texty, při jejichž výběru leckdy preferuje společný česko-slovenský kontext. Referenčním rámcem je pro Charouse kontext české literatury a kultury, např.: »Moderní literární směry se na Slovensku konstitovaly později a mnohem skromněji než v českých zemích, které zažily v devadesátých letech 19. století doslova explozi modernismu«. (CHAROUS, 1995, s. 174) Je třeba vidět, že nešlo o jednosměrný tok jeho úvah. Rozvíjí i opačný směr, když v souvislosti

s problematikou povstalecké literatury si všímá, že ve slovenské literatuře »absolutní depatetizace hrdinství bylo něco, co české literatuře [...] citelně chybělo« (CHAROUS, 2001, s. 11). Hledat a nacházet společné a vidět odlišné či zcela absentující je způsob Charousova čtení našich literatur. Do toho vstupuje také jeho smysl pro harmonii, proto zvýznamňuje spíš vrcholné okamžiky vývoje slovenské literatury, než její propady.

Na trojsvazkové sérii se podílel jen ve druhém a třetím díle, zhruba od vymezení literatury konce 19. století po autorovu současnost v porevolučním období devadesátých let. Emil Charous hledal vlastní přístup ke slovenské literatuře, ve kterém by se vyhnul kopírování panoramatického záběru např. ze Šmatlákových *Dejín slovenskej literatúry*, ale zároveň také sledoval, aby český čtenář neztrácel kontakt se stěžejními texty slovenské literatury. Posun oproti vydání ze sedmdesátých let je viditelný. Při konstruování jednotlivostí ve velkém literárně dějinném celku je u něj silnější česko-slovenský kontext, než široká materiálová základna literárních textů. Preferování česko-slovenského kontextu u Charouse je zřejmé ve srovnání se staršími vydáními, na kterém se podíleli slovenští literární historikové. Ve vydání ze sedmdesátých let autoři vynechávají např. u J. M. Hurbana jeho česky psaný cestopis orientovaný do moravského a českého prostředí, a naopak vysouvají do popředí jeho cestopisné prózy ze současnosti situované jako tzv. »cesty po otčine«. Charous se připojuje k Balajkovým přehledným dějinám až ve druhém díle, který začíná na přelomu 19. a 20. století, ale v dalších jeho porevolučních textech vidíme postoj zcela opačný, kdy autor ve výběru literárních textů zvýznamňuje a preferuje česko-slovenský kontext (např. v knize *Druhý domov*). Adekvátnějším příkladem by byla celá řada konkrétních vztahových propojení mezi slovenskou a českou literaturou, zejména v oblasti poezie. Přičemž jde o propojení nejen poetologická na komparativním rámci, ale sleduje i osobní kontakty (např. G. Vámoš léčil F. X. Šaldu, M. Haľamová se setkala s J. Wolkerem ad.) či jde o vzájemnou morální podporu (např. J. Seifert věnoval jednu ze vzpomínek ve své knize *Všecky krásy světa* R. Dilongoví, toho času v emigraci ad.).

Na makrokompoziční úrovni Balajkových přehledných dějin se Charousovi stávají východiskem nejen historické události, ale i změny estetického kódu. Např. v souvislosti s nástupem moderny konstatoval: »Paralelně s těmito názorovými proměnami se od začátku 20. století měnil obsah literární tvorby i způsob výpovědi« (CHAROUS, 1995, s. 174). Tudíž determinace historickými milníky není v jeho literárněhistorickém myšlení nadřazena estetickému cítění. Pregnantně o tom vypovídá i volba tonality vyprávění. Figurativní jazyk prosvítá zejména tam, kde vytváří autor propojující most mezi obecnější částí a konkrétní realizací. Využití vlastností jazyka z oblasti literárních tropů mu umožňuje plastičtěji zachytit smysl textu z blízka i s odstupem: »Krutý prožitek války uvízl v paměti spisovatelů jako střepina granátu. Zbavovali se ho celá dvacátá a třicátá léta povídkami, novelami i romány...« (tamtéž, s. 176). Tonalita vyprávění, potažmo figurativní jazyk, také prozrazuje mnohé o vypravěči literárních dějin. V přehledných dějinách zůstává ještě skrytý za narativní kategorií, kdy text je psaný z odstupe, ale subjektivní hledisko se vysouvá v okamžicích zvýznamňování česko-slovenského kontextu. Nemůžeme tedy mluvit o vypravěči nezajímavém na vyprávění, intenzita vzdálenosti od předmětu vyprávění nedosahuje maximálních hodnot. Onu zajímavost můžeme definovat ze dvou směrů. Poprvé skrze Charousův harmonizátorský přístup, který předurčuje k subjektivnějšímu vyprávění. Podruhé se vynořuje jako výrazný emblém Charousova vidění a čtení slovenské literatury. Naopak tedy minimální odstup od vyprávěného najdeme v jeho třech porevolučních textech se zřejmým esejistickým přesahem. Avšak ani v těchto pracích nevystupuje autor skrze kategorii Já vyprávění, ale široce reprezentuje pohled českého slovakisty z pozice MY.

Od osmdesátých let 20. století můžeme sledovat, jak Emil Charous postupně přibližuje slovenskou literaturu českému čtenáři prostřednictvím tří antologických textů: *Čítanka slovenské literatury* (1982), *V proudech času* (1984) a *Pět slovenských novel* (1989). Zatímco v prvním textu ještě preferuje panoramatickou šíři, tak v dalších antologiích

89 — věnovaných vývoji povídky a novely už dominuje vertikální přístup k sledované materiálové šíři. Po dvaceti letech navázal na Šmatlákovu studii *O vzájomných vzťahoch českej a slovenskej literatúry* (1962) v tom smyslu, že si uvědomuje potřebu hlubšího a vrstevnatějšího přístupu k zachycení vzájemných vztahů mezi našimi literaturami. Avšak nepřebírá Šmatlákův odmítavý postoj k autorům, kteří zastávali ve své národní literatuře marginální postavení, a tudíž byli pro konstrukci československého kontextu zcela zanedbatelní. Takovým příkladem je postava Rudolfa Pokorného a jeho literárních textů (poezie, cestopis) z konce 19. století. Zatímco Šmatlák sleduje zejména jeho poezii a soustřeďuje se na vliv Chalupkovy poezie na Pokorného sbírku *Z hor* (1881), tak Charous jde důsledně jinou cestou. V souvislosti s formulováním »procesu vzájemné souvztažnosti« (ŠMATLÁK, 1962, s. 17) ponechává Pokorného básnické sbírky stranou a všímá si morální podpory ze strany českých slovakofilů orientovaných na Slovensko v sedmdesátých letech 19. století, tedy po rakousko-uherském vyrovnání. Konkrétně jmenuje Adolfa Heyduka, Rudolfa Pokorného, Josefa Holečka, ale i Karla Kálala a Jiřího Mahena. Vůbec období 19. století modeluje na pozadí podpory českých intelektuálů slovenské kultuře. Zvýznamňuje ty představitele českého literárního života, kteří v období po kodifikaci spisovné slovenštiny měli pro tento krok porozumění, např. Dušan Lambl, J. V. Frič, později Božena Němcová (CHAROUS, 1982, s. 298). Poprvé zde rozpracovává svůj český pohled na dějiny slovenské literatury. Už tady se soustřeďuje na vztahová a kontakto- vá propojení našich literatur, přičemž vychází z definování specifického postavení slovenské literatury vůči české literatuře. V předmluvě se odvolává na bližší a těsnější vztah mezi našimi literaturami, než jsou svazky s literaturami dalšími (tamtéž, s. 5). Tento postoj precizuje v porevoluční antologii, když se mu v souvislosti s obrazem Prahy ve slovenské literatuře podařilo pregnantně formulovat přínos pro českého čtenáře: »Česká strana má zase příležitost ve zkratce poznat sama sebe z toho úhlu pohledu, odkud jí to neumožňují vlastní ani cizí oči — z důvěrné blízkosti a zároveň z odstupu optimálně zpřesňujícího výsledný obraz« (CHAROUS, 2001, s. 91).

Ústředním významovým obrazem Charousových porevolučních textů se stala Praha proměňující se v různých časových periodách. Její literární obraz se v Charousově čtení slovenské literatury rodil od osmdesátých let. Už v *Čítanke slovenskej literatúry* (1982) konstatoval, že pro slovenskou meziválečnou literaturu byly důležité nejen inspirační zdroje a návaznosti jako byl český poetismus a surrealismus, ale také studium v Praze. Zcela adekvátně tomuto významovému zatížení věnoval Charous dvě porevoluční publikace právě literárnímu obrazu Prahy. Precizuje v nich její obraz jako výsledek dostředivých tendencí česko-slovenských literárních vztahů: *Druhý domov* (1998) a *Pražské inšpirácie slovenských spisovateľov* (2001). Jejich zrcadlovým doplněním se stala antologie textů *Rozdily sblížují* (2005), ve které autor deklaruje zájem českých spisovatelů o Slovensko. Hned v úvodu se konstatuje: »V našich souvislostech se spokojme s konstatováním, že koloběh hodnot mezi českými zeměmi a Slovenskem byl obousměrný a oboustranné bylo rovněž zdomácnění, popřípadě dvojdomost« (CHAROUS, 1998, s. 7). Charous zde jako bytostný harmonizátor vyvažuje příklady z dějin literatury oba hodnotové toky, jak slovensko-český, tak česko-slovenský. Z uvedených příkladů je však zřejmé, že z české strany šlo nadále spíše o morální podporu, která od první poloviny 19. století měla své opodstatnění. V první polovině 20. století tato podpora pokračuje a Češi poznávají slovenský národ skrze obdiv k odlišné krajině a jejím lidovým zvykům i folkloru. Na jistou rupturu ve vzájemných česko-slovenských vztazích poukazují i texty českých autorů, některé z nich mají negativní vyznění. Typickým příkladem jsou Demlovy esejistické a cestopisné postřehy ze Slovenska zařazené do *Šlépějí 7 a 8*, které Charous uvádí. Další rovinu nerovnoměrných vztahů můžeme vidět i v tom, na co už upozorňoval Stanislav Šmatlák ve své studii, že nemůžeme odvozovat od marginálních autorů, kteří ve své národní literatuře nebyli součástí vývojových proudů (to se dotýká zejména Karla Kálala a dalších).

Nejvíc prostoru věnuje meziválečnému období, jež hodnotí skrze vydavatelské aktivity v Praze. Doslova říká: »Vydávání slovenské literatury pražskými nakladateli znamená kvalitativně

nový jev česko-slovenských literárních souvislostí dvacátých a třicátých let« (tamtéž, s. 71). Z panoramatické širše literárních textů vysouvá do popředí tři románové texty inspirované Prahou: *Atómy Boha* (1928), historický román *Lukáš Blahosej Krasoň* (1929) a klíčovou kapitolu románu Mila Urbana *Hmlý na úsvite* (1930). V souvislosti s posledním jmenovaným románem převažuje národní aspekt v Charousově hodnocení, když upozorňuje na tematizaci slovenského i českého prostředí. Závažnost textu odvozuje i z prvního (pražského) vydání v Družstevní práci. V dalších vydáních jsou už české dialogy z pražského prostředí převedeny do slovenštiny spolu s dalšími úpravami významového charakteru.⁴⁵ Ve slovenských literárněhistorických příručkách k tomuto zvýznamňování Urbanova textu nedochází. Na těchto třech románech autor staví své přesvědčení o tom, že »[...] pražské téma přestalo být ve slovenské literatuře předmětem příležitostného zájmu, objevilo se třikrát ve vrcholném prozaickém žánru, románu« (CHAROUS, 1998, s. 76). Uvedený příklad je dokladem toho, že z české strany nenajdeme tak silný vliv slovenského prostředí. Z tohoto důvodu je třeba uvažovat o jemném nadhodnocení ve vyváženosti česko-slovenských a slovensko-českých literárních vztahů v Charousově kritice.

Praha jako významové jádro Charousovy porevoluční tvorby vstupuje i do jeho literárněhistorických úvah. Opakovaně vysouvá do popředí slovenské texty a autory spojené s pražským prostředím. Přičemž jeho náhled na vrcholy a vývoj slovenské literatury je konzistentní, nemění se ani jeho významové hodnocení konkrétních literárních textů. Snad jen je zřejmé, že postupně precizuje své starší kritické postoje. Příkladně je to vidět na tématu Prahy, které dle Charouse proniklo do vrcholného prozaického žánru v meziválečném období u Vámoše, Kukučina a Urbana. V knize *Pražské inšpirácie slovenských spisovateľov* z r. 2001 tento svůj postoj konkretizuje, když podotýká, že se: »[...] objevilo pražské téma jako výraz snahy upozornit na svrchovaně naléhavý sociální problém Slovenska (Urban), k otázkám česko-slovenského soužití hledat poučení v dějinných paralelách (Kukučín) a konečně intelektualizovat slovenský román tím, že se mu

45 Tuto skutečnost zvýznamňuje např. i Mira Nábělková, když říká: »s češtinou českých postav sa v Hmlách na úsvite môžeme stretnúť len v prvom vydaní románu, v ďalších dvoch prepracovaných vydaniach (1941, 1970) Urban reč svojich postav dôsledne poslovenčil (a bohemizmy v mnohých prípadoch odstraňoval aj z autorskej reči).« (NÁBĚLKOVÁ, 2008, s. 239)

otevře pražský koridor do světa (Vámoš)» (CHAROUS, 2001, s. 8). Na jedné straně se upírá k Praze jako širokému inspiračnímu zdroji pro slovenské autory, na straně druhé mu tento pohled umožňuje zviditelnit méně známé autory, kteří byli spjatí s Prahou, např. Hela Volanská, která po válce žila v Praze⁴⁶ nebo písíci malíř Milan Thomka Mitrovský, který studoval tři roky na akademii v Praze. Oba uvedené příklady z literární periferie se skrze obraz Prahy dostaly do výkladového panoramatického záběru a jejich pozice je v Charousově čtení víc posunuta do centra literárního dění. Konfrontačně pak působí absence jednoho z důležitých meziválečných románů Ladislava Nádašiho-Jégého *Cesta životom* (1930), který by jako typ národního románu zapadal do Charousovy koncepce čtení slovenské literatury (v česko-slovenském kontextu) právě skrze tematizaci vzniku republiky. Tato absence jednoho z klíčových románů meziválečného období je také dokladem odlišného Charousova hodnocení, protože celou řadu dílčích vrcholů vidí ve slovenské literatuře jinde než zmiňované *Dejiny slovenskej literatúry*. I s ohledem na hranice žánru, které musí autor respektovat, tento román významně v jeho literárněhistorickém myšlení o slovenské literatuře chybí.

Praha se dle Charouse v desátých letech 20. století významně proměňuje v mnohovrstevnatý literární symbol, když se stává oním druhým domovem slovenských spisovatelů. Od tohoto okamžiku mluví Charous o dostředivé tendenci česko-slovenských vztahů. V průběhu celého 20. století sleduje, »[...] jak se měnila přitažlivost Prahy pro slovenské spisovatele jednotlivých generací a jakou stopu to zanechalo v jejich tvorbě« (CHAROUS, 1998, s. 8). Předělem je pro něj konec 2. sv. války, protože »[...] do další, poválečné fáze česko-slovenských vztahů v oblasti literatury vstoupilo Slovensko jako rovnoprávný a svébytný, ale také — a zejména — jako všestranně soběstačný partner« (tamtéž, s. 13 — 14). Konec války je pro Charouse zároveň výrazným periodizačním mezníkem i v souvislosti s vývojem slovenské literatury. Období slovenského státu není dle Charouse »nutno vyčleňovat pod zvláštní záhlaví« (CHAROUS, 1995, s. 174). O koncepci Charousovy periodizace je možné polemizovat. Nezdá se to

⁴⁶ Okrajově ji uvádějí i *Dejiny slovenskej literatúry 3. Cesty slovenskej literatúry druhej polovicou XX. storočia*, 2004, s. 245.

93 — však být produktivní, protože právě tak můžeme diskutovat o jiných periodizačních konstruktech vztahujících se k danému období. Nakonec se v tom výrazně liší např. od Šmatlákových syntéz, ve kterých autor věnuje válečnému období samostatnou kapitolu *Literatúra v silovom poli druhej svetovej vojny* (ŠMATLÁK, 1999, s. 466 — 510). Charous sledoval vnitřní vývoj literatury a dokázal se odpoutat od vnějších, mimoliterárních tlaků na šablonovitou periodizaci literárních dějin ve 20. století. Přičemž samozřejmě uznává, že v tomto období byla literatura zbavena absolutní svobody, ale zároveň tvrdí, že jí byla ponechána jistá dávka vnitřní autonomie. V tomto smyslu vidí jako dominantní periodizační mezník v konci války a obnovení Československa v r. 1945. Jeho česko-slovenský pohled se tak promítá v dílčích postojích i do principu periodizace. Poválečná periodizace slovenské literatury se víc opírá o mimoliterární milníky. Signál obratu od schematické literatury konstruuje Charous v souvislosti s politickým účtováním se Stalinovým kultem v r. 1956 a s II. sjezdem československých spisovatelů. Bednárův *Sklený vrch* (1954) zůstává v pozadí Tatarkova *Démona súhlasu* (čas. 1956, knižně 1963), který měl přesah do československých souvislostí, už proto ho doprovází citací z Václava Havla. Speciální kapitolu věnuje literárnímu disentu a exilu opakovaně v referenčním rámci české alternativní kulturní scény. Nesoustřeďuje se jen na novější exilové vlny, ale reprezentativně uvádí i poválečnou emigraci. Vnitřní periodizaci porevolučního dění nechává Charous otevřenou a čeká na větší časový odstup. Jako možný další periodizační mezník samozřejmě vidí v rozdělení společného státu r. 1993, ale nijak ji nezohledňuje. Můžeme v tom opakovaně interpretovat Charousův harmonizátorský přístup, důležitý je pro něj vznik a obnova, nikoli destruktivní síly.

Právě tak do Charousova způsobu hodnocení klíčových textů slovenské literatury vstupuje vedle kritérií estetických, také pohled českého slovakisty, překladatele i literárního historika s citem pro česko-slovenský kontext. Autor tak opakovaně vysouvá do popředí takové literární texty, které např. tematicky zasahovaly nejen Slovensko, ale i české prostředí. V souvislosti s Urbanovým románem *Hmly na úsvite* říká:

»Je to dodnes nedoceněný sociálněpolitický román panoramatického záběru — šlo mu o obraz života celé tehdejší republiky...« (CHAROUS, 2001, s. 44). Jiné klíčové autory přibližuje v literárněkritickém uchopení skrze komentáře a citace českých autorů, to se týká např. Šaldových postojů k Lukáčovi ad. V opačném směru si taky všímá a pro českého čtenáře tak zvýznamňuje představitele slovenské literární kritiky a historie, kteří byli víc svázání s českým prostředím a s myšlením o české literatuře, to se dotýká např. Hamaliara či u Pišúta a Mráze jejich zájmu o českou literaturu a česko-slovenské vztahy. Ale naopak zcela stranou ponechává Charous vnitřní literárněkritické procesy dotýkající se např. polemiky o tzv. andělských zemích z r. 1946 ad. Do kvalitativního hodnocení textů se přeléval jeho harmonizátorský přístup nejen k autorům a jejich textům, ale k životu vůbec. Kladl velký důraz na lidství a etičnost výpovědi, příkladem může být zachycená podpora Jaroslava Seiferta představiteli katolické moderny a emigrantovi Rudolfovi Dilongovi v knížce *Všecky krásy světa* (1982).

Skrze tyto postřehy se Charousovo čtení slovenské literatury stává přirozeně velmi plastickým a markantnějším, než kdyby sledoval jen informační cíle. Čitelné jsou tedy dvě základní vrstvy, jedna sice respektuje zvolený panoramatický záběr, ale druhá promlouvá o fokalizaci textu na českého čtenáře skrze společný česko-slovenský kontext. Emil Charous se ve svých porevolučních knihách prezentuje nejen jako literární historik, český slovákista, znalec slovenské literatury, ale především jako empatický čtenář, který respektuje proces čtení jako cestu k poznávání sebe sama. Čtení slovenské literatury jako literatury blízké pak formuje do podoby poznávání svého vlastního národa. S jistým vizionářským přesahem Charous konstatoval, že po rozdělení v r. 1993 došlo tak jako v minulosti k odlivům zájmu o slovenskou literaturu, ale »vždy byl takový pokles vyvážen pozdější velmi silnou dostředivou vlnou« (tamtéž, s. 11), což se v poslední době jen potvrzuje. Charousovy literárněhistorické texty obsahují bohatý materiálův základ z oblasti česko-slovenských vztahů, který zůstává velkou výzvou k dalšímu studiu a precizaci.

Pramene

CHAROUS, Emil: *Čítanka slovenské literatury*. Praha : Albatros, 1982.

CHAROUS, Emil: *V proudech času : antologie slovenské povídky čtyř desetiletí*. Praha : Odeon, 1984.

CHAROUS, Emil: *Pět slovenských novel*. Praha : Odeon, 1989.

CHAROUS, Emil: Slovenská literatura v letech 1918 — 1945. In: BALAJKA, Bohuš — BLAJER, Zdeněk: *Přehledné dějiny literatury. II., Dějiny české a slovenské literatury s přehledem vývojových tendencí světové literatury od první světové války do r. 1945*. Praha : SPN, 1993. S. 89 — 126.

CHAROUS, Emil: Slovenská literatura v letech 1900 — 1945. In: BALAJKA, Bohuš — SOLDÁN, Ladislav: *Přehledné dějiny literatury II. Dějiny české literatury od konce 19. století do r. 1945 s přehledem vývojových tendencí světové literatury*. Praha : SPN, 1995. S. 173 — 192.

CHAROUS, Emil: Slovenská literatura v letech 1945 — 1996. In: SOLDÁN, Ladislav — URBANEC, Jiří — HOFFMANN, Bohuslav: *Přehledné dějiny literatury III. Dějiny české a světové literatury od roku 1945 do současnosti*. Praha : SPN, 1997. S. 176 — 194.

CHAROUS, Emil: *Druhý domov. Deset kapitol na téma Praha a slovenská literatura*. Praha : Trilabit, 1998.

CHAROUS, Emil: *Pražské inšpirácie slovenských spisovateľov. Praha v zrcadle slovenské literatury*. Praha : Slovensko-český klub, 2001.

CHAROUS, Emil: *Rozdíly sblíží. Čeští spisovatelé a Slovensku*. Praha : Slovenský literární klub v ČR, 2005.

Literatúra

BARBORÍK, Vladimír: »Aby sme si boli kvit...« rozhovor s českým slovakistom a prekladateľom Emilom Charousom. In: *Romboid*, roč. 47, 2012, č. 7, s. 19 — 25.

ČELKO, Vojtech: Druhý domov: Praha a slovenská literatúra od Emila Charousa. In: *OS. Fórum občianskej spoločnosti*, 1999, č. 11, s. 92 — 93.

MARČŮK, Viliam: *Dejiny slovenskej literatúry. 3. Cesty slovenskej literatúry druhou polovicou XX. storočia*. Bratislava : LIC, 2004.

NÁBĚLKOVÁ, Mira: *Slovenčina a čeština v kontakte. Pokračovanie príbehu*. Bratislava : Veda, 2008.

BALAJKA, Bohuš a kol.: *Přehledné dějiny literatury: dějiny literatury české a slovenské s přehledem vývojových tendencí světové literatury. 1*. Praha : SPN, 1970.

ŠMATLÁK, Stanislav: O vzájomných vzťahoch českej a slovenskej literatúry. In: *Slovenské pohľady*, roč. 78, 1962, č. 10, s. 14 — 23.

ŠMATLÁK, Stanislav: *Dejiny slovenskej literatúry 2 (19. storočie a prvá polovica 20. storočia)*. Bratislava : LIC, 1999.

Lucyna Spyrka

**»Chodzi mi o to, by zawsze, gdy się zaczyna coś robić,
wiedzieć, jak było dawniej. Po to, by zdawać sobie sprawę,
kim się jest na tym tle. Gdzie, w jakim miejscu i czasie
wstępuje się na scenę.«**

A. Libera: *Madam* (Kraków 2002, s. 117 — 118)

Sliezska univerzita v Katoviciach je jedno z troch pracovísk v Poľsku, popri Varšavskej a Jagelovskej univerzite, kde sa v rámci štúdia slavistiky vyučujú dejiny slovenskej literatúry, pričom pracovisko v Katoviciach je v tomto z troch uvedených najmladšie. Slovakistika aj s komplexným kurzom dejín slovenskej literatúry tu bola zavedená v roku 1989. Samozrejme, vyučovanie dejín literatúry je spojené aj s výskumom, ktorý sa na sliezskeom pracovisku sústreďuje najmä na súčasnú literatúru v komparatistickom prístupe a na preklady a recepciu slovenskej prózy a drámy v Poľsku. Aj keď dnešná literárnovedná slovakistika na Sliezskej univerzite vo svojich ani nie tridsiatich rokoch je stále ešte mladá, má svoje tradície. V Sliezsku záujem o slovenskú literatúru a kultúru siaha oveľa hlbšie do minulosti ako existencia slovakistiky a slavistiky na Sliezskej univerzite a je ešte dávnejší ako existencia samotnej sliezskej alma mater, ktorá práve tento rok oslavuje 50. výročie svojho vzniku. Zdroje týchto tradícií tkvejú v najdávnejších poľsko-slovenských či presnejšie sliezsko-slovenských regionálnych kultúrnych kontaktoch, ktoré, ako to zistili historici, existovali určite už v neskorom stredoveku, a možno ešte dávnejšie.⁴⁷ Medzi lepšie preskúmané oblasti patria kontakty medzi sliezskeými a slovenskými protestantmi v 16. storočí. Mohli by sme tu spomenúť Timoteja Lovčányho⁴⁸ (? — 1613), pôvodom Slováka narodeného vo Zvolene, ktorý bol na prielome 16. a 17. storočia pastorm v Tešíne. V rámci svojich kňazských povinností pokrstil okrem iného budúceho »slovanského Luthera« Juraja Tranovského (1592 — 1637),

47 Nie je isté, či územie Sliezska bolo časťou Veľkomoravskej ríše, no v stredoveku tento región býval občas slabšie, občas silnejšie politicky spojený s Uhorskom. Porov. POPIOLEK, 1972, s. 19.

48 V poľských zdrojoch sa spomína ako Tymoteusz Łowczany. Porov. *Elektroniczny Słownik Biograficzny Śląska Cieszyńskiego*, <http://www.slownik.kc-cieszyn.pl> [18.10.2017] aj WANTUŁA, 1938.

ktorého osud a tvorba tiež spájajú slovenskú a poľskú kultúru, a spolu s nimi aj českú (MICHEJDA, 2017). Poľsko-slovenské kontakty napriek prekážkam, najmä protireformácii, pokračovali v 17. a 18. storočí. V tomto období boli činní viacerí ďalší slovenskí pastori, napríklad synovia Daniela Sinapia-Horčičku: Ján a Daniel. Prvý, ktorý je v dejinách známy ako Johann Sinapio alebo Ján Sinapius mladší (1667 — 1725), sa zapísal ako sliezsky historik, učiteľ a spisovateľ. V čase náboženských prenasledovaní spolu s otcom utiekol zo Slovenska na územie Dolného Sliezska, tu sa naučil poľštinu a po čase sa nevrátil s otcom do Levoče, ale ostal v Olešnici, bol knihovníkom a rektorom na tunajšom gymnáziu, učil synov princa Olešnického, napísal (po nemecky) monografiu mesta Olsnographia a potom bol aj rektorom v Legnici.⁴⁹ Mladší brat Jána, Daniel (1670 — ?), takisto sa usadil v Dolnom Sliezsku a pôsobil ako pastor v dnešnom Strzeline.

V 18. storočí na juhu Sliezska, v Tešíne a okolí, pôsobili početní evanjelickí farári a učители, napr. Matej Platani, Andrej Paulini (starší), Jozef Paulini, Andrej Orgonyi, Samuel Košaný, Andrej Lihocký, Michal Seletín (Solnensis) a ďalší, ako to podrobnejšie preskúmal Roman Bogacki (BOGACKI, 1972, s. 243 — 244).⁵⁰ Ide o pôvodom Slovákov, ktorých však zaujímali nie národnostné, no predovšetkým náboženské problémy. Národnostná otázka sa dostala do popredia v 19. storočí, keď záujem o slovenskú kultúru v Sliezsku nebol výsledkom geografického susedstva ani spolupráce sliezskych a slovenských protestantov, ale bol spojený aj s podobnosťou politickej situácie, v ktorej sa krajina ocitla v tomto období. Sliezsko, ktoré od konca 14. storočia bolo časťou Českého kráľovstva, vo výsledku troch vojen medzi Rakúskom Habsburgovcov a Pruskom Hohenzollernovcov od roku 1742 bolo rozdelené medzi Prusko a Rakúsko. Odvtedy v pruskej, väčšej časti Sliezska stále rástol nátlak panovníkov, ktorého cieľom bola deslavizácia — germanizácia, v 19. storočí otvorene násilná. Na Slovensku v tom istom čase prebiehala maďarizácia, v druhej polovici storočia takisto krutá a násilná (BOGACKI, 1972, s. 241 — 242).

49 Jan Sinapius.
<http://olesnica.nienaltowski.net/JanSinapius.htm>. [24.01.2018]. Porov. aj BRTÁŇ, 1972, s. 64. Porov. WANTUŁA, Andrzej: Przedmowa. In. WANTUŁA, 1938.

50 Porov. medailóny uvedených Slovákov v publikácii *Elektroniczny Słownik Biograficzny Śląska Cieszyńskiego*. <http://www.slownik.kc-cieszyn.pl> [18.10.2017].

Na oboch stranách hranice spoločné problémy viedli k spoločným záujmom. Medzi záujemcov o slovenskú kultúru patrilo nepochybne Józef Lompa (1797 — 1863), hornosliezsky poľský národný aktivista, básnik, prozaik, prekladateľ a novinár, spolupracovník mnohých vtedajších lokálnych časopisov. Lompa bol katolícky kňaz, po skončení katolíckeho seminára vo Vroclave (1817) dva roky pôsobil v Tešíne a potom sa vrátil do okolia svojho rodiska, kde pôsobil ako učiteľ a viedol národnobuditeľskú činnosť, pre ktorú bol prenasledovaný, v roku 1849 prepustený zo zamestnania, zbavený bytu a dôchodku. Živil sa aj tým, že ako polyglot bol súdnym tlmočníkom (okrem poľštiny poznal češtinu a nemčinu). Je pravdepodobne prvým poľským prekladateľom Kollárovoho veľdiela *O literárnej vzájomnosti*. Preklad Lompa pripravil z nemčiny a pravdepodobne na ňom začal pracovať hneď po uverejnení nemeckého vydania originálu v roku 1837. Prácu s týmto dielom skončil asi v roku 1861. Poľská verzia je voči originálu neúplná, podstatne skrátaná, Lompa zapisoval do textu svoje komentáre a poznámky k súčasnej dobe. Nikdy preklad nezverejnil, text sa zachoval v jeho korešpondencii s Józefom Ignacym Kraszewskym v Jagelovskej knižnici v Krakove. No určite pod vplyvom Kollárovej teórie Lompa v roku 1845 napísal báseň *Wzajemność Słowianów*⁵¹ a týmto sa prejavil ako slovanofil a prívrženec Kollárovej myšlienky.

Po rozdelení Sliezska v juhovýchodnej časti krajiny, ktorá sa ocitla v tom istom štáte so Slovenskom, kontakty medzi kultúrou poľskou/sliezskou a slovenskou pretrvávali a posilňovali sa. Ich centrom bol Tešíň. A práve tu pôsobil poľsko-sliezsky národný aktivista Paweł Stalmach (1821 — 1891). Slovakista, najmä v Sliezsku, určite pozná toto meno nielen preto, že skoro v každom sliezskom meste sa nachádza ulica pomenovaná podľa toho národovca, zaslúžilého udržiavateľa poľského jazyka a kultúry medzi Slezanmi. Stalmach po celý čas svojich početných vlasteneckých aktivít veľa pozornosti venoval aj slovenskej kultúre a literatúre. Tieto skutočnosti sú známe a písali o tom viacerí bádatelia.⁵² Tu treba aspoň pripomenúť, že ako evanjelik Stalmach v rokoch 1843 — 1845 študoval na lýceu v Bratislave, kde sa zoznámil s Ľudovítom

51 HIEROWSKI, 1947, z. 3, s. 157 — 160; HIEROWSKI, 1963, s. 112 — 22. Porov. LYSZCZYNA, 1997, s. 14.

52 GRIM, 1910; HIEROWSKI, 1963, s. 156 — 161; LUBOSZ, 1986. Porov. tiež BOGACKI, 1972, s. 244 — 246.

Štúrom, Jankom Kráľom, Viliamom Paulíny-Tóthom a inými Štúrovými žiakmi. Keď sa po ďalšom štúdiu vo Viedni vrátil do Tešína, začal rozvíjať systematickú poľskú národnostnú činnosť a realizoval také isté aktivity ako štúrovci na Slovensku. Staral sa o udržanie a rozširovanie znalosti poľštiny medzi obyvateľmi Tešínska, preto založil spoločnosť Czytelnia Polska (v roku 1885 preorganizovanú na Macierz Szkolnu), v rámci ktorej fungovala poľská knižnica a usporadúvali sa rôzne vzdelávacie a národnostné podujatia, organizoval ochotnícke divadelné predstavenia, napísal príručku gramatiky poľštiny a predovšetkým pôsobil ako novinár a spisovateľ: založil časopis (v 1848 roku *Tygodnik Cieszyński*, po jeho zánike vládou od roku 1851 *Gwiazdka Cieszyńska*). Na stránkach časopisu uverejňoval hlavne články o národnostnej problematike a poľskej kultúre, ukážky poľskej literatúry, no aj texty približujúce kultúry susedov: o. i. články o Jánovi Kollárovi, Pavlovi Jozefovi Šafárikovi, a keď bol v rokoch 1858 — 1869 riaditeľom evanjelickej školy v Tešíne Ján Kalinčiak, uverejňoval aj jeho diela vo svojom preklade (Stalmach preložil *Reštavráciu*, *Bratovu ruku* a *Srbianku* a tým sa stal prvým prekladateľom slovenskej prózy do poľštiny). Ako napísal iný tešínsky národovec Andrzej Cinciata: »Cieszynianie wzmacniali się w polskości czytaniem książek słowackich, a przede wszystkim bezpośrednimi kontaktami ze Słowakami.« (Pamiętnik dra Andrzeja Cinciaty, 1931, s. 47).⁵³

Stalmachove aktivity povzbudili k národnostnej činnosti aj iných, v jeho časopise, ktorý sa po niekoľkých rokoch stal najdôležitejším poľským časopisom v celom Sliezsku, uverejňovali aj iní významní národní sliezski aktivisti, nielen z okruhu lokálnych prispievateľov (napr. v Stalmachovom časopise občas uverejňoval svoje články Józef Lompa), napriek tomu, že kontakty prúskej časti Sliezska s časťou rakúskou aj so Slovenskom zostávali do značnej miery obmedzené. Vďaka *Gwiazdke Cieszyńskiej* sa slovenská problematika predsa len dostávala do povedomia obyvateľov Sliezska a aj ďalej. Lebo, ako píše Michał Jagiełło: »Czytelnicy spoza Śląska Cieszyńskiego, jeśli sięgali po ten tygodnik, to przede wszystkim w poszukiwaniu informacji o postępach uświadomienia

53 Porov. JAGIEŁŁO, 2005, s. 211. Tešín v tom čase často navštevovali slovenskí národovci. Na jeseň v roku 1848 sa práve tu zdržiavali účastníci Slovenského povstania s L. Štúrom, J. M. Hurbanom, C. Zochom a ďalšími. V druhej polovici storočia tu posledné roky svojho života strávil aj M. M. Hodža a okrem Jána Kalinčiaka na tešínskom gymnáziu pôsobil aj kňaz Ján Borbis, žiakmi tejto školy boli Svetozár Hurban Vajanský a Gustáv Lajko. Porov. STALMACH, 1910, s. 165; BOGACKI, 1972, s. 246 — 247.

narodowego nad Olzą. Przy okazji znajdowali jednak sporo wiadomości o Słowakach i ich powolnym uświadamianiu sobie językowej, kulturalnej i narodowej tożsamości« (JAGIEŁŁO, 2005, s. 210 — 211). Okrem už spomínaného Jozefa Lompu stály kontakt s tešínským časopisom udržiavali takí významní poľskí národní aktivisti z pruského Sliezska, ako boli Julisz Ligoń (1823 — 1889)⁵⁴ a Karol Miarka (1825 — 1882), o ktorom jeho biografovia píšu: »Działalność jego pod niektórymi względami jako żywo przypomina działalność Pawła Stalmacha na Śląsku Cieszyńskim. Bez wątpienia korzystał on z przykładu Stalmach, może też z jego rad i wskazówek.«⁵⁵ Možno aj pod vplyvom Stalmachom popularizovanej znalosti o slovenskej kultúre, keď opisoval, čo o poľskej kultúre učili učitelia v školách v Hornom Sliezsku, konštatoval: »Przy każdej owszem sposobności wyrażali się nauczyciele z pogardą o Polsce, o narodzie i języku polskim, nazywając go barbarzyńskim, który nie posiadając żadnej literatury nie zasługuje na pielęgnację, lecz na zagładę. Ile razy musieli wspominać o historii polskiej, traktowali Polaków najniegodziwiej. Wyraz ›Slaven‹ wyprowadzali od ›Sclaven‹ (niewolnicy), ponieważ między Słowianami, a więc i w Polsce, panowała ich zdaniem najokropniejsza niewola. Takim sposobem poniżali i zohydźali wszystko, co polskie.«⁵⁶

V posledných decéniách 19. storočia až do konca prvej svetovej vojny sa priame sliezske kontakty so slovenskou kultúrou obmedzili v podstate výlučne na oblasť Tešína, pričom tamojší národovci sa skôr snažili o spoluprácu s Krakovom, čo je pochopiteľné: napokon, Tešín a Krakov patrili k tomu istému štátu. Medzi tých, ktorí mali najväčší záujem o Slovensko, patrili Jan Łysek, Emanuel Grim a ďalší spisovatelia sústredení v kruhu novovzniknutého (1907) tešínskeho časopisu *Zaranie Śląskie*.⁵⁷ Jak Łysek (1888 — 1915), padlý ako vojak počas prvej svetovej vojny, napísal didakticky podfarbenú poviedku z poľsko-slovenského pohraničia *Zapowiedź*, v ktorej napodobňujúc Tetmajerovu prozaickú tvorbu a v súlade s pozitivistickou spoločenskou koncepciou opisuje záver poľsko-slovenských hraničných sporov, ktorý je osožný pre obidva národy.⁵⁸ Emanuel Grim (1883 — 1959) v časopise uverejnil esej o Svetozárovi Hurbanovi Vajanskom a je autorom

54 OBRZUD, 1963, s. 266 — 267.

55 HIEROWSKI — MOTYKA, 1963, s. 175.

56 Ibidem, s. 174. Podč. L. S.

57 O úlohe časopisu v poľsko-slovenských kontaktoch podrobnejšie v JAGIEŁŁO, 2005, s. 114.

58 MOTYKA, 1963, s. 439 — 441. Porov. JAGIEŁŁO, 2005, s. 339.

59 MOTYKA, 1963, s. 450 — 452. Porov. JAGIELŁO, 2005, s.114. Grimova eseje Hurban Vajanský bola publikovaná po častiach: *Zaranie Śląskie* 1908, z. 2, s. 66 a 1909, z. 3, s. 103. Báseň *Do braci Stowaków* Grim uverejnil v prvom ročníku časopisu *Zaranie Śląskie* 1907/1908, z. 2, s. 54 — 55.

o. i. básní *Do braci Stowaków* a *Do Stowaków*, v ktorých vyjadril podporu Slovákom podrobeným národnostnému prenasledovaniu.⁵⁹ Od roku 1929 *Zaranie Śląskie* vychádzalo v Katoviciach, ktoré vtedy boli hlavným mestom tej časti Sliezska, ktorá tvorila v rámci Poľskej republiky autonómny región. Jedným z redaktorov časopisu bol Zdzisław Hierowski.

Po 1. svetovej vojne predovšetkým Zdzisław Hierowski (1911 — 1967) nadviazal na Lompov a Stalmachov záujem o slovenskú literatúru. Hierowski bol výskumník a podporovateľ literárneho života v Sliezske, ktorý sa po absolvovaní polonistiky na Jagelovskej univerzite v roku 1929 usadil v Katoviciach a tu spolupracoval s miestnymi spisovateľmi, novinármi a kultúrnymi aktivistami. Bol znalcom a prekladateľom českej a slovenskej literatúry. Okrem iného preložil *Kroniku* Petra Jilemnického (1950), *Toto pokolenie* Petra Karvaša (1955), *Prútené kreslá* Dominika Tatarku (1965), a niekoľko hier: *Buky podpolianske* Štefana Králika (1949), *Ticho* Juraja Váha (1950) a Karvašove drámy *Polnočná omša* (1959), *Experiment* *Damokles* (1968), *Vel'ká parochňa* (preklad nebol publikovaný ani inscenovaný). Zaoberal sa výskumom recepcie českej a slovenskej literatúry a drámy v Poľsku, písal o nich články a štúdie, ktoré uverejňoval v lokálnych časopisoch a celoštátnych vedeckých zborníkoch, je autorom knihy *Literatura czeska i słowacka w Polsce Ludowej* (1945 — 1964) (HIEROWSKI, 1966). Hierowski viac pozornosti venoval českej literatúre, no platia jeho teoretické závery týkajúce sa podmienok recepcie slovenskej literatúry v Poľsku. Videl ich predovšetkým v dobrej, všestrannej príprave prekladateľa (ktorý má byť nielen bilingválny, no musí dobre poznať aj obidve kultúry, v rámci ktorých prekladá), upozorňoval na odlišnosti v prekladaní z češtiny i zo slovenčiny v čase, keď sa ešte niekedy slovenská literatúra prekladala z češtiny alebo ako česká (napr. *Hory mlčia* Jozefa Horáka, preložené Antonim Broszom v roku 1949, *Ludia z našej ulice* Petra Karvaša, preložené Wandou Karczewskou v roku 1953), poukazoval na problémy, ktoré spôsobuje preklad z blízkyh jazykov a na dôležitosť výberu diel na prekladanie (tu Hierowski podčiarkoval reprezentatívnu funkciu jednotlivého prekladu voči celej východiskovej

literatúre a kultúre: preklady jednotlivých diel slovenskej literatúry v Poľsku reprezentujú celú slovenskú literatúru, preto výber toho, čo sa bude prekladať a vydávať, je veľmi dôležitý) (HIEROWSKI, 1972, s. 329 — 350). Všetky tieto konštatovania sú dodnes aktuálne a podstatne ovplyvnili aj ovplyvňujú dnešný literárnovedný výskum slovakistov na Sliezskej univerzite.

Ďalšou tradíciou, na ktorú sa dnešní slovakisti na Sliezskej univerzite môžu odvolávať, je séria *Biblioteka Pisarzy Czeskich i Słowackich*, vychádzajúca v rokoch 1970 až 1989 v katovickom vydavateľstve Śląsk, v rámci ktorej z celkového počtu 66 titulov bolo viac ako 20 prekladov diel slovenských spisovateľov.⁶⁰ S vydavateľstvom spolupracovali vtedajší najaktívnejší poľskí prekladatelia slovenskej literatúry. Spolupracovali aj zamestnanci slavistiky, založenej na Sliezskej univerzite v roku 1974, hoci väčšina z nich len vo veľmi obmedzenej miere: Anna Bluszcz sa uplatnila ako prekladateľka jednej knihy (*Dwór Elżbiety* od Hany Zelinovej) a troch poviedok z antológie *Poczta na południu*, Jan Dutkowski napísal úvody iba k dvom knihám — *Demokracy* Janka Jesenského a *Dwór Elżbiety* Hany Zelinovej, Józef Zarek iba k jednej, a to *Garść drobnych w kasecie z Peszawaru* Alfonza Bednára. Síce všetci uvedení boli predovšetkým bohemi, nevyhýbali sa však ani slovakistickej problematike. Na vydávaní série najintenzívnejšie spolupracoval s vydavateľstvom Witold Nawrocki (1934 — 2013), vysoko postavený činiteľ vládnucej komunistickej Poľskej zjednotenej robotníckej strany, ktorý vtedy pôsobil na Sliezskej univerzite ako profesor. Nawrocki bol polonista, no zároveň sa zaujímal o českú a slovenskú literatúru, o ktorých napísal veľa vedeckých článkov. Ako stranícky činiteľ výrazne ovplyvnil výber diel, ktoré boli zapojené do edície. Nemôžeme zabúdať, že 70. a 80. roky 20. storočia boli obdobím, keď vzájomnú poľsko-slovenskú (poľsko-československú) literárnu výmenu — čo bolo normou pre všetky štáty vtedajšieho komunistického tábora — podporoval a o nej rozhodoval štátny mecenáš, preto sa v zozname kníh vydaných katovickým vydavateľstvom niektoré diela nemohli ocitnúť a iné zas museli. Výber autorov a diel, ktoré vyšli

60 Slovenskú časť série tvoria knihy:

Alfonz Bednár: *Garść drobnych w kasecie z Peszawaru*. Prel. K. Močko. Katowice : »Śląsk« 1980.

Pavel Bunčák: *Z tobą i sam*. Prel. A. Brosz (a kol.). Katowice : »Śląsk« 1988.

Dobrosław Chrobák: *Las*. Prel. D. Abrahamowicz. Katowice : »Śląsk« 1979.

Pavol Dobšinský: *Trzy róże*. Prel. E. Spadzińska. Katowice : »Śląsk« 1986.

Pavol Dobšinský: *Bajki słowackie*. Prel. J. Waczków. Katowice : »Śląsk« 1988.

Ivan Habaj: *Krewni z wyspy*. Prel. E. Kraszewska. Katowice : »Śląsk« 1983.

Jozef Horák: *Lasz milczą*. Prel. A. Brosz. Katowice : »Śląsk« 1976.

Pavol Horov: *Podziemna rzeka*. Prel. W. Nawrocki. Katowice : »Śląsk« 1978.

Ivan Horváth: *Wiza do Europy*. Prel. E. Kraskowska. Katowice : »Śląsk« 1981.

Peter Jaroš: *Tysiącletnia pszczoła*. Prel. A. Czcibor-Piotrowski. J. Waczków. Katowice : »Śląsk« 1988.

Janko Jesenský: *Demokracy*. Prel. S. Dębski. Katowice : »Śląsk« 1986.

Ivan Krasko: *Nox et solitudo*. Prel. A. Kamińska. Katowice : »Śląsk« 1982.

Vladimír Mináč: *Żatoba na dwie ręce*. Prel. C. Dmochowska. Katowice : »Śląsk« 1976.

Andrej Plávka: *Winobranie*. Prel. J. Bukowski i in. Katowice : »Śląsk« 1973.

Poczta na południu. *Antologia młodej prozy słowackiej*. Výber Š. Drug, úvod D. Abrahamowicz, prel. A. J. Bluszcz a kol., Katowice : »Śląsk« 1978.

Ján Stacho: *Czytanie w prochu*. Preł. J. Waczków. Katowice : »Śląsk« 1987.

Vincent Šikula: *Nie na kaźdej górcie karczma*. Preł. D. Abrahamowicz. Katowice : »Śląsk« 1970.

Vincent Šikula: *Wakacje ze stryjem Rafałem*. Preł. J. Pleśniarowicz. Katowice : »Śląsk« 1976.

Božena Slančíková-Timrava: *Za kogo wyjšć za mąž*. Preł. A. Czicbor-Piotrowski. Katowice : »Śląsk« 1984.

František Švantner: *Piargi*. Preł. D. Meyza-Marušiaková. Katowice : »Śląsk« 1980.

Ladislav Ťažký: *Dunajskie groby*. Preł. D. Abrahamowicz. Katowice : »Śląsk« 1970.

Milo Urban: *Wołanie bez echa*. Preł. A. Piotrowski. Katowice : »Śląsk« 1974.

Miroslav Válek: *Cztery księgi niepokoju*. Preł. A. Brosz i in. Katowice : »Śląsk« 1974.

Miroslav Válek, Jindro i Zdeno Vlach: *Piešň o lesie*. Preł. A. Czicbor-Piotrowski. Katowice : »Śląsk« 1981.

Hana Zelinová: *Dwór Elzbiety*. Preł. A. J. Bluszcz. Katowice : »Śląsk« 1982. V sérii vyšla tiež *Antologia poezji czeskiej i słowackiej XX wieku*. Wybór i wstęp A. Włodek. Katowice : »Śląsk« 1972.

61 Iné publikácie autorky pozri na: <http://biblio.bg.us.edu.pl>

v katovickkej sérii, bol o to dôležitejši, že úlohou toho projektu bolo ukázať Poliakom reprezentatívne texty českej a slovenskej literatúry. Nawrocki ovplyvnil nielen výber vydávaných diel, ale napísal aj úvody k vyše desiatim slovenským knihám, bol tiež zodpovedný za výber textov vo vydanej sérii výberov z próz Františka Švantnera, Boženy Slančíkovej-Timravy, rozprávok Pavla Dobšinského, básní Miroslava Válka, Pavla Horova a Andreja Plávku. Avšak z hľadom na Nawrockého svetonázor treba k jeho slovakistickým aktivitám pristupovať prinajmenšom veľmi opatrne a kriticky. Treba však zároveň povedať, že táto séria bola a aj naďalej zostáva dôležitou pre popularizáciu slovenskej literatúry v Poľsku: každý Poliak, ktorý chce študovať dejiny slovenskej literatúry a nie je schopný ju čítať v origináli, je odkázaný aspoň na niektoré knihy vydané v sérii *Biblioteka Pisarzy Czeskich i Słowackich*.

Mimo tejto série katovické vydavateľstvo uverejnilo aj iné knihy dôležité pre poľskú slovakistiku. V roku 1983 Nawrocki spolu s riaditeľom vydavateľstva Tadeuszom Siernym pripravil ďalšiu (po už spomínanej Hierowského knihe) a vo svojej komplexnosti prvú poľskú bibliografiu prekladov českej a slovenskej literatúry aj s údajmi, ktoré umožňujú sledovať ich recepciu (NAWROCKI — SIERNY, 1983). V roku 1978 v tom istom vydavateľstve vyšla kniha Haliny Janaszek-Ivaničkovej *Kochanek sławy: studium o Ludovicie Śtúrce*. A práve Halina Janaszek-Ivaničková (1931 — 2016) je ďalšia osobnosť, ktorej meno sa spája so sliezkou slovakistikou. Na Sliezskej univerzite pôsobila v rokoch 1992 až 2002, a aj keď tu nebola zakladateľkou literárnovednej slovakistiky, jej nástup bol vtedy vnímaný ako posilnenie pracoviska. Halina Janaszek-Ivaničková, už vtedy známa komparatistka, priniesla na sliezsku slovakistiku problematiku postmodernizmu, v tomto čase veľmi módnou, o ktorej vydala viaceré publikácie a v rámci ktorej interpretovala tvorbu Dominika Tatarku a Pavla Viličkovského (JANASZEK-IVANIČKOVÁ, 1996, 2001, 2002). V roku 2000 zorganizovala interdisciplinárnu komparatistickú konferenciu »Słowacja w obliczu Europy«, z ktorej ako editor-ka zostavila konferenčný zborník *Słowacja w obliczu Europy: sonda*. (2000).⁶¹ Pripravila aj publikáciu s didaktickým účelom:

Literatury zachodniostowiańskie czasu przełomów: 1890—1990. Przewodnik encyklopedyczny — dvojdielnu príručku, ktorá obsahuje údaje spracované vo forme hesiel z oblasti literatúry českej, lužickej a slovenskej. Slovenské heslá obsahuje prvá časť, ktorá vyšla vo vydavateľstve Śląsk v roku 1994.

Halina Janaszek-Ivaničková nezanechala na Sliezskej univerzite svojich nasledovníkov. Jej žiak Konrad Włodarz, autor knihy *Zachwyty dla cudowności życia: witalistyczna poezja Jána Smreka, Fráni Šrámka i Jana Lajnera* (WŁODARZ, 2000), rezignoval na vedeckú prácu. Toto však neznamená, že porovnávací výskum slovenskej literatúry v rámci sliezskej slovistiky dnes neexistuje. Už pred nástupom Haliny Janaszek-Ivaničkovej ho viedol Krzysztof Krasuski, pôsobiaci na polonistike Sliezskej univerzity, ktorý poznal slovenskú kultúru a literatúru, lebo predtým pracoval ako lektor poľského jazyka na Univerzite Komenského v Bratislave. Zaoberal sa slovenskou literatúrou z pohľadu polonistu-komparatistu. Uverejnil niekoľko štúdií, článkov a recenzií, pričom skúmal hlavne recepciu poľskej poézie na Slovensku (Cyprian Kamil Norwid, Władysław Broniewski, Julian Przyboś, Karol Wojtyła, Zbigniew Herbert, Bolesław Leśmian, Wisława Szymborska) a za svojho majstra pokladal Pavla Winczera, ktorému venoval niekoľko kratších publikácií: recenziu Winczerovej knihy *Poetika básnických smerov v poľskej a slovenskej poézii 20. storočia*, texty o Winczerovi ako vynikajúcom komparatistovi a ďalšie. Krasuski písal aj recenzie kníh poľských prekladov slovenskej literatúry: *Egipcjanka Nitokris* Jána Lenču, *Las Dobrosława Chrobáka a Garść drobnych w kasecie z Peszawaru* Alfonza Bednára (KRASUSKI, 2007 a 2011).⁶²

V súčasnosti na Sliezskej univerzite komparatistický výskum slovenskej literatúry vedie slavista, bohemista a slovákista Józef Zarek. Jeho záujem o slovenskú literatúru je veľmi široký: doteraz písal o poľsko-slovenských literárnych vzťahoch od roku 1918 do konca 20. storočia a o otázke náboženstva v súčasnej slovenskej literatúre, zaoberal sa slovenskou poéziou 18. storočia a súčasnosti, zaujímal sa o básnikov klasicizmu a o autorov poézie z 20. storočia, skúmal tvorbu Rudolfa Dilonga, Milana Rúfusa, Miroslava Válka

62 Presné údaje o ďalších publikáciách Krzysztofa Krasuského sú prístupné v databáze bibliografických záznamov zamestnancov Sliezskej univerzity: <http://biblio.bg.us.edu.pl>

a Ľubomíra Feldeka, interpretoval prózu Svetozára Hurbana Vajanského, Rudolfa Slobodu a Pavla Vilikovského, porovnával tvorbu slovenských spisovateľov s tvorbou spisovateľov českých a poľských, vnímal slovenskú literatúru nielen v domácich, no aj európskych kontextoch. O týchto problémoch uverejnil niekoľko štúdií a článkov v poľských, českých a slovenských zborníkoch a časopisoch, napríklad: *Třikrát motiv trávy* (O. Mikulášek, M. Válek, T. Rózewicz) (1995), *Religia we współczesnej świadomości literackiej Słowaków* (2002), *Intertextová nadväznosť. O »Metodologických poviedkach« Rudolfa Slobodu a Pavla Vilikovského v porovnaní s »Metodologickou novelou« Hermanna Brocha* (2008). Zarek je aj autorom úvodov alebo doslovov k vydaniam poľských prekladov niekoľkých slovenských kníh: okrem už spomínanej Bednárovej publikácie *Garść drobnych...* toho istého autora *Balkon był za wysoko* a tiež *Rozpamiętywanie* Jána Lenču a *Cukier* Karola Horáka (ZAREK, 1995, 2002 a 2008).⁶³

Vedľa Józefa Zarka dnešnú sliezsku literárnovednú slovakistiku zastupuje Marta Buczeková, ktorú zaujímajú predovšetkým poľské preklady slovenskej súčasnej prózy. Napísala knihu *O polskich przekładach Vincenta Šikuli* a kratšie štúdie o prekladoch slovenskej prózy magického realizmu a natuризmu (BUCZEK, 2014).⁶⁴ Je členkou tímu, ktorý zostavuje bibliografie prekladov západo- a južnoslovanských literatúr v Poľsku a poľskej literatúry v južno- a západoslovanských štátoch: zostavila bibliografiu prekladov slovenskej literatúry v Poľsku od roku 1990 doteraz a prekladov poľskej literatúry na Slovensku v rokoch 1990 — 2015. Pokračuje tým v práci, ktorú pre skoršie obdobia urobili Zdzisław Hierowski a Witold Nawrocki s Tadeuszom Siernym. Bibliografie prekladov z prelomu 20. a 21. storočia, pripravené sliezskymi slavistami, vychádzajú knižne ako príloha k časopisu *Przekłady Literatur Słowiańskich*. Tento časopis vedie Inštitút slovanskej filológie a vydáva vydavateľstvo Sliezskej univerzity. Knihy obsahujú iba bibliografické údaje, chýbajú doplňujúce dáta, ktoré by umožňovali podrobnejší výskum recepcie, napriek tomu sú zdrojom, ktorý môže byť nápomocný pri skúmaní prekladov a prítomnosti slovenskej literatúry v Poľsku za ostatných

63 Bibliografické údaje ďalších publikácií autora pozri: <http://biblio.bg.us.edu.pl>

64 Ďalšie publikácie pozri: <http://biblio.bg.us.edu.pl>

skoro tridsať rokov. Vyžaduje si však určité doplnenie a interpretáciu. Navyše, v súčasnosti namiesto knižnej formy by bolo azda osožnejšie spracovávanie týchto údajov do podoby všeobecne prístupnej databázy, doteraz sa však nepodarilo digitalizovať dáta obsiahnuté v jednotlivých knihách bibliografie. Toto je úloha sliezskej slavistiky a slovistiky do budúcnosti.

Autorka tohto príspevku sa takisto zapodieva výskumom slovenskej literatúry. Vo viacerých publikáciách sa zaoberala o. i. tvorbou Dominika Tatarku, Stanislava Rakúsa, Františka Švantnera, Ľubomíra Feldeka, Rudolfa Fabryho, Ivana Štrpku, no najviac pozornosti venuje slovenskému divadlu a hlavne slovenskej dráme: písala o jej dejinách, o prekladoch a recepcii v Poľsku. Uverejnila knihy *Radošinské naivné divadlo: między konwencją a kontestacją* a *Dramat słowacki w Polsce. Przekład w dialogu kultur bliskich*, písala o viacerých slovenských dramatikoch od Jána Palárika a Jozefa Gregora Tajovského až po Viliama Klimáčka a Jána Šimka, porovnávala recepciu tvorby Petra Karvaša v Poľsku a Sławomira Mrożeka na Slovensku. V tejto oblasti svojich záujmov pokračuje v stopách Zdzisława Hierowského, ale tiež sa odvoláva na práce krakovskej slavistiky Marie Bobrownickej. Vo výskume prekladov nadväzuje na myšlienky Hierowského a na koncepcie Antona Popoviča a slovenskej školy prekladu. Okrem vedeckej činnosti publikovala aj preklady slovenskej beletrie a odbornej literatúry (SPYRKA, 2004 a 2016).⁶⁵

Uvedený opis literárnej slovistiky na Sliezskej univerzite, hoci len povrchný a stručný, ukazuje, že aj keď je to ešte pomerne mladé pracovisko, má svoje špecifikum a jeho dnešná existencia nie je výsledkom náhody, no vyplýva z dlhoročných záujmov o Slovensko medzi lokálnymi aktivistami a vedcami — slavistami aj polonistami. Vďaka tomu môžeme povedať, že sliezska literárnovedná slavistika má svoju tradíciu: nad prekladom a recepciou slovenskej literatúry v Poľsku dominuje výskum, momentálne najmä prózy a drámy. Živý zostáva aj komparatistický prístup k tvorbe slovenských spisovateľov, tak starších, ako aj súčasných. Vzhľadom na to, že v Poľsku silnie záujem o nový literárnovedný regionalizmus (RYBICKA, 2012) a o historické príbuzenstvo osudov

⁶⁵ Ďalšie publikácie pozri: <http://biblio.bg.us.edu.pl>

Slezska a Slovenska, rastie aj potreba prehliť regionálne slezsko-slovenské kontakty a ich literárnovedný výskum, lebo je to oblasť, o ktorej stále vieme príliš málo.

Literatúra

Bibliografia publikacji pracowników Uniwersytetu Śląskiego. http://biblio.bg.us.edu.pl/Scripts/cgiip.exe/wo2_search.p?ID1=EJMNIPMINQB.JHGQNBHGEDCBRIN&ln=pl [október 2017- január 2018].

Bibliografia przekładów literatury polskiej w Słowacji w latach 1990 — 2006. Redakcja Bożena Tokarz, opracowała Marta Buczek. Przekłady Literatur Stowiańskich 2013. T. 1, cz. 4, s. 251 — 318.

Bibliografia przekładów literatury polskiej w Słowacji w latach 2007 — 2012. Redakcja Bożena Tokarz, opracowała Marta Buczek. Przekłady Literatur Stowiańskich 2014. T. 4, cz. 2, s. 385 — 416.

BOGACKI, Roman: Rola Śląska Cieszyńskiego w kontaktach kulturalnych polsko-stowackich w XIX i XX wieku (do 1939 roku). In: *Vztahy slovenskej a polskej literatúry od klasicizmu po súčasnosť*. Vedecký redaktor Mikuláš Bakoš. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1972. S. 241 — 251.

BRTÁŇ, Rudolf: Z poľsko-slovenských literárnych kontaktov v prvej polovici 19 storočia. In: *Vztahy slovenskej a polskej literatúry od klasicizmu po súčasnosť*. Vedecký redaktor Mikuláš Bakoš. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1972. S. 63 — 84.

BUCZEK, Marta: *O polskich przekładach Vincenta Šikuli*. Katowice: Wydawnictwo »Para«, 2010.

Elektroniczny Słownik Biograficzny Śląska Cieszyńskiego. <http://www.sloownik.kc-cieszyn.pl> [október-december 2017].

GRIM, Emanuel: *Paweł Stalmach: jego życie i działalność w świetle prawdy*. Cieszyn: Dziedzictwo bł. Jana Sarkandra dla Ludu Polskiego na Śląsku, 1910.

HIEROWSKI, Zdzisław: Nieznane wiersze Lompy. In: *Zaranie Śląskie 1947*, z. 3, s. 157 — 160.

HIEROWSKI, Zdzisław: Józef Lompa (1797 — 1863). In: *Pisarze Śląscy XIX i XX wieku*. Praca zbiorowa pod redakcją Zdzisława Hierowskiego. Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich — Wydawnictwo, 1963. S. 112 — 122.

HIEROWSKI, Zdzisław — MOTYKA, Mieczysław: Paweł Stalmach (1824 — 1891). In: *Pisarze Śląscy XIX i XX wieku*. Praca zbiorowa pod redakcją Zdzisława Hierowskiego. Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich — Wydawnictwo, 1963. S. 156 — 161.

HIEROWSKI, Zdzisław — MOTYKA, Mieczysław: Karol Miarka (1825-1882). In: *Pisarze Śląscy XIX i XX wieku*. Praca zbiorowa pod redakcją Zdzisława Hierowskiego. Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich — Wydawnictwo, 1963. S. 173 — 179.

HIEROWSKI, Zdzisław: *Literatura czeska i stowacka w Polsce Ludowej (1945—1964)*. Katowice: Wyd. »Śląsk«, 1966.

HIEROWSKI, Zdzisław: Polskie przekłady z literatury stowackiej po roku 1945 w świetle analizy artystycznej. In: *Vztahy slovenskej a polskej literatúry od klasicizmu po súčasnosť*. Vedecký redaktor Mikuláš Bakoš. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1972. S. 329—350.

JAGIEŁŁO, Michał: *Stowacy w polskich oczach: obraz Stowaków w piśmiennictwie polskim*. Tom 2. Warszawa: Biblioteka Narodowa, Nowy Targ: Podhalańska Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, 2005.

JANASZEK- IVANIČKOVÁ, Halina: *Od modernizmu do postmodernizmu*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1996.

JANASZEK-IVANIČKOVÁ, Halina: *Nowa twarz postmodernizmu*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2002.

JANASZEK-IVANIČKOVÁ, Halina: O procesie odkrywania postmodernistów w literaturze krajów stowiańskich. In: *Słowiańszczyzna w kontekście przemian Europy końca XX wieku: język — tradycja — kultura*. Redakcja Emil Tokarz. Katowice: »Śląsk«, 2001. S. 49 — 56.

Jan Sinapius. <http://olesnica.nienaltowski.net/JanSinapius.htm> [24.01.2018].

KRASUSKI, Krzysztof: Kanoniczne dzieła poezji polskiej w lekturze Pavla Winczera. In: *Literatura polska w świecie. T. 2. W kręgu znawców*. Redakcja Romuald Cudak. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2007. S. 199 — 205;

KRASUSKI, Krzysztof: Odbiór twórczości Zbigniewa Herberta na Słowacji. In: *Herbert Środkowo-europejski: twórczość Zbigniewa Herberta w kontekstach i kontaktach środkowoeuropejskich*. Pod redakcją Krzysztofa Krasuskiego. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2011. S. 150 — 169.

Literatury zachodniostowiańskie czasu przełomów 1890 — 1990: przewodnik encyklopedyczny. Pod redakcją Haliny Janaszek-Ivaničkovéj. Tom 1: Literatura łużycka i słowacka. Katowice : Śląsk, 1994; Tom 2: Literatura czeska. Katowice : „Śląsk”, 1999.

LUBOSZ, Bolesław: *Paweł Stalmach (1824-1891): pierwszy z budzicieli ducha narodowego na Śląsku Cieszyńskim, redaktor »Gwiazdki Cieszyńskiej«, twórca i pierwszy prezes Macierzy Ziemi Cieszyńskiej*. Katowice : Katowickie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne, 1986.

LYSZCZYNA, Jacek: Ścieżkami dzikimi wybijam się.... In: LOMPA, Józef: *Do polskiej Muzy. Wybór wierszy*. Opracował Jacek Lyszczyna. Katowice : Biblioteka Śląska, Górnośląska Oficyna Wydawnicza, 1997. S. 7 — 14.

MICHEJDA, Karol: *Dzieje kościoła ewangelickiego w księstwie cieszyńskim*. Cieszyn: Towarzystwo Ewangelickie w Cieszynie 1909. Online http://literatura.hg.pl/hist_cie/1.htm [dostęp: 24.01.2018].

MOTYKA, Mieczysław: Jan Łysek (1888-1915). In: *Pisarze Śląscy XIX i XX wieku*. Praca zbiorowa pod redakcją Zdzisława Hierowskiego. Wrocław-Warszawa-Kraków : Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich — Wydawnictwo, 1963. S. 439 — 441.

MOTYKA, Mieczysław: Emanuel Grim (1883-1950). In: *Pisarze Śląscy XIX i XX wieku*. Praca zbiorowa pod redakcją Zdzisława Hierowskiego. Wrocław-Warszawa-Kraków : Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich — Wydawnictwo, 1963. S. 450 — 452.

NAWROCKI, Witold – SIERNY, Tadeusz: *Czeska i słowacka literatura piękna w Polsce w latach 1945 — 1980*. Katowice : »Śląsk«, 1983.

OBRZUD, Zdzisław: Juliusz Ligoń (1823 — 1889). In: *Pisarze Śląscy XIX i XX wieku*. Praca zbiorowa pod redakcją Zdzisława Hierowskiego. Wrocław-Warszawa-Kraków : Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich — Wydawnictwo, 1963. S. 266 — 267.

Pamiętnik dra Andrzeja Cinciaty notariusza w Cieszynie. Wydał i wstępem zaopatrzył Jan Bystróż. Katowice : Muzeum Śląskie, 1931.

POPIOŁEK, Kazimierz: *Historia Śląska od pradziejów do 1945 roku*. Katowice : Śląski Instytut Naukowy, 1972.

RYBICKA, Elżbieta: Wprowadzenie. Region — rzeczywistość wyobrażona. In: *Nowy regionalizm w badaniach literackich. Badawczy rekonesans i zarys perspektyw*. Redakcja Małgorzata Mikołajczak, Elżbieta Rybicka. Kraków : Uniwersitas, 2012. S. 5 — 10.

Słowacja w obliczu Europy: sonda. Redakcja Halina Janaszek-Ivaničková. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2000.

SPYRKA, Lucyna: *Radošinské naivné divadlo: między konwencją a kontestacją*. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2004;

SPYRKA, Lucyna: *Dramat słowacki w Polsce. Przekład w dialogu kultur bliskich*. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2016.

STALMACH, Paweł: Pamiętnik. In: GRIM, Emanuel: *Paweł Stalmach: jego życie i działalność w świetle prawdy*. Cieszyn: Dziedzictwo bł. Jana Sarkandra dla Ludu Polskiego na Śląsku, 1910. S. 130—301.

WANTUŁA, Andrzej: Przedmowa. In: WANTUŁA, Andrzej: *Ks. Jerzy Trzanoski. Życie i twórczość*. Cieszyn : Towarzystwo Ewangelickie 1938. Online: <http://www.swch.pl/biografia/trzanoski.html#PRZEDMOWA> [24.01.2018].

WŁODARZ, Konrad: *Zachwyt dla cudowności życia: witalistyczna poezja Jána Smreka, Fráni Šrámka i Jana Lajnerta*. Katowice : »Śląsk«, 2000.

ZAREK, Józef: Třikrát motiv trávy (O. Mikulášek, M. Válek, T. Rózewicz). In: *Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity 155/1995, Literární věda - Litterarum studia*, nr 2. S. 207 — 215.

ZAREK, Józef: Religia we współczesnej świadomości literackiej Słowaków. In: *Życie religijne i duchowość współczesnych Słowian*. Red. Lucjan Suchanek. Kraków : Polska Akademia Umiejętności, 2002. S. 103 — 114.

ZAREK, Józef: Intertextová nadväznosť. O »Metodologických poviedkach« Rudolfa Slobodu a Pavla Viličkovského v porovnaní s »Metodologickou novelou« Hermanna Brocha. In: *Slovensko-Polsko. Bilaterálne vzťahy v procese transformácie*. Redaktor Jozef Hvišč. Bratislava : LUFEMA, 2008. S. 123 — 136.

Spojivové tkanivo

O výskume neviditeľných kultúrnych spojov a osohu zo zmeny rámca

— 110

Anna Kobylińska

V centre pozornosti tohto príspevku bude vízia, ktorú chápem ako istú myšlienkovú konfiguráciu. Vyvolalo ju vo mne čítanie kníh dvoch súčasných poľských intelektuálov a ich následná konfrontácia s mojimi slovakistickými lektúrami, ako aj s vlastnou vedeckou cestou. Nerada by som teraz tejto myšlienkovej konfigurácii prisudzovala úroveň metodologickej operácie, hoci názov textu úmyselne odkazuje na takýto jej horizont. Mám tiež pocit, že vstupujem na pôdu filozofie myslenia, ktorá v pojmovom jazyku nie je ľahko uchopiteľná.

Svoj výklad by som začala od istej konfigurácie mien. Túto konfiguráciu by sme mali chápať ako otvorený systém, ktorý je nevyhnutne zredukovaný na istý výsek. Týmto spôsobom by som chcela dosiahnuť synergický efekt. Jeho najdôležitejšou vlastnosťou nie je ani tak súčinnosť rôznych informácií vedúcich k rozlíšeniu analógií alebo kauzálnych vzťahov podmieňujúcich chápanie javov, ale reprodukcia chýbajúcich/neviditeľných väzieb vďaka interpolácii. Nazdávam sa, že túto dodatočnú výhodu je možné vyvolať zmenou referenčného systému na taký systém, ktorého východisková štruktúra nie je dobre rozlíšená alebo dostatočne ustálená, ako aj uplatnením »hustého opisu« (ang. *dense description*) v takom zmysle, ako ho chápe Clifford Geertz, ktorý zdôrazňuje primárny význam hĺbkového rozpoznania/identifikácie kontextu (GEERTZ, 2005). Zmena referenčného systému vyvoláva epistemologický rozdiel, vďaka ktorému sa aktivizuje oblasť/priestor diskontinuity, vynucuje si reakciu a umožňuje vyhnúť sa myšlienkovému klišé/stereotypu. Taktiež to na ďalších stupňoch myšlienkových špekulácií (alebo inými slovami pri prekonávaní ďalších závitov interpretačnej špirály, ktorých význam pochopil Pierre Bourdieu a vyjadril to v *Meditaciones Pascalianas*) (BOURDIEU, 2006, s. 18) vedie k rozbitiu dialektickej metódy.

Metaforickým termínom, ktorý zaostruje môj zorný uhol a súčasne vyjadruje podstatu načrtnutej výskumnej perspektívy, je spojivové tkanivo. Tento termín prepožičaný z biologických vied sa dá ľahko transplantovať aj do vied humanitných. Jeho latinská podoba znie *textus connectivus*. Termín spojivové tkanivo sa v poľskom intelektuálnom diskurze objavil vďaka Czesławovi Miłoszovi (MIŁOSZ, 2001, s. 13 — 14). K odhaleniu tejto skutočnosti som prišla okľukou, ktorá sa najprv začala knihou Przemysława Czaplińskiego *Poruszona mapa. Wyobraźnia geograficzno-kulturowa polskiej literatury przelomu XX i XXI wieku* (Pohnutá mapa. Geograficko-kultúrna predstavivosť poľskej literatúry na prelome 20. a 21. storočia) (CZAPLIŃSKI, 2016) a ďalej pokračovala dvoma knihami Krzysztofa Czyżewského, ktoré predstavovali súbor jeho roztrúsených textov z posledných vyše desiatich rokov s jednou dôležitou výnimkou. Czyżewski ich usporiadal do konvergentných celkov navrhovaných do podoby uzlových »odkazov«, vyjadrených v ich názvoch. V roku 2014 vyšla kniha *Miłosz. Tkanka łączna* (Miłosz. Spojivové tkanivo) (CZYŻEWSKI, 2014) a v roku 2017 *Małe centrum świata. Zapiski praktyka idei* (Malé centrum sveta. Zápiscky praktika idey) (CZYŻEWSKI, 2017). Spája ich jedna eseje, ktorá sa nachádza v oboch knihách v objatí iných výpovedí. Ide o text nazvaný *Tkanka łączna* (Spojivové tkanivo), ktorý vyšiel už pár rokov predtým (2011) pod názvom *Pamięć przyszłości* (Pamäť budúcnosti) v prílohe týždenníka *Tygodnik Powszechny* venovanej Miłoszovi (CZYŻEWSKI, 2011).

V eseji, ktorá spája obe diela, Czyżewski vyjadruje svoje, podľa môjho názoru, životné a pracovné krédo, ktoré naňho a jeho ženu — ako to sám mýticky pomenúva — dopadlo ako »dar slova« (CZYŻEWSKI, 2017, s. 133) z Miłoszových úst v kamaldulskom kláštore pri Wigroch na multikultúrnom poľsko-litovskom pohraničí koncom septembra v roku 1989. Spojivové tkanivo (pozorované cez objektív mikroskopu a teleskopu) určuje vzorec jeho života: intelektuálny, inštitucionálny aj etický. Czyżewski, praktik idey a praktik pohraničia, obranca étosu amatéra a animátor kultúry, v tomto texte podrobuje hĺbkovej analýze štruktúru a funkciu spojivového tkaniva. Kladie dôraz na jeho životodarnú silu. Osobitnú

pozornosť venuje jeho beztvarej hĺbkovej podstate, v ktorej sú ponorené bunky a vlákna. Tento pojem dáva do súvislosti s étosom pohraničia, čo v istom zmysle kanonizuje líniu návratu (z emigrácie, zo Západu) jedného z najväčších poľských intelektuálov 20. storočia, a to tým, že túto líniu obracia smerom do budúcnosti. Jeho vlastné životné voľby a fungovanie kultúrnych inštitúcií, ktoré spoluzakladal a ktoré sa starali o prírastok spojivového tkaniva (myslím tu na Stredisko »Pohraničie — umenia, kultúr a národov« v Sejnách a Medzinárodné centrum dialógu Czesława Miłosza w Krasnogrudzie), vďaka tomu nadobúdajú status uzlového bodu (fungujúceho ako výhybka), hoci sa nachádzajú na periférii. (Na tomto mieste treba pripomenúť, že Czyżewski vytvoril jedno z troch najdôležitejších inštitucionalizovaných centier stredoeurópskej narácie v Poľsku — ďalšími sú vydavateľstvo Czarne, založené Andrzejom Stasiukom a jeho ženou Monikou Sznajdermanovou a Medzinárodné centrum kultúry v Krakove.)

Autor *Pohnutej mapy* používa pojem spojivového tkaniva trochu inak. Zamlčiava nielen Miłoszovu *licenciu poeticu*, ale aj uzol uviazaný na križovatke životnej cesty Czesława Miłosza a oboch Czyżewských. V závere svojej knihy, ktorá má byť stopou po »trochu čudnej (vertikálno-horizontálnej) križovej výprave« (CZAPLIŃSKI, 2016, s. 9), istou performatívnou mapou súčasnej poľskej geograficko-kultúrnej predstavivosti v literatúre, spája pojem spojivové tkanivo s pojmom absencia/deficit. Deficit spojivového tkaniva je podľa neho zodpovedný nielen za odtrhnutie poľskej kultúry od susedov a odplávanie nateraz neznámym smerom, ale aj za miznutie Strednej Európy, ktorá sa zmenila na »fantómovú federáciu izolovaných egoistov« (tamže, s. 266 a 402). Pri hľadaní seba-poznania poľskej kultúry, ktoré »prekukuje cez nové mapy«, Czaplinski objavuje, že »Poľsko neleží tam, kde doteraz« a že žijeme na prchavej mape (tamže, s. 6, s. 8 — 9, s. 406). Veľa pozornosti v závere knihy venuje práve meteorologickej identifikácii prchavej skutočnosti, ktorú vyvolali ľudia. Knihu uzatvára tým, že myslenie budúcnosti Poľska je hľadaním súradníc na troch mapách: stálych, tekutých a prchavých telies (tamže, s. 409). Uzlovou/kľúčovou informáciou pre

moju argumentáciu v kontexte Czaplínského chápania (a uplatňovania) spojivového tkaniva je to, že na jeho performatívnej mape (čiže z definície vybavenej hybnou silou) chýba Slovensko. Za južnou hranicou Poľska žijú Česi a Maďari. Jeho vízia Stredú, čo veľmi silne naznačuje jej ukotvenie v známej eseji Milana Kunderu z roku 1983 *Únos Západu aneb tragédie střední Evropy*, ktorá vyšla na Západe, reprodukuje česko-francúzskym spisovateľom spropagovanú trojčlennú kultúrnu konfiguráciu, ktorá vylučuje Slovákov, alebo — ako sa osobne domnievam — je skôr jej dôsledkom.

Czaplínski a Czyżewski patria do rovnakej generácie, »narodenej« na prelome päťdesiatych a šesťdesiatych rokov 20. storočia. Czaplínski ako človek nazerajúci na Strednú Európu západnou optikou vidí istý nedostatok narácií/príbehov vytvárajúcich spojenia, slovenské narácie/príbehy nevidí vôbec, nevšima si ani vzťahy poľskej a slovenskej kultúry. Czyżewski pozerajúci sa zo svojho malého centra sveta v Sejnách a Krasnogrude vidí Slovensko ako súčasť spojivového tkaniva, z ktorej je utvorené celé stredoeurópske pohraničie, osobitnú pozornosť mu však nevenuje. Czyżewski sa pozerá z bodu identifikovaného na línii návratu (zo Západu na východné okraje Poľska). Neanalyzuje vlákna ani bunky, ale objavuje beztvárú hĺbkovú podstatu spojivového tkaniva. Z hľadiska jeho objavov sa medzibunková substancia zdá byť najdôležitejšia pre správne fungovanie organizmu; práve ona je teda najdokonalejším spredmetnením/stelesnením pohraničia, jeho hypostázou.

Czaplínského kniha ma ako poľskú slovakistku trochu vyviedla z miery a priamo vyprovokovala aj tému tohto príspevku. Trápila ma otázka, ako je možné, že v knihe a zároveň performatívnej mape jedného z dôležitejších a mienkotvorných poľských literárnych vedcov a prenikavého pozorovateľa súčasnosti niet ani jedného slovenského mena, ba ani jedného názvu spojeného so Slovenskom, hoci tých českých a maďarských je veľa. Trápilo ma to, pretože ide o knihu, ktorá je vo svojej podstate koncepčne založená na synoptických pozorovaniach kultúrnych javov zo všetkých kútov sveta. A práve v slovenskej literárnej vede sa v posledných dvoch

desaťročiach rozvíjala teoretická reflexia inšpirovaná synoptickými mapami a geológiou (a najmä spojením/uzlom, ktorý medzi nimi vzniká a ktorého komunikačnou ikonou môžu byť navrhované vrstvy zemskej kôry a hory vystavené pôsobeniu atmosférických javov). Jej výsledkom je okrem iného synopticko-pulzačný model výskumu kultúrnych javov.

Czyżewského knihy mi stratenú rovnováhu v istom zmysle prinavrátili, pretože som si v nich všimla istý systém prepojení a intelektuálnych vplyvov. Na jednej strane nám poskytujú hlbšie vysvetlenie neviditeľnosti slovenskej kultúry z Czaplínského hľadiska (a vôbec v Poľsku). Na druhej strane ma utvrdili v názore, že vznik synoptického modelu literárno-vedného opisu v slovenskej reflexii nie je výsledkom náhody, intelektuálnej módy ani dôsledkom vizuálneho a priestorového obratu, ktorý v humanitných vedách pozorujeme od sedemdesiatych rokov 20. storočia. Synopsiu (ako dvojdomú, vedecko-umeleckú/meteorologicko-literárnu myšlienkovú paradigmu, umožňujúcu všimanie si neviditeľných záležitostí a ich mapovanie) vysvetlil Pavel Matejovič v knihe *Synoptici* (MATEJOVIČ, 2000) a v stredoeurópskom kontexte tento model rozvinul a vo vzťahu k slovenskej literatúre legitimizoval Peter Zajac, ktorý ho transformoval na metódu výskumu latentných javov. Tento systém prepojení a intelektuálnych vplyvov vyplýva z pohraničného charakteru par excellence tejto kultúry. Je svojsky chápanou »rečou pohraničia«, v ktorej sa zviditeľňuje jeho étos a predstavivosť.

No nie preto venujem toľko pozornosti metaforickému pojmu spojivového tkaniva, ktoré je Czyżewskému také blízke. Dôležitejším dôvodom je to, že podľa mňa má tento pojem veľký potenciál uplatniť sa pri teoretickom a metodologickom opise slovenskej literatúry a kultúry. Upriamuje totiž našu pozornosť na systém spájania rôznych úrovní opisu literárnych javov a »kódy«, čiže postup opisu týchto javov, spája predovšetkým s budúcnosťou, pričom sa vyhýba pasciam perspektívnosti vďaka komplexnému systému ukotveniu v minulosti a súčasnosti. Okrem toho objasňuje aj tie kultúrne skúsenosti, ktoré nacionálne zameraný opis považuje za stigmatizujúce a nežiaduce. Vzhľadom na svoju polohu na mapách Európy

(etnických, náboženských, politických, geofyzikálnych aj historických) sa zdá, že priestor slovenskej kultúry vytvára dobré podmienky na identifikáciu/objavovanie rôznych procesov tvoriacich sieť kultúrnych spojení (hoci často sa zdá, že je to sieť roztrhaná), ako aj na testovanie nových foriem literárno-historického opisu. Hoci je heterogénny, nie je veľmi rozsiahly, a preto umožňuje — takmer ako pod lupou — pozorovať zložité mechanizmy napätí a vplyvov, ktoré v kultúrnej sieti vzájomne interferujú (inými slovami pozorovanie toho, ako sa na seba navrstvujú rôzne mapy v synchronnej a diachrónnej, resp. vertikálnej a horizontálnej rovine).

Mala by som pocit, že nosím drevo do lesa, keby som teraz začala rekonštruovať cestu, ktorou prešla slovenská literárna veda po roku 1989, a najmä po roku 1992, aby som ukázala, akým spôsobom došlo k prepojeniu geologickej, paleontologickej a synoptickej predstavivosti do jedného vedecky podnetného celku, dnes úspešne používaného ako jeden z rámcov vedeckého výskumu slovenskej literatúry. Iná príčina toho, že v tomto príspevku rezignujem na takúto rekonštrukciu, tkvie v tom, že na tie záležitosti som už poukázala v štúdiu *Pogranicza map, pogranicza nauk. Peregrynacje stowackie* (KOBYLIŇSKA, 2017, s. 47 — 61). Spomeniem len, že teoreticky tento celok najprv rozvíjal Peter Zajac, a to čiastočne v rámci úvah o paradigme stredoeurópskeho priestoru (ZAJAC, 2004 a 2006), v súčasnosti sa však uplatňuje ako model opisu slovenských kultúrnych javov najmä vo vzťahu k 19. storočiu, o čom svedčia viaceré vedecké publikácie pripravované v posledných rokoch na pôde Ústavu slovenskej literatúry Slovenskej akadémie vied (MIKULOVÁ — TARANENKOVÁ, 2016). Spoliehajúc sa na efektívnosť metódy interpolácie signalizovanej v úvode predsa by som rada uviedla aspoň niekoľko mien, aby som doplnila ich konfiguráciu, ktorá v sebe nesie aj priamo nevy povedané významy, avšak kreslí ich potenciálne sémantické významové pole.

Z poľskej a samozrejme aj z osobnej, subjektívnej perspektívy si všímam nesmierne dôležitú úlohu Oskára Čepana, akú zohral v uviazaní teoretického uzla, ktorý legitimizoval zásady ruptúr/zlomov a miešania a tie následne vyvolali

zmenu epistemologických postupov. Ako podotýka P. Zajac, ktorý ich nazýva »vedeckými invenciami«, v jeho myslení o slovenskej kultúre sa objavujú už v sedemdesiatych rokoch (ZAJAC, 2016). »Archeologický« výskum archívov slovenskej literatúry, ktorý okrem iných robil napríklad Pavol Vongrej (VONGREJ, 1966 a 1982), prispel — povedané s Michelom Foucaultom — k odhaleniu veľkých diskontinuit v *epistéme* slovenskej literatúry (FOUCAULT, 2006, s 11), a to začalo do jej teleologického a dialektického opisu vnášať isté napätia. Zmena referenčného systému (ideového a politického), ktorú priniesli deväťdesiate roky, spôsobila urýchlené rozšírenie celého radu javov vymykajúcich sa z ustálených interpretačných schém. Kľúčovú rolu v procese hľadania dokonalejšej formuly opisu literárneho poľa vidím vo vedeckom úsilí už spomenutého P. Zajaca, ktorý nielenže v novom rámci aktualizoval Čepanove vedecké epifánie (ZAJAC, 2016, s. 294), rozvíjajúc pritom vlastnú metódu, ale vykonal istú — a tu použijem metaforu — prekládku ideí a vzorcov v prekladovom termínáli slovenskej kultúry situovanom na jednej z dôležitejších križovatiek Strednej Európy. Podľa mňa o tom svedčí jeho posledná kniha *Slovenské kargo* z roku 2016.

Ak má pravdu taliansky filozof a prenikavý pozorovateľ postmoderného sveta Giorgio Agamben, ktorý si v knihe *Čas, ktorý zostane* (komentujúc *List Rimanom*) všíma, že »možnosť nepredbieha skutočnosť, ale ju nasleduje« (AGAMBEN, 2009, s. 54), tak v Zajacovom vedeckom geste, t. j. v spone, ktorou zopol svoju poslednú knihu — začínajúc ju esejou *Idea akademie* a končiac kontemplatívnou esejou *Ľudský údel* (ZAJAC, 2016, s. 13 — 20, s. 311 — 316) — sa zviditeľňuje rovnaká línia návratu, obratu do budúcnosti a afirmácie pohraničia, ktorej stopu v poľskej kultúre zanechal Cz. Miłosz a v súčasnosti ju zveľaďuje K. Czyżewski. Táto línia ideovo vedie zo Západu na Východ, k syntéze vylučujúcich sa paradigiem poznania, ktoré sú v neustálom napätí a ktoré môžu spolu existovať len na pohraničí.

Preklad: Alexander Horák

- AGAMBEN, Giorgio: *Czas, który zostaje. Komentarz do Listu do Rzymian*. Warszawa : Wydawnictwo Sic!, 2009.
- BOURDIEU, Pierre: *Medytacje pascaliańskie*. Warszawa : Oficyna Naukowa, 2006.
- CZAPLIŃSKI, Przemysław: *Poruszona mapa. Wyobrażenia geograficzno-kulturowa polskiej literatury przetomu XX i XXI wieku*. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2016.
- CZYŻEWSKI, Krzysztof: Pamięć przyszłości. In: Miłosz jak świat — szukanie ojczyzn (priloha), *Tygodnik Powszechny*, 2011, č. 27 (3234), s. 10 — 12.
- CZYŻEWSKI, Krzysztof: *Miłosz. Tkanka łączna*. Chorzów : Wydawnictwo Medeia, 2014.
- CZYŻEWSKI, Krzysztof: *Małe centrum świata. Zapiski praktyka idei*. Sejny/Krasnogruda: Pogranicze, 2017.
- FOUCAULT, Michel: *Słowa i rzeczy. Archeologia nauk humanistycznych*. Gdańsk : Słowo Obraz / Terytoria, 2006.
- GEERTZ, Clifford: *Interpretacja kultury. Wybrane eseje*. Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2005.
- KOBYLIŃSKA, Anna: Pogranicza map, pogranicza nauk. Peregrynacje słowackie. In: *Studia Litteraria Universitatis Iagellonicae Cracoviensis*, roč. 12, 2017, z. 1, s. 47 — 61. Dostupné online: <http://www.ejournals.eu/Studia-Litteraria/2017/Volume-12-Issue-1/art/9094/>
- MATEJOVIČ, Pavel: *Synoptici*. Bratislava : Kalligram, 2000.
- MIKULOVÁ, Marcela — TARANENKOVÁ, Ivana (eds.): *Konfigurácie slovenského realizmu. Synopticko-pulzáčny model kultúrneho javu*. Brno : Host, 2016.
- MIŁOSZ, Czesław: *Szukanie ojczyzny*. Kraków : Znak, 2001.
- VONGREJ, Pavol: *Zlomky z romantizmu*. Bratislava : Tatran, 1982;
- VONGREJ, Pavol (ed.): *Keby si počul všetky tie vichrice... Výber neznámej slovenskej poézie z polovice 19. storočia*. Bratislava : Tatran, 1966.
- ZAJAC, Peter: Premennivá mapa. Národná a stredoeurópska literatúra ako súčasť spoločnej kultúrnej pamäti. In: *OS. Fórum občianskej spoločnosti*, roč. 10, 2006, č. 1 — 2, s. 26 — 33.
- ZAJAC, Peter: Literárne dejepisectvo ako synoptická mapa. In: *Slovenská literatúra*, roč. 51, 2004, č. 6, s. 463 — 470.
- ZAJAC, Peter: *Slovenské kargo*. Bratislava : Kalligram, 2016
- ZAJAC, Peter: Idea akademie. In: ZAJAC, Peter: *Slovenské kargo*. Bratislava : Kalligram, 2016, s. 13 — 20.
- ZAJAC, Peter: Ľudský údel. In: ZAJAC, Peter: *Slovenské kargo*. Bratislava : Kalligram, 2016, s. 311 — 316.
- ZAJAC, Peter: Vízie, re-vízie a revízie Oskára Čepana. In: ZAJAC, Peter: *Slovenské kargo*. Bratislava : Kalligram, 2016, s. 283 — 295.

Anna Peskovová

Slovakistika ako samostatná vedecká disciplína má v Rusku dlhú a bohatú históriu. Prvé články a kapitoly o Slovensku, jeho kultúre, literatúre a jazyku písali slavisti z moskovskej, petrohradskej a kyjevskej univerzity (O. Bodžanskij, I. Sreznevskij, V. Lamanskij, N. Petrovskij a i.) ešte v polovici 19. storočia. Mnohí z nich cestovali na Slovensko, veľmi dobre ovládali jazyk, zbierali etnografické, paleografické, folklórne, dialektologické materiály, prekladali knihy popredných slovenských autorov tých čias. Už v rokoch 1843 a 1848 boli vydané Šafárikove diela *Slovenský národopis* a *Slovenské starožitnosti* v ruskom preklade Osipa Bodžanského. Známy ruský slavista Izmail Sreznevskij sa počas svojej cesty na Slovensko v r. 1842 osobne zoznámil s Kollárom, Štúrom, Hodžom, Hollým a ďalšími známymi Slovákami. Tridsať rokov prednášal na charkovskej a petrohradskej univerzite o slovenskom jazyku, jeho dejinách, dialektoch, o jazykovej reforme Štúra, pritom — čo je veľmi dôležité — uznával samostatnosť slovenčiny. Koncom 19. storočia boli z iniciatívy Petrohradského slovenského spolku vydané prvé dva rusko-slovenské slovníky. Taktiež v týchto rokoch v Rusku vyšli prvé dejiny slovanských literatúr, v ktorých sa hovorilo aj o slovenskej literatúre, pravdaže, ako o súčasť literatúry českej. Dá sa povedať, že v období na konci 19. a na začiatku 20. storočia ruská slavistika dosiahla svoj prvý vrchol: slavisti a slavistické katedry boli na všetkých popredných univerzitách krajiny, študovali sa tam nielen slovanské jazyky, ale aj literatúra a dejiny Slovanov.

Prelom v živote a dejinách Ruska priniesol aj radikálnu zmenu situácie v našej vede. Po Veľkej októbrovej revolúcii (1917) boli univerzity v celej krajine zatvorené, vytvorili sa z nich takzvané školy národného vzdelania a celá slavistika bola oficiálne vyhlásená za »buržoáznu vedu«. Takýmto spôsobom ešte nedávno kvitnúca veda bola fakticky zničená. Na nových vysokých školách slavistické disciplíny neexistovali,

všetci profesori slavisti buď časom zomreli, alebo sa vystaňovali do zahraničia, alebo už v tridsiatych rokoch boli poslaní do táborov a tam popravení v rámci sfalšovanej »kauzy slavistov«.

Nová, optimistickejšia etapa vývoja slavistiky sa v Sovietskom zväze začala koncom tridsiatych rokov 20. storočia, keď sa zo spoločensko-politických príčin znovu otvorili slavistické katedry v Moskve a Leningrade. Počas druhej svetovej vojny kvôli potrebe súrne odstrániť nedostatok slavistov boli rýchlo zorganizované katedry a skupiny študentov na univerzitách v Moskve, Leningrade, Kyjeve, L'vove, Minsku, Voroneži, Charkove a Saratove. V r. 1946 bola založená ústredná slavistická organizácia v Sovietskom zväze, z ktorej bol neskôr vytvorený Ústav slavistiky a balkanistiky Akadémie vied ZSSR (súčasný názov je Ústav slavistiky Ruskej akadémie vied). Taktiež od r. 1956 fungoval Sovietsky komitét slavistov.

Prví ruskí odborní slovakisti začali študovať na slovanskej katedre Moskovskej štátnej univerzity M. V. Lomonosova v r. 1949 a medzi týmito prvými absolventami slovenskej skupiny bol aj budúci literárny vedec, slovakista Jurij Vasilievič Bogdanov (1932 — 2010), ktorý potom pracoval na akademickom Ústave slavistiky. Okrem toho, že za svoj dlhý vedecký život vydal početné štúdie o rôznych literárnych a teoretických problémoch, bol jedným z autorov prvej ruskej učebnice *Dejiny slovenskej literatúry* (1970), autorom kapitol o slovenskej literatúre v trojdielnej kolektívnej monografii *Dejiny literatúr západných a južných Slovanov* (1997, 2001) a dvojdielnych *Dejinách literatúr krajín Východnej Európy po Druhej svetovej vojne* (1995, 2001). Už po smrti Jurija Bogdanova vyšiel knižne súbor jeho článkov s názvom *Eseje o dejinách slovenskej literatúry 20. storočia* (2014), v ktorých sa okrem iného podrobne charakterizuje každá etapa vývoja slovenskej literatúry v minulom storočí, rozoberajú sa aktuálne problémy súčasnej slovenskej prózy, sú tam kapitoly venované slovenskému protivojnovému románu, tvorbe spisovateľov Dominika Tatarku, Vladimíra Mináča atď. Spolu so svojou manželkou Irinou Bogdanovovou, tiež predstaviteľkou prvej generácie moskovských slovakistov, sa zaoberali popularizáciou slovenskej literatúry, prekladali diela slovenských autorov (Figuli, Hronského, Gabaja, Jesenského a iných).

Sedemdesiate a osemdesiate roky 20. storočia boli obdobím najväčšieho rozkvetu slavistiky a slovakistiky v ZSSR. Hlavným centrom slovakistiky zostala Moskovská štátna univerzita, kde od r. 1973 na katedre slavistiky pracuje ako profesorka významná literárna vedkyňa, slovakistka Alla Germanovna Maškovová. Prednáša celé dejiny slovenskej literatúry od jej počiatkov po súčasnosť, slovenskú literárnu kritiku, slovenskú kultúru. Odvtedy a aj v súčasnosti na univerzite nepretržite vyučujú slovakistov. Slovenskú skupinu donedávna prijímali každých päť rokov a teraz, keď univerzita prešla na systém štvorročného bakalárskeho štúdia a dvojročného magisterského štúdia, prijíma slovakistov každé štyri roky. Za sovietskych čias a ešte v deväťdesiatych rokoch záujem o túto špecializáciu bol stále vysoký: mali sme skupiny po 18, resp. 14 študentov. Ale v posledných rokoch tento záujem značne klesol. Už v r. 2003 boli prijatí iba desiaty študenti, v r. 2008 siedmi, v r. 2013 štyria. No podobná tendencia sa týka všetkých slovanských špecializácií. Potešiteľným pre nás bol rok 2017, keď na štúdium slovakistiky nastúpilo až sedem študentov. Pritom je zaujímavé, že budúci študenti mali na výber medzi slovenčinou a bulharčinou a ani jeden si nevybral bulharský jazyk.

Fakticky môžeme tvrdiť, že literárna slovakistika v Rusku existuje iba okolo dvoch uvedených vedeckých stredísk — Ústavu slavistiky Akadémie vied a Moskovskej štátnej univerzity. Všetci súčasní ruskí literárnovední slovakisti sú bývalými študentmi Moskovskej štátnej univerzity. A. Maškovová je prvou a zatiaľ jedinou doktorkou vied medzi literárnymi slovakistami. Jej doktorská dizertačná práca, ktorú obhájila v roku 2007, sa volala *Slovenský naturizmus (k otázke špecifickosti literárneho procesu na Slovensku v rokoch 1920 — 1940)*. Celý život sa zaoberá hlavne slovenskou prózou 20. storočia, slovensko-ruskými a slovensko-európskymi literárnymi vzťahmi, je autorkou viac ako stopäťdesiatich vedeckých prác vrátane ďalších monografií: v ruštine *Slovenský naturizmus (30. — 40. roky XX. storočia)* (2005), *Slovensko-ruské literárne vzťahy: stránky histórie* (2012), *Dejiny slovenskej literatúry od jej počiatkov do r. 1918*

121 — (2015) a v slovenčine *Slovenský naturizmus v časopriestore* (Bratislava, 2009).

Už sme spomenuli prvú ruskú učebnicu z *Dejín slovenskej literatúry* (1970), ktorá bola v podstate kolektívnou monografiou napísanou dokonca nielen slovakistami, ale aj bohemistami Ústavu slavistiky a balkanistiky ZSSR. V tejto knihe bola stará slovenská literatúra predstavená len krátko a obdobie po r. 1939 celkom chýbalo, pretože už napísanú kapitolu o súčasnej slovenskej literatúre úplne vyňali z knihy po udalostiach z roku 1968. Žiadne iné učebnice zo slovenskej literatúry v ruštine neexistovali do r. 1987, keď z iniciatívy A. Maškovovej bola pripravená učebnica *Slovenská literatúra (1945 — 1985): Próza* (jej spoluautormi boli slovenskí vedci Ján Števček, Vladimír Petrik, Ivan Sulík). Mala mať aj pokračovanie, ale prišiel rok 1989, spolupráca sa prerušila a autori mohli pokračovať až o desať rokov... Vtedy slovenskí a ruskí slovakisti spolu vydali dve ďalšie učebnice: *Slovenská literatúra od počiatku do 19. storočia* (1997) a *Slovenská literatúra 20. storočia* (2003). Okrem toho všetkého A. Mašková je už dlhé roky aj hlavnou popularizátorkou slovakistiky a slovenskej literatúry v Rusku. Bola iniciátorkou, zostavovateľkou a redaktorkou skoro všetkých knižných publikácií slovenskej literatúry v Rusku v posledných rokoch. Za túto svoju prácu, za slovakistický výskum a propagáciu slovenskej literatúry v zahraničí získala cenu P. O. Hviezdoslava (2011) a medailu Univerzity Komenského v Bratislave (2012).

Vďaka osobnému vedeckému úsiliu A. Maškovovej, ktorá prednáša na univerzite už viac ako štyridsať rokov, máme niekoľko kandidátok vied v oblasti filológie, ktoré sú autorkami dizertačných prác o slovenskej literatúre. Sú to práce Natálie Švedovovej o tvorbe Miroslava Válka (1987), Jeleny Priščebovej o slovenskej dráme z 70. až 80. rokov 20. storočia (1988), Svetlany Kaskovovej o tvorbe Janka Jesenského (1997), Jeleny Rožkovovej o slovenskej a maďarskej činohre 19. storočia a maďarskej dramatickej tvorbe (2007), Anny Peskovovej o slovenskej expresionistickej próze 20. a 30. rokov 20. storočia (2009). Bohužiaľ, nie všetky menované slovakistky pokračujú vo svojej vedeckej práci.

Z uvedených vedkýň N. Švedovová dlhé roky pracovala v Ústave slavistiky a zaoberala sa slovenskou literatúrou. Oblasťou jej záujmu bola predovšetkým tvorba slovenských básnikov romantikov, symbolistov, nadrealistov. Jej monografie sú tiež venované slovenskej poézii: *Filozofické motívy v slovenskej poézii konca 19. — prvej polovice 20. storočia* (2005) a *Nádherné iskry: poézia slovenského nadrealizmu* (2015). Dlhoročnou pracovníčkou ústavu je taktiež Ľudmila Širokovová, ktorá sa vo svojej vedeckej práci zaoberá v prvom rade slovenskou prózou druhej polovice 20. storočia, slovenským postmodernizmom a najnovšími tendenciami v literárnom procese na Slovensku. Jej dizertačná práca (2006) bola venovaná tvorbe Vincenta Šikulu v kontexte slovenskej prózy druhej polovice 20. storočia.

Čo sa týka vedeckých záujmov A. Peskovovej, ešte donedávna to bolo hlavne medzivojnové obdobie. Veľa rokov sa zaoberala expresionizmom v slovenskej próze 20. a 30. rokov 20. storočia, tomu bola venovaná väčšina jej publikácií, ako aj dizertačná práca napísaná pod vedením prof. A. Maškovovej a obhájená na Moskovskej štátnej univerzite v roku 2009. V nej analyzovala expresionistickú prózu J. Hrušovského, G. Vámoša, expresionistické prvky v dielach P. Jilemnického, M. Urbana, J. Cígera-Hronského a iných slovenských prozaiikov tohto obdobia. Materiály dizertačnej práce sa stali základom pre monografiu *Slovenský expresionizmus* (2014).

Na univerzite a na Ústave slavistiky RAV každoročne prebiehajú početné konferencie venované rôznym problémom slavistiky a literárnej vedy, na ktoré sa pravidelne pozývajú aj účastníci zo zahraničia. Napríklad na medzinárodnej konferencii k 200. výročiu narodenia Michaila Jurieviča Lermontova, ktorú zorganizoval Ústav slavistiky, s názvom *Lermontov v kultúre západných a južných Slovanov* (2013), sme mali príspevky aj kolegov zo Slovenska: Michala Babiaka, Antona Eliáša, Tibora Žilku. Na Moskovskej univerzite sa každý druhý rok organizuje medzinárodné sympóziu *Slovanské jazyky a kultúry v súčasnom svete*, na ktoré pozývame slavistov zo všetkých slovanských krajín, a treba poznamenať, že delegácie zo Slovenska sú vždy najpočetnejšie.

V rámci tohto sympózia sa snažíme realizovať aj konferencie o slovenskej literatúre. Medzi účastníkmi týchto podujatí boli aj kolegovia z Ústavu slovenskej literatúry SAV Dana Hučková, Erika Brtáňová a iní.

Treba ešte poznamenať, že prednášky a príprava odborníkov zo slovenskej literatúry existujú len na moskovskej univerzite. Čo sa týka Filologickej fakulty Sankt-Peterburskej univerzity, kde taktiež majú katedru slovanskej filológie, tam existuje iba spojený lingvistický odbor (vždy dve zamerania) pre bakalárov *Slovenčina a angličtina* a pre magistrov *Slovensko-germánska komparatistika*. Žiadne kurzy slovenskej literatúry tam neprednášajú, t. j. slovakisti, ktorí absolvujú tieto kurzy, sú čistými lingvistami. Na druhej strane v poslednej dobe petrohradská katedra sa dosť venovala porovnávacej analýze, vrátane literatúry (napr. zborník *Segmenty identickosti v tvorbe slovanských spisovateľov*, 2014).

V ostatných rokoch sa v Rusku podarilo vydať niekoľko nových umeleckých prekladov slovenskej literatúry. Treba uznať, že v súčasnosti je to pomerne zložitý proces v porovnaní s tým, ako to bolo za Sovietskeho zväzu, keď prekladanie literatúr krajín socialistického tábora bolo veľmi podporované štátom a ročne sa prekladali stovky kníh slovanských spisovateľov vrátane slovenských (rôznej kvality, samozrejme). Väčší dôraz sa kládol na diela slovenských klasikov a socialistických realistov, pritom sa úplne ignorovala tvorba spisovateľov niektorých literárnych prúdov. Napríklad ešte doteraz nemáme preložené do ruštiny diela nadrealistov, expresionistov, autorov katolíckej moderny, z rôznych príčin ešte nemáme v ruštine Sládkovičovu *Marínu*, básne Hviezdoslava, všetky romány S. H. Vajanského a iné diela. Po r. 1989 a rozpade ZSSR v deväťdesiatych rokoch sa kontakty takmer úplne prerušili na cca 15 rokov a neexistovali žiadne možnosti (asi ani želania) vydávať literatúru týchto národov. Za toto obdobie môžeme uviesť iba jednu knihu slovenského autora, ktorá vyšla v Rusku — román Joža Nižnánskeho *Čachtická pani* (v ruskom preklade s názvom *Krvavá grófka*) (1994).

Ale nakoniec, predovšetkým zásluhou A. Maškovovej, sa od r. 2002 znovu začali vydávať diela slovenských autorov.

Väčšina prekladov sa vydávala v moskovskom vydavateľstve MIK s podporou slovenského Literárneho informačného centra a komisie SLOLIA a je to momentálne jediná možnosť vydávať podobnú literatúru v Rusku. Prvou knihou boli *Hlasy storočí. Antológia slovenskej poézie od počiatkov do začiatku 20. storočia* (2002). Potom sme vydali dvojdielnu *Antológiu slovenskej poviedky 20. storočia* s názvom *Dunajská mozaika* (2008, 2009), neskôr ešte *Antológiu súčasnej slovenskej drámy* (2014). Vo všetkých týchto antológiách bola editorkou A. Mašková a nové preklady, zaradené do týchto kníh, robili všetky slovakistky pôsobiace v Moskve: A. Mašková, N. Švedovová, Ľ. Širokovová, A. Peskovová. Okrem toho sa vždy snažíme zapojiť do tejto práce aj mladú generáciu — našich študentov zo slovenských skupín. Taktiež vyšla zbierka básní Milana Rúfusa (2009), výber z diela Margity Figuli *Pokušenie* (2011), do ktorého bol pripravený nový preklad jej románu *Tri gaštanové kone*, súbor próz Dobroslava Chrobáka *Drak sa vracia* (2012). Ostatné vydané knihy slovenských autorov u nás sú: román Petra Krištúfka *Šepkár* (2016) (preložila A. Peskovová a bol to prvý preklad slovenského románu po dvadsaťročnej prestávke) a román Jozefa Banáša *Zóna nadšenia* (2017, preložili A. Mašková a Ľ. Širokovová). Bohužiaľ, v súčasnosti sa tieto preklady slovenskej umeleckej literatúry, ktoré vydávame s obrovskou námahou a skoro bez akejkoľvek odmeny pre prekladateľa, v konečnom dôsledku jednoducho »topia« na gigantickom ruskom knižnom trhu. A to bez ohľadu na hodnotu a kvalitu týchto diel a ich význam pre naše kultúry a vzájomné vzťahy. Takmer bez propagácie, reklamy a informačnej podpory je okruh čitateľov týchto kníh ohraničený iba na úzky okruh odborníkov a študentov slavistov.

Preto veľmi dôležitou a potešujúcou udalosťou posledných rokov pre všetkých ruských slovakistov bolo založenie Spoločnosti Ľudovíta Štúra v Moskve (2015), ktorej hlavným cieľom je práve prispievať k popularizácii slovenskej literatúry a kultúry. Predsedníčkou spoločnosti je prof. A. Mašková, jej zástupkyňou je Ľ. Širokovová. Zasadania spoločnosti prebiehajú dvakrát ročne v Slovenskom inštitúte v Moskve, ktorý podľa možností aj finančne podporuje vydávanie almanachu

spoločnosti s názvom *Devín*. Každé číslo almanachu obsahuje historické dokumenty, svedectvá, vedecké a umelecké diela o Štúrovi, štúrovcoch a ich veľkom význame pre slovenskú kultúru, články o slovenskej literatúre, kultúre, jazyku, o vzájomných rusko-slovenských vzťahoch. Almanach sa snaží zoznámiť čitateľov s novými slovenskými autormi a literárnymi dielami, ako prozaickými, tak aj básnickými: boli tu uverejnené preklady diel P. Krištúfka, P. Vilikovského, V. Klimáčka, J. Banáša, P. Rankova a rôznych súčasných slovenských básnikov. Skoro na každom zasadaní Spoločnosti Ľudovíta Štúra sa zúčastňujú hostia zo Slovenska. Boli medzi nimi významný herec, režisér, pedagóg a dramatik Juraj Sarvaš, ďalej spisovateľ Jozef Banáš, ktorý prišiel pri príležitosti vydania ruského prekladu svojho románu *Zóna nadšenia*, na zasadaní v novembri 2017 sme mali prezentáciu básnickej zbierky Jána Zambora *Čím sa vám priblížim* (2017), na ktorú prišiel aj sám básnik (sám taktiež veľa prekladal ruskú literatúru). V novembri 2017 bola pokrstená aj dlho očakávaná zbierka Miroslava Válka *Už nevybuchnú orgovány* (2017), ktorá dlhé roky nemohla vyjsť pre nedostatok financií. Obidve knihy preložila slovakistka a poetka N. Švedovová.

Čo sa týka našich vedeckých a prekladateľských perspektív, v r. 2018 sa na Ústave slavistiky RAV plánuje konferencia venovaná udalostiam roku 1918 a jeho významu a následkom pre všetky slovanské národy. Kniha Vladimíra Mináča *Výrobca šťastia* v ruskom preklade N. Švedovovej je už preložená a čaká na finančnú podporu zo slovenskej strany. Chceli by sme preložiť aj romány P. Rankova, P. Vilikovského, M. Kompaníkovej, prózu slovenských expresionistov J. Hrušovského, G. Vámoša. Dúfame, že tieto naše plány sa stretnú s pochopením a podporou zo slovenskej strany, bez ktorej ich realizácia a vôbec ďalšia existencia slovakistiky v Rusku budú prakticky nemožné.

МАШКОВА, Алла Германовна: *Slovenský naturizmus v časopriestore*. Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov, 2009.

Антология современной словацкой драматургии. Москва : Новое литературное обозрение, 2014

БАНАШ, Йозеф: *Зона энтузиазма. Драматическая история дружбы и любви. 1968 — 2008*. Москва : МИК, 2016.

БОГДАНОВ, Юрий Васильевич: *Очерки истории словацкой литературы XX века*. Москва : Институт славяноведения РАН, 2012.

ВАЛЕК, Мирослав: *Сирень уж больше не взорвется*. Москва : МИК, 2017.

Голоса столетий: Антология словац. поэзии от истоков до конца XX в. Москва : Издательство Московского университета, 2002.

Дунайская мозаика: Антология словацкой новеллы XX века: в 2-х тт. Москва : МИК, 2008 — 2009.

ЗАМБОР, Ян: *Чем я к вам приближусь. Стихи*. Москва : МИК, 2017.

История литератур западных и южных славян: в 3-х тт. Москва : Издательство «Индрик», 1997 — 2001.

История литератур стран Восточной Европы после Второй мировой войны: в 2-х тт. Москва : Издательство «Индрик», 1995 — 2001.

История словацкой литературы. Москва : «Наука», 1970.

КРИШТУФЕК, Петер: *Суфлер*. Москва : МИК, 2016.

МАШКОВА, Алла Германовна и др.: *Словацкая литература. XX век*. Москва : Издательство Московского университета, 2003.

МАШКОВА, Алла Германовна: *История словацкой литературы (от истоков до 1918 г.): Учебное пособие*. Москва : ИНФРА-М, 2015.

МАШКОВА, Алла Германовна: *Словацкий натурализм (30 — 40-е годы XX века)*. Москва : Издательство Московского университета, 2005.

МАШКОВА, Алла Германовна: *Словацко-русские межлитературные связи: страницы истории*. Москва : ИНФРА-М, 2013.

МАШКОВА, Алла Германовна, ШВЕДОВА, Наталия Васильевна и др.: *Словацкая литература. От истоков до конца XIX в. (учебник)*. Москва : Издательство Московского университета, 1997.

МАШКОВА, Алла Германовна, ШТЕВЧЕК, Ян, ПЕТРИК, Владимир, СУЛИК, Иван: *Словацкая литература (1945 — 1985). Проза*. Москва : Издательство Московского университета, 1987.

НИЖНЯНСКИЙ, Йоже: *Кровавая графиня*. Москва : Ладомир, 1994.

ПЕСКОВА, Анна Юрьевна: *Словацкий экспрессионизм*. Москва : ИНФРА-М, 2014.

Сегменты идентичности в творчестве зарубежных славянских писателей. Санкт-Петербург, 2014.

ФИГУЛИ, Маргита: *Искушение*. Москва, 2011.

ХРОБАК, Доброслав: *Дракон возвращается*. Москва : МИК, 2012.

ШВЕДОВА, Наталия Васильевна: *Философские мотивы в словацкой поэзии (конец XIX — первая половина XX века)*. Москва : Институт славяноведения РАН, 2005.

ШВЕДОВА, Наталия Васильевна: *«Чудесные искры»: поэзия словацкого надреализма (1930-е — 1960-е годы). Модернизация и сохранение основ*. Москва : Институт славяноведения РАН, 2015.

Špela Sevšek Šramel

Úvod

Súčasťou literárnej slovakistiky je aj zahraničná slovakistika, ktorá je do istej miery špecifická, obmedzená na úzky okruh jednotlivcov a často podmienená hneď dvoma kontextmi: kultúrno-politickou, finančnou, ideologickou situáciou v domácej krajine a na Slovensku. Slovinská slovakistika v 20. storočí nie je v tomto smere žiadnou výnimkou. Jednou z možností výskumu tradície slovakistiky v lubľanskom univerzitnom prostredí je zamerať sa na kľúčovú osobnosť a poukázať na pozitívne výsledky, ale aj odmlčanie, biele miesta, neuskutočnené návrhy v oblasti kultúrnych vzťahov.

Ústrednú pozornosť vo svojom príspevku venujem Viktorovi Smolejovi (1910 — 1992), zakladateľovi slovakistiky na Univerzite v Lubľane v roku 1947. V slovinskom aj v slovenskom kontexte bola venovaná pozornosť jeho práci a korešpondencii najmä z hľadiska kultúrnych vzťahov v medzivojnovom období (A. Rozman, T. Kregar), ale aj v období po vojne (L. Kačirek, A. Rozman, M. Kragelj), ďalej v súvislosti s J. Ambrušom môžeme spomenúť M. Vojtecha a S. Poklačovú. Najnovšie sa mu venuje historik Igor Grdina — relevantne prvýkrát hodnotí Smolejovo literárno-historické dielo. Pri jeho syntetických dejinách slovinskej literatúry počas druhej svetovej vojny z roku 1971 zdôrazňuje autorovu striktné dodržiavanú metodológiu a upozorňuje aj na daň dobe:

»Smolejova očividná rezignácia na vzájomnú prepojenosť historika s minulosťou — o ktorej v kontexte podnecovania nádeje písal Walter Benjamin (...) — tak ako aj jeho prijímanie kritickej historiografickej pozície pozorovateľa historického diania je nerevolučné par excellence. Prevrat v literárnom dianí v období 1941 — 1945 v skutočnosti nastal kvôli želaniu zahrnúť nový materiál do zoznamu, ktorým sa bude zaoberať veda o literatúre. História je v tomto kontexte pre Viktora Smoleja zapamätateľná alebo nejako inak kritickou metódou

zrozumiteľná minulosť. Tomuto — klasickému — pohľadu, respektíve prístupu, je možné vyčítať všeličo, ale ťažko mu nepriznať múdrosť. Siedmy zväzok slovinskej literatúry totiž nevyšiel v autorsky jednoduchých časoch. Na svetlo sveta prišiel v dobe, keď bolo veľkým úspechom už samotné prežitie v oblasti vedy a vydávania« (GRDINA, 2017, s. 223).

Na tomto mieste sa pokúsim predstaviť Viktora Smoleja ako učiteľa, prekladateľa, redaktora, publicistu v zúženom časovom úseku štyridsiatych a päťdesiatych rokov 20. storočia, stručne spomeniem aj jeho prácu v šesťdesiatych rokoch. Pomocou jeho publikovaných článkov a korešpondencie sa pokúsim načrtnúť stav literárnej slovakistiky v povojnovom čase a jej perspektívy v neskoršom období, najmä v druhej polovici šesťdesiatych rokov. Zaujímať ma budú aj stratégie prekladateľa, pričom budem brať do úvahy vydavateľský, estetický a percepčný potenciál v cieľovej kultúre.

Viktor Smolej v úlohe učiteľa a publicistu

Svoje študentské roky prežil Viktor Smojej v Ľubľane v Juho-slovanskom kráľovstve, v ktorom boli živé idey slovanstva a v slovinskej časti aj katolícka tradícia. Študoval na vtedajšom klasickom gymnáziu sv. Stanislava a v štúdiu pokračoval na Filozofickej fakulte Univerzity v Ľubľane v odbore slavistika. Po štúdiu, v rámci študentského katolíckeho hnutia Pax Romana, v školskom roku 1933/34 absolvoval ročný študentský pobyt v Bratislave a dvojmesačný pobyt v Poľsku. Spoznávanie špecifických aj podobných pomerov v Česko-slovensku od študentských čias písomne reflektuje vo forme aktuálnych článkov, cestopisov, reportáží, ktoré publikuje v slovinskej a slovenskej periodickej tlači. Časopisy ako *Mladika*, *Dejanje*, *Prameň*, *Elán*, *Kultúra* sa tak stanú priestorom na vyjadrenie a nastolenie aktuálnych národných a sociálnych otázok s osobitým dôrazom na kultúrny život. V autorových beletrizovaných cestopisoch,⁶⁶ ktoré vydáva na pokračovanie, opisuje prírodné a kultúrne zvláštnosti, ktoré spoznáva pri cestovaní po celom území Slovenska, pričom nevychádza a priori z naivného nadšenia zo slovanofilstva, ale pomocou stretnutí s intelektuálmi, kolegami z univerzity a ďalších

⁶⁶ Napríklad Pismo iz Slovaške in Slovaška pota (revue *Mladika* od r. 1936 do 1940).

inštitúcií (Spolok svätého Vojtecha v Trnave, Matica slovenská) postupne formuje svoj vzťah k dobovým európskym emancipačným hnutiam. V štyridsiatych rokoch sa snaží situáciu Slovákov a ich úsilie po samostatnosti pochopiť s porozumením ich minulosti a špecifickosti vývoja slovenského národa: tak vysvetľuje aj pozitívny vzťah k Rusku a naproti tomu výrazne negatívny vzťah k Maďarom. Smolej sa v publicistických textoch nesnaží poučovať, veď osobné kontakty mu umožňujú vytvoriť si jasnejšiu predstavu o medzinárodných otázkach.

A. Rozman hodnotí jeho chápanie juhoslovanského a československého príkladu takto: »Uvedomil si, že pre Slovincov je štátna ideológia juhoslavizmu s prevahou srbčiny a srbskej kultúry rovnako nebezpečná ako pre Slovákov čechoslovakizmus, ktorý propagoval unitárny štát, československý jazyk, československú literatúru. Jeho kontakty so slovenskými rovesníkmi a spolužiakmi ho upevnili v presvedčení, že neexistuje jeden československý jazyk a jedna československá literatúra, ale že existuje samostatný slovenský jazyk a literatúra v tomto jazyku« (ROZMAN, 2011, s. 195).

Po návrate zo Slovenska V. Smolej spolupracuje ako redaktor v časopise *Mladika* a vo vydavateľstve Mohorjeva družba,⁶⁷ v roku 1936 nastúpi ako stredoškolský učiteľ v Murskej Sobote, ako učiteľ pokračuje na gymnáziu a pedagogickej fakulte v Maribore. Jeho vojnová skúsenosť pod nemeckou a talianskou okupáciou je veľmi komplexná, po roku 1943 pracuje v oblasti kultúry a školstva v rámci odbojového hnutia, po skončení vojny sa zamestná na ministerstve školstva, je zodpovedný za stredoškolské vyučovanie a intenzívne pripravuje učebné materiály na výučbu literatúry pre slovinskú a juhoslovanskú oblasť. V septembri 1947 dostane prvé miesto lektora slovenského jazyka na Inštitúte slavistiky na Filozofickej fakulte v L'ubl'ane. Tam ako lektor slovenčiny a neskôr prednášateľ pracuje aj po odchode na dôchodok v roku 1974, generácie svojich študentov slavistov a etnológov povzbudzuje, aby sa zaoberali slovenským kultúrnym priestorom.⁶⁸ Oblasť jeho výskumu predstavuje slovinská literatúra, je redaktorom zbraných diel slovinských spisovateľov (F. K. Meško, J. Kersnik, I. Rob, M. Valjavec),

67 Tieto pracovné skúsenosti v úradnom životopise pri uchádzaní sa o univerzitné miesto v r. 1947 neuvádza. Porov. Archív FF UL, osobný fond.

68 Z jeho študentov spomenieme: M. Brezelja, L. Finka, A. Rozmana, P. Kuhara, D. Bajta.

jeho najkomplexnejším dielom sú *Dejiny slovinskej literatúry v rokoch 1940 — 1945*. Vedeckú prácu venuje slovinsko-slovenským literárnym vzťahom od 19. storočia po súčasnosť. Vo svojom diele sa intenzívne venoval aj lexikografii, spolupracoval na dramatickom a divadelnom lexikóne, encyklopédii Juhoslávie, slovinskej bibliografii a pod. Aj v druhej polovici 20. storočia je intenzívna jeho publikačná činnosť, v ktorej sa venuje prezentácii aktuálnej slovenskej literárnej tvorby, komentovaniu vydaných prekladov a kritike prekladov slovinskej literatúry do slovenčiny.

Osobné kontakty a kontakty so slovenskými inštitúciami

Vynára sa otázka, do akej miery spoločensko-politický kontext diktuje, umožňuje alebo brzdí vzájomné vzťahy a akú úlohu majú v určitom historickom okamihu kultúrne kontakty, ktoré sú viac výrazom individuálnej ako inštitucionalizovanej aktivity. Situácia na začiatku štyridsiatych rokov v Slovinsku bola pre Viktora Smoleja výnimočne komplikovaná a plná rozhodovania. Napriek úradnému kultúrnemu odmlčaniu v okupovanej Ľubljaně vydá v úradnom vydavateľstve preklad románu J. Jesenského *Demokrati*, pripojí sa odbojovému hnutiu, už predtým je dvakrát väznený. Dostať sa z terstskeho väzenia mu pomáhajú práve dobré predvojnové kontakty so slovenskou komunitou. Mesiac pred pádom Mussoliniho režimu Karol Sidor, vtedajší vyslanec vojnovéj Slovenskej republiky vo Vatikáne, Smolejovi pomáha a sprostredkuje mu udelenie slovenského občianstva. K. Sidor v spomienkach na Smoleja v súvislosti s touto udalosťou uvádza, že sa Dr. Tuka »zachoval voči väzňovi šľachetne. Vyhovel mi vo všetkom, o čo som ho prosil« (SIDOR, 2012, s. 149). Smolej chápe pomoc Slovákov ako osudovú a zaviazne sa k celoživotnému dielu sprostredkovateľa medzi slovinskou a slovenskou kultúrou, takto sa v liste poďakuje Karolovi Sidorovi po návrate z väzenia:

V prvom rade výrazy mojej a ženinej vďaky Vám, ktorý ste moju vec tak posúрили a boli prvým iniciátorom celej akcie. Dosiaľ som sa usiloval získať Vášmu národu sympatie nášho národa. Zvdďačiť sa chcem Slovensku tým, že budem naďalej živo propagovať Vašu kultúru, zvlášť poznávanie Vašej literatúry medzi nami. V tomto úsilí mi bude pomáhať aj moja žena. Keď budú časy pokojnejšie, budte presvedčený, budete vidieť viac kladných a určitých úspechov, ako ich môžeme preukázať v terajších pomeroch.

(SIDOR, 2012, s. 150)

69 Zmenené politické pomery sa v oblasti kultúry, obzvlášť v cudzom priestore, prejavajú s niekoľko-ročným oneskorením, oklieštené vzťahy siahajú do rokov 1950 až 1959.

Smolejova stratégia úlohy sprostredkovateľa slovenskej kultúry v slovinskom a širšom juhoslovanskom priestore je v povojnových rokoch zasadená do úplne iných pomeroch, ktoré sa po februári 1948 a po rezolúcii Informbyro ešte vyostria.⁶⁹ Je konfrontovaný s diskontinuitou na úrovni osobných kontaktov (stratí veľkú časť spolupracovníkov z katolíckeho kruhu, ako slovinského, tak aj slovenského), prerušená alebo oklieštená je osobná korešpondencia (porov. KRAGELJ — ŠRAMEL 2017; VOJTECH — POKLAČ, 2016). Následkom toho je nedostupnosť kníh a časopisov, ktoré boli každodenným čítaním intelektuálov. Viktor Smolej v tom čase reaguje takto: intenzívne začína nadväzovať vzťahy so Slováckmi, ktorí žijú vo Vojvodine, a s menšinou v Chorvátsku. Tak sa začína spolupráca s vydavateľstvom v Báčskom Petrovci: rediguje, pripravuje a odporúča preklady, zbierky a rozprávky. V tomto období sa venuje aj prekladaniu slovenských, českých a lužickosrbských rozprávok. K tomuto žánru sa bude vracaať aj neskôr a povzbudzuje k nemu aj svojich študentov (porov. P. Kuhar: *Slovaške pravljice*, 1976).

Celoživotná osobná korešpondencia Viktora Smoleja s predstaviteľmi slovenskej kultúry, ako sú Jozef Ambruš, Andrej Kmeť, Melichar Václav, neskôr Vítazoslav Hečko, Ján Irmiler, bola síce skoro desať rokov veľmi obmedzená, ale oddaná spoločnému dielu. J. Ambruš takto chápe ich poslanie:

Windischgarsten 28. 10. 1946 (...)

A tak sme asi so všetkými hotoví. Preto bude treba odchovávať novú generáciu, ktorá by sa dala do propagovania týchto stykov. Najmä bude treba získavať pre túto prácu filozofov, lebo naše styky môžu sa opierať predovšetkým o kultúru; všetko ostatné je konjunkturálne a stráca rýchle na trvalej hodnote.

(AMBRUŠ, 1946, RU)

V trochu zmenených časoch koncom päťdesiatych rokov Smolej opätovne nadväzuje kontakty so slovenským kultúrnym prostredím a od roku 1957 sa opakovane pravidelne vracia na Slovensko ako uznávaný a oceňovaný prekladateľ. Korešpondencia zachovaná v rukopisnej zbierke svedčí o kontaktoch s kľúčovými slovenskými vydavateľstvami, Zväzom slovenských spisovateľov, univerzitným a akademickým priestorom v Bratislave, ale aj so slovinskými inštitúciami ako sú Filmový fond a Národné divadlo. V šesťdesiatych rokoch sa ešte výraznejšie predstaví v úlohe prekladového a literárneho kritika tak v osobnej korešpondencii, ako aj na stránkach periodík. Možno povedať, že v kritike je prísny a náročný, pretože pri tom vychádza z komplexných vedomostí a premysleného konceptu prekladateľského poslania. Jeho kritické pripomienky nesú zárodky prekladateľskej analýzy a kritiky, hodnotia výber aj samotný preklad. Smolej tak nezostáva na rovine opisu, ale v recenziách zdôrazňuje príčiny chýb a často popri ostrom kritickom tóne povzbudzuje prekladateľov pozitívnymi príkladmi.

Knižné preklady ako najvýznamnejšie dielo

Sledovanie súčasnej slovenskej literárnej produkcie znamená pre Smoleja od jeho študentského pobytu v Bratislave pripojenie sa k svojej generácii (F. Stele, K. Geraldini, J. Ambruš), svoje dielo vylepšuje presne vypracovaným programom prekladania prózy a drámy určených slovinskému čitateľovi. Ten sa podriaďuje trom kritériám: literárno-estetickému, spoločensko-ideologickému, percepčnému. Z tohto dôvodu už prvé tri jeho preklady inklinujú k spoločenským témam (M. Kukučín: *Dom v stráni*, I. Stodola: *Král' Svätopluk*,

70 Prvý diel románu *Demokrati* vydá Smolej v Lubľane v roku 1943 počas talianskej okupácie a kultúrneho odmlčania vo vtedajšej lojálnej talianskej edícii, druhý diel románu ostane v rukopise. Porov. GRDINA, 2017, s. 225.

71 Dva roky po slovinskom vyjde ešte chorvátsky preklad (J. Nikšić). Z korešpondencie medzi prekladateľmi v päťdesiatych rokoch je vidieť Smolejovu úlohu mentora a Nikšićovu prispôbitosť. List Smolej-Nikšić 2. 12. 1957. RO NUK.

J. Jesenský: *Demokrati*),⁷⁰ Smolejova stratégia sprostredkovateľa slovenskej kultúry slovinskému priestoru sa v povojnových časoch ocitá v zmenených pomeroch. Je konfrontovaný s diskontinuitou na úrovni osobných kontaktov so slovenskými vzdelancami a zároveň ho formuje skúsenosť z vojny, preto sú vybrané diela súčasťou sebareflexie. Knižné novinky zo Slovenska Smolej sleduje, zapisuje a hodnotí v každoročných syntetických komentároch v časopisoch *Slovenski poročevalec* a *Naša sodobnost* aj v povojnových časoch. Pritom konštatuje prechodnosť tohto obdobia (lepšie texty ešte očakávame) a pokúša sa dať zmysel vývoju slovenskej literatúry v jej diskontinuite a pozícii, v ktorej sa ocitli autori. Prvý knižný preklad je vydaný v roku 1974 vo vydavateľstve Cankarjeva založba, ide o román Petra Jilemnického *Pole neorané*, ktorý vyšiel v roku 1932 (druhé vydanie 1946). Peter Jilemnický, v tom čase považovaný za vývozný artikel slovenskej literatúry,⁷¹ je dnes označovaný za predstaviteľa sociálnej prózy a metódy socialistického realizmu.

Rok 1948, ktorý bol pre politický a spoločenský život v Československu aj v Juhoslávii zlomový, má za následok útlm kontaktov a knižných prekladov. Smolej sa v päťdesiatych rokoch preorientuje a nadviaže intenzívne kontakty so Slováckmi v Juhoslávii, predovšetkým v Petrovci a Novom Sade. Zostaví zbierku detskej literatúry, v slovenčine tak vychádzajú rozprávky z celého sveta, Smolej spolupracuje ako prekladateľ, iniciátor, korektor. Rovnako sa venuje aj prekladaniu slovenských rozprávok do slovinčiny, akoby únikom k inému žánru vyjadroval lásku k ľudovej slovesnosti, detskej literatúre. V roku 1953 vychádza v zbierke *Čebelica* Rozprávka o vetre, o tri roky vychádza zbierka *Slovenské ľudové rozprávky*. K tomuto žánru sa bude vracajť aj v nasledujúcom období a k prekladaniu bude viesť aj svojich študentov.

Postupné opätovné oživenie starých vzťahov a nadväzovanie nových kontaktov v slovenskom prostredí je na príklade V. Smoleja dobre viditeľné. Až v roku 1957 sa po desiatich rokoch vracia do Bratislavy, odvtedy znovu pravidelne prichádza na tvorivé pobyty na pozvanie slovenských inštitúcií. Reflexia slovenskej literatúry a preklad sa stanú v šesťdesia-

tych rokoch hlavnou náplňou jeho práce. Kritérium výberu sa teraz podriaďuje predovšetkým osobnému svetonázoru: má blízko ku generácii s predvojnovou skúsenosťou a k téme 2. svetovej vojny, zároveň pri výbere berie do úvahy a premýšľa o čitateľskom potenciáli, ktoré má konkrétne dielo v slovenskej kultúre. Slovenská literatúra je v šesťdesiatych rokoch v Slovinsku priamo alebo nepriamo prítomná cez Smolejov výber. Vtedy úspešného L. Mňacha odporúča iným prekladateľom, sám sa venuje autorom podľa svojho literárneho vkusu: preloží tak Švantnerov román *Život bez konca*, Hečkovu *Červené víno*, diela L. Ondrejova, L. Zúbka, Bednárove *Hodiny a minúty*. Ak si v prípade prózy a literatúry pre mládež V. Smolej vždy sám vyberal texty, pre film a divadlo prekladal na objednávku. Tu sa otvára otázka nezrealizovaných prekladov, nevydaných rukopisov a bibliograficky nespracovaných prekladov, pričom niektoré neboli vydané z finančných dôvodov, iné nevyšli vinou zmenenej politickej situácie v sedemdesiatych rokoch (v časopiseckom a rozhlasovom vydaní ostali zabudnuté preklady P. Jaroša, J. Johanidesa, J. Lenča, A. Hykischa, J. Puškáša). Keďže sa Smolej venuje próze, dráme a literatúre pre mládež, poézia ostáva doménou jeho manželky Avgusty Smolejovej,⁷² aj keď nie vo forme knižných vydaní. Nie je neprimerané, ak s odstupom času vyhodnotíme výber a zrealizované knižné a časopisecké preklady slovenskej prózy 20. storočia ako reprezentatívny výber z diel, ktoré dnes tvoria kánon slovenskej literatúry. Jeho výber svedčí o oddanosti predvojrovej generácii a reflexii druhej svetovej vojny, teda o náklonnosti k tradičným (nie k modernistickým) spisovateľom s dôrazom na etický rozmer.

⁷² Napríklad preklady autorov ako J. Buzássy, J. Stacho, Š. Žáry, M. Válek.

Záver

Zámerom štúdie bol pokus o hodnotenie prekladateľského výberu slovakistu Viktora Smoleja. V jeho príspevkoch, štúdiách a publicistických článkoch môžeme pozitívne oceniť aj priblíženie kontextu slovenskej literatúry slovinskému čitateľovi. V porovnaní s chorvátskym profesorom J. Nikšičom mal Smolej výhodu: bol dobre oboznámený so slovenskou literárnou tradíciou a naplňal svoj dôkladne koncipovaný program

slovensko-slovinských literárnych vzťahov a nepodliehal oficiálnej súdobej kritike. Kritické ohodnotenie jeho literárnych prekladov zostáva predmetom ďalšieho výskumu.

Na záver ako ukážku špecifickosti percepcie cudzojazyčnej literatúry v zahraničí spomeniem *Rekviem* Vojtecha Mihálika, ktoré vyšlo v časopise *Nové slovo* v prvých septembrových dňoch v roku 1968. Slovinská publicistika sa koncom šesťdesiatych rokov usilovala čitateľom priblížiť československú situáciu po okupácii: okrem politicky korektných denných správ stoja za pozornosť predovšetkým reportáže, príspevky v kultúrno-politických časopisoch, kde autori rôznych generácií opisujú zložitú situáciu a pokúšajú sa zaujať postoj (súciť, ale aj obava, hrôza). Jedno z literárnych svedectiev tej doby reprezentuje príspevok z časopisu *Stretnutia z Novej Gorice*, kde bol redaktorom Smolejev študent Marijan Breclj (r. 1931). Až v máji roku 1971 totiž vyšlo *Rekviem* v slovinskom preklade Avgusty Smolejovej so štúdiom Stanislava Šmatláka: aktuálne pre slovinské publikum, neskoro pre autora.

Preklad: Oľga Ambróšová

Archívne pramene

A FF: Archív Filozofickej fakulty UL. Osobný fond Viktor Smolej.

RU: Rukopisy, korešpondencia: mapa Viktor Smolej. Národná univerzitná knižnica Ljubljana Ms 971.

Literatúra

BARBARIČ, Štefan: Slovensko seznanjanje s slovaško književnosťou. In: *Slavistična revija*, roč. 36, 1988, č. 3, s. 239 — 249.

GRDINA, Igor: Viktor Smolej in Slovenska literatura v vojni. In: SEVŠEK ŠRAMEL, Š. a PALLAY, J. (ed.): *Sedemdeset let slovistiky v Ljubljani*. Ljubljana : ZZ FF, 2017. S. 215 — 226.

KAČÍREK, Ľuboš: Viktor Smolej a jeho prínos pre rozvoj slovensko-slovinských vzťahov. In: VOJTECHOVÁ POKLAČ, S. a VOJTECH, M. (eds.): *90. výročie vzniku UK v Bratislave a UL v Lubláne*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2010. S. 16 — 28.

KRAGELJ, Miha a SEVŠEK ŠRAMEL, Špela: Med reprezenatívnosťou in obrobnosťou: kulturní posredník in prevajalec Viktor Smolej. In: SEVŠEK ŠRAMEL, Š. a PALLAY, J. (ed.): *Sedemdeset let slovistiky v Ljubljani*. Ljubljana : ZZ FF, 2017. S. 74 — 87.

RÓZMAN, Andrej: Viktor Smolej, prvi slovenski slovákist. In: *Slavistika v regijah*. Maribor : Slavistično društvo slovenije, 2011. S. 193 — 197.

SIDOR, Karol: *Šesť rokov pri Vatikáne*. Bratislava : PostScriptum, 2012.

SMOLEJ, Viktor: Slovaška pota I—VI. In: *Mladika*, roč. 21. — 22. (1940 — 1941), s. 15 — 17, 52 — 54, 120 — 122.

VOJTECHOVÁ POKLAČ, Saša a VOJTECH, Miloslav: Jozef Ambruš a slovinská literatúra. In: BRTÁŇOVÁ, E. a VANEKOVÁ, O. (ed.): *Pamäť literárnej vedy. Jozef Ambruš*. Bratislava : Ústav slovenskej literatúry SAV, 2015. S.13 — 29.

Pohľad na účastníkov
1. MSLS. V popredí
(zľava doprava):
Joanna Goszczyńska,
Jelena Paštéková
a Fedor Matejov.
Foto: archív o. z. PLAV

Medzinárodné
sympóziu
**literárnovej
slovakistiky**

Bratislava
20 — 24 / 11 / 2017

**Minulosť,
súčasnosť
a perspektívy
literárnovej
slovakistiky
doma a vo svete**

**Poetika textu
a poetika
ubohosti
o slovenskej
literatúre
po roku 1945**

Kámen a reči

**Idyla a jej
tranzakčné
v literatúre
19. storočia**

Z konferenčných diskusií
(hovori Michal Harpáš).
Foto: archív o. z. PLAV

Z konferenčných
diskusí (hovori
Magdalena Bystrzak).
Foto: archív o. z. PLAV

prof. PaedDr. Martin Golema, PhD. (nar. 1966) pracuje na Katedre slovenskej literatúry a literárnej vedy Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Odborne sa sústreďuje na staršiu slovenskú literatúru v širších medzilitérárnych a interdisciplinárnych súvislostiach, paralelne však sleduje a reflektuje aj dianie v metodológii literárnej vedy a v ďalších humanitných vedách. V posledných rokoch sa jeho výskumný záujem koncentroval najmä na otvorený problém predhistórie literatúry u Slovanov.

Mgr. Michal Jareš, Ph.D. (nar. 1973) je literárny historik, editor a básnik. Pracuje v Ústave pre českú literatúru AV ČR, v. v. i. v Prahe. Ako spoluautor sa podieľal na rade kníh, napr.: *Svět rodokapsu* (2003), *Dějiny československého komiksu 20. století* (2014), *Hľadanie súčasnosti* (2014), *Česká literární nakladatelství* (2014), *V panelech a bublinách* (2015), *Český literární samizdat* (2018). Ako editor pripravil na vydanie knihy českých (M. Mareš, V. Körner, V. Burda, L. Novák, Z. Barborka), ako aj slovenských (Š. Strážay) autorov. Na začiatku 21. storočia pôsobil ako redaktor literárneho dvojtýždenníka *Tvar*.

dr Anna Kobylíńska (nar. 1980) pracuje v Inštitúte západnej a južnej slavistiky Varšavskej univerzity, zaoberá sa výskumom slovenskej literatúry. Je autorkou monografie *Tropem Hermesa. Przypadek słowackiego księdza, myśliciela i literata Jonáša Záborskiego* (2012), za ktorú získala cenu Slavistickej nadácie pri Slavistickom inštitúte Poľskej akadémie vied. Je spoluautorkou monografií *Obcy czy obywatele? Przemiany konstytucyjne w monarchii habsburskiej w latach 1860 — 1861* (2015) a *Peryferyjność. Habsbursko-słowiańska historia nieoczywista* (2016). V roku 2015 získala prestížne štipendium ministra vedy a vysokého školstva Poľskej republiky pre vynikajúcich mladých vedcov.

PhDr. Jana Kuzmíková, CSc. (nar. 1961) pracuje v Ústave slovenskej literatúry SAV v Bratislave. Sústreďuje sa na výskum literatúry 20. storočia, v súčasnosti sa venuje aj kognitívnej literárnej vede. Publikovala knižné monografie *František Švantner (V zákulisí naturizmu)* (2000) a *Modernizmus v tvorbe Ivana Horvátha* (2006) a editovala aj komentované výbery z diela týchto autorov. Pripravila slovensko-českú kolektívnu monografiu *Literatúra v kognitívnych súvislostiach* (2014).

Prof. PhDr. Lubomír Machala, CSc. (nar. 1958) pôsobí na Katedre bohemistiky Filozofickej fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, na ktorej prednáša hlavne súčasnú českú a aj slovenskú literatúru. Venuje sa tiež vzájomným kontaktom literatúry, divadla a filmu a problematike prekladu. Je spoluautorom a redaktorom viacerých kolektívnych prác, napr.: *Panorama české literatury* (1994, prepracovaná dvojdielna verzia 2015), *V souřadnicích volnosti* (2008) a *Dějiny české literatury 1945 — 1989. IV. díl: (1969 — 1989)* (2008). Samostatne mu vyšiel *Průvodce po nových jménech české poezie a prózy 1990 — 1995* (1996) a iné publikácie. Prekladá slovenskú prózu (S. Rakúsa, D. Šimka, P. Vilikovského).

Mgr. Radoslav Passia, Ph.D. (nar. 1977) pracuje v Ústave slovenskej literatúry SAV v Bratislave. Samostatne mu vyšla monografia *Na hranici. Slovenská literatúra a východokarpatský hraničný areál* (2014), v spoluautorstve *Hľadanie súčasnosti. Slovenská literatúra začiatku 21. storočia* (spolueditor s I. Taranenkovou, 2014) a *Spisovatel' ako sociálna rola* (spolueditor s V. Barboríkom, 2018) a odborná publikácia *Devět životov. Rozhovory o preklade a literárnom živote* (spolu s G. Magovou, 2015). V rokoch 2010 až 2015 bol šéfredaktorom časopisu *Romboid*, v súčasnosti je editorom internetového časopisu *Platforma pre literatúru a výskum* (plav.sk).

PhDr. Jana Pátková, Ph.D. (nar. 1973) je absolventkou slovakistiky na Filozofickej fakulte UK v Prahe, kde pôsobí od roku 2006. Na Katedre stredoeurópskych štúdií FF UK aktuálne prednáša dejiny slovenskej literatúry a vedie semináre o interpretácii literárneho textu a problematike umeleckého prekladu. Odborne sa venuje dejinám slovenskej literatúry a kontaktom českej a slovenskej literatúry. Spolupracuje s českými literárnymi periodikami na prekladoch zo slovenskej literatúry.

Mgr. Anna Jurjevna Peskovová, CSc. (nar. 1981) je vedecká pracovníčka oddelenia dejín slovanských literatúr Ústavu slavistiky Ruskej Akadémie vied v Moskve. Zaoberá sa slovenskou prózou a drámou 20. storočia. Je autorkou vysokoškolského kurzu a učebnice *Словацкий экспрессионизм* (Slovenský expresionizmus, 2014). Aktívne sa venuje prekladaniu slovenskej umeleckej literatúry do ruštiny. V jej preklade vyšli prózy J. Hrušovského, T. J. Gašpara, Š. Letza, G. Vámoša, I. Horvátha, D. Chrobáka, román M. Figuli *Tri gaštanové kone*, román P. Krištúfka *Šepkár* a iné diela.

dr hab. Lucyna Spyrka (nar. 1963) pôsobí v Ústave slovenskej filológie Sliezskej univerzity v Katoviciach. Zaoberá sa výskumom v oblasti západoslovanských štúdií, zameriava sa na problematiku dejín slovenskej literatúry a kultúry, poľsko-slovenských interkultúrnych vzťahov, literárnej komparistiky, umeleckého prekladu a jeho recepcie, najmä v oblasti drámy a divadla. Dôležité publikácie: *Radošínské naivné divadlo: między konwencją a kontestacją* (2004), *Dramat słowacki w Polsce. Przekład w dialogu kultur bliskich* (2016). Prekladá slovenskú literatúru do poľštiny (E. Farkašová, B. Hochel, V. Klimáček, J. Ch. Korec, D. Lenárd, I. Otčenáš, P. Pišťanek, V. Zamarovský).

Špela Sevšek Šramel, PhD. (nar. 1979) prednáša na Katedre slovakistiky Filozofickej fakulte Univerzity v L'ubľane. Predmetom jej výskumu je slovenská a slovinská literatúra druhej polovice 20. storočia, obzvlášť poviedková tvorba po roku 1989 a slovensko-slovinské literárne vzťahy. Je spoluredaktorkou monografie *Sedemdesiat rokov slovakistiky v L'ubľane*, svoje štúdie publikuje v časopisoch *Jezik in slovstvo*, *Slovenská literatúra*, *Hieronimus*. Prednášala na univerzitách v Bratislave, Nitre a Ostrave. Prekladá slovenskú prózu a drámu (P. Vilikovský, Balla, D. Dušek, I. Dobrakovová, V. Klimáček).

Mgr. Ivana Taranenková, PhD. (nar. 1976) pôsobí ako vedecká pracovníčka v Ústave slovenskej literatúry SAV v Bratislave. Zaoberá sa výskumom slovenskej literatúry druhej polovice 19. storočia, ale aj kritickou reflexiou súčasnej slovenskej prózy. Je autorkou monografie *Fenomén Vajanský* (2010), spoluautorkou publikácie a spolueditorkou *Hľadanie súčasnosti. Slovenská literatúra začiatku 21. storočia* (2014), ako aj kolektívnej monografie *Konfigurácie realizmu* (2016). Edične pripravila výber z diela Svetozára Hurbana Vajanského *Koreň a výhonky. Články* (2008) a antológiu *Podoby autobiografickej literatúry 19. storočia* (2012).

Doc. PaedDr. Jozef Tatár, PhD. (nar. 1954) pracuje na Katedre slovenskej literatúry a literárnej vedy Filozofickej fakulty UMB v Banskej Bystrici. Vo vedeckovýskumnej činnosti sa orientuje na interpretácie literárnych textov druhej polovice 19. a 20. storočia, na literárne »mediobdobia« a literárnokritickú činnosť. Výber z monografií: *Povešť v regióne — región v povesti (Žáner povesti v školskej recepcii a interpretácii)* (2001), *Básnická medzigenerácia (Od realizmu k moderne)* (2002), *Básnik a láska. Ad vocem: Slovenská erotická poézia* (2006), *Z poézie troch storočí* (2013) a *Umelecký profil Štefana Krčméryho* (2015).

**The Past, the Present
and the Prospects
of Slovak Literary Studies**

Editor Radoslav Passia

The idea to publish this book originated during the 1st International symposium of Slovak literary studies, which took place from 20th to 24th November 2017 in Bratislava. The event was organized by the Institute of Slovak literature of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava and the civic association Platform for Literature and Research in cooperation with Centre for Information on Literature in Bratislava and the Institute of Czech Literature of the Czech Academy of Sciences in Prague. According to the event organizer Radoslav Passia, the aim was to create working space for the international community which is interested in Slovak literature within the narrow field of literary science as well as the interdisciplinary and comparative framework. The Institute of Slovak literature of the Slovak Academy of Sciences has a long-term ambition to be the coordinator of national and foreign research into Slovak literature and culture. As some of the authors of the book convincingly show, the research cannot be carried out in isolation from the international, primarily Central European context. The individual papers deal with various issues and important persons, however, what they have in common is the fact that they map the historical background and the current state of research into Slovak literature taking place in academic facilities at home and abroad. Some of the papers focus on important persons, others on current theoretical issues and tendencies which will shape Slovak literary science in the years to come.

Ivana Taranenková in her paper *The Phantoms of History (On Stimuli of Literary Scientific Research into the 19th Century before 1989 at the Institute of Slovak Literature SAS)* tracks the

lines of research which have a parallel to the literary scientific initiatives dominating in the Western European context in the second half of the 20th century (cultural materialism, new historicism). The Western European approaches to literature and culture were directed from a text to reality, context, materialism. In Slovakia, on the contrary, the most inspiring literary historical activities were aimed at emphasizing the autonomy of a literary work. Their common ground is a critical review of the Marxist theory, in case of Slovak research rather implicit, which eventually led to the post-Marxist approach in literary science. The paper shows analogical moments between the literary scientific research of O. Čepan and R. Chmel and the activities of cultural materialism and new historicism strongly determining the approach to literature and culture in the Western European humanities, which were a sort of response to the end of great narratives in the postmodern situation.

Jana Kuzmíková in her paper *Cognitive Literary Science in Slovak Studies* shows the Slovak literary scientific approaches over the last half-century which are in some ways related to cognitive literary science. Cognitive literary science began to form in the 1980s. It is regarded as a scientific discipline which uses interdisciplinary and transdisciplinary attitude to concentrate, interconnect and confront the approaches and methodologies of the exact sciences and the humanities. The author uses research into reception of literature to illustrate the transitions between literary scientific reflection in the narrow sense and the interdisciplinary results of cognitive literary science based on embodiment and neurophysiology. Empirical research of cognitive science points out that along with teaching analytical and critical reading skills (interpretation) to pupils and common consumers of literature, it is also necessary to give space to pleasure reading because such a kind of reading stimulates empathy of readers and brings communicative benefits. According to the author, the traditional methods of literary science, which rigidly insist on personal reception and knowledge of literature without any

further empirical, experimental and interdisciplinary confirmation, are not sufficient for complex understanding of literary communication.

— 148

Martin Golema in his paper *Between Discourse and Theory — on Possibilities and Prospects of Slovak Literary Studies* mainly understands literary theory as criticism of ordinary layman as well as scientific thinking about literature, as criticism which investigates and verifies the propositions of all the literary scientific methods. In his reflection on the nature of contemporary theoretical thinking about literature he makes use of metaphor of catachresis (P. Toubert). It is a cross between logically incompatible, or even mutually exclusive metaphors. According to the author, it is productive for Slovak literary studies to enter into a more intensive dialogue with cognitive and constructivist thinking, which do not have a long tradition in Slovak literary science. The author also presents a project on medial cultural science as a new prospective grouping of several sciences where he finds space for Slovak literary science, too. Literary science in general does not have a capability of direct impact, rather, M. Golema sees its purpose in a series of minor, less obvious transformational activities, making use of e.g. metaphor of diffraction.

Jozef Tatár in his paper *History of Literary Studies in the Banská Bystrica University Environment* offers a synthesis of views of literary science in the Banská Bystrica academic environment from the 1950s to date. He offers analytical, interpretative and comparative ways of reading of relevant literary works written by the »founding« figures and their followers. The traditional orientation of the »founders« towards literary historical interpretation of literature is overcome by newer approaches based on literary research within the social, ontological and philosophical context. What confirms the theoretical and methodological innovations is the individual scientific investigations conducted by the members of the contemporary Department of Slovak literature and literary science at

149 — the Faculty of Arts of Matej Bel University in Banská Bystrica: orientation towards a wider interliterary and interdisciplinary context of early Slovak literature; theoretical and methodological issues of literary science in connection with philosophy and history; research into fictional and historical narratives and the issue of interpretation in the humanities, inspiration by the methods of post-structuralism and the stimuli coming from the theory of imagology and intertextuality etc.

Michal Jareš and **Lubomír Machala** in their paper *Slovak literature in the Czech Republic after the Dissolution of Czechoslovakia* map and critically reflect on Czech translations of Slovak fiction after the dissolution of Czechoslovakia in 1993. Subsequently, they attempt at outlining the image of Slovak literature presented by those translations as well as other activities of Slovak writers and publishers in the Czech environment and professional feedback on those acts. The paper is built on the accessible bibliographical resources as well as their own reflection on professional literature. The results, quantified and recorded in a well-organized graph, show that the number of the translations published until the end of the 1990s corresponds to that in the period before 1993. There is an increase at the beginning of the new century, while the number of the titles translated from Slovak literature dramatically increased mainly due to active involvement of the publishers of so-called women's literature. Although the range of the translations includes the titles of respected writers of contemporary Slovak literature, namely fiction, it is a fraction having a minimum impact on the Czech literary territory.

Jana Pátková in the article *Emil Charous and his concept of Slovak literature in Czech literary history guides* deals with the literary historical activities of Emil Charous, who belongs to well-known Czech professionals in Slovak language and literature. Emil Charous, in his extensive corpus of texts (from anthologies to secondary school manuals), formulated his own insight into Slovak literature and the relationship

between Czech and Slovak literature, which he describes as a centripetal and centrifugal model of literature. For Emil Charous's research in Slovak literature, it is a fundamental focus of our mutual literary relations on the image of Prague. His view of Slovak literature is specified through the Czech-Slovak literary context. The paper analyzes its specific concept of Slovak literature on the material of Czech literary historical handbooks.

Lucyna Spyrka in her study *Research in Slovak Literature at the University of Silesia in Katowice — Directions, Traditions, Personalities* presents specific traditions which provide the foundations of Slovak studies at the University of Silesia in Katowice. Research into the regional relations between Silesia and Slovakia in the field of literature shows that despite the difficult historical situation in the region, the Polish-Slovak literary contacts have always developed quite intensely: in the 19th century Tešín was the centre of those relations. An important role was played by individual people — those who took an interest in, supported, and drew inspiration from the contacts with Slovak culture for their own cultural activities. In the 20th century it was Katowice which became Poland's most important centre for the Slovak culture promotion due to certain political decisions. Along with the translating and publishing activities there was some research done into reception of Slovak literature, and from the 1970s it was systematic literary comparative scientific research on Slovak studies carried out within the Polish and Slavic studies at the University of Silesia.

The aim of **Anna Kobylińska's** article *Connective tissue. About research on invisible cultural connections and usefulness of changing frames* is to indicate possibility of using the connective tissue concept as such in the humanities. It is found useful especially in relationship/relational descriptions of the cultures set apart based on national paradigm in the area of Central European cultural frontier. The concept of connec-

151 — tive tissue (introduced by Czesław Miłosz, problematised by Krzysztof Czyżewski) allows to understand the mechanism of invisible transfers of ideas and to explain superficially independent existence of similar or parallel theoretical solutions in various areas subject to research. The concept's functionality can be seen in two examples. First off by indicating it can be used to explain reasons why Przemysław Czapliński, the famous Polish literature specialist and philologist, inspired by performative, moveable and three-layer map ignores the theoretical output of Slovak literary studies by creating the modern Polish literature model as well as the influence Slovak literature has on Polish culture. Second, by flagging that the concept of connective tissue accurately points out to the context in which the model of synoptic and pulsing description of cultural phenomena occurred. The Slovak researchers (especially Peter Zajac) theoretically and practically developed this model. The use of the connective tissue concept in its own way stands a chance to complete this model on a theoretical level as well.

Anna Peskova's overview paper *Slovak Literary Studies in Russia: The Past, the Present and the Prospects* briefly presents the history and current state of Slovak studies in Russia. First of all, it deals with the scientific base, it mentions the names of the scientists who made it possible to establish the Russian school of the Slavic, and in particular, Slovak studies. Next, it describes in detail the current state of Slovak studies in Russia, i.e. particular activities which take place in the field of Slovak studies in Moscow and Saint Petersburg — at the Institute of Slavic studies of the Russian Academy of Sciences and at Moscow and Saint Petersburg universities. An important part of the paper is the information about the translations of Slovak literature published in recent years in Moscow, about the activity of Ľudovít Štúr Society, scientific prospects of Russian Slovak studies and about the interests of contemporary Russian scientists who deal with Slovakia and Slovak literature.

Špela Šramel in her article *Tradition of Slovak Literary Studies in Ljubljana. Translational, Professional and Scientific Activities of Viktor Smolej*, focused on the beginning of the Slovak studies at the Faculty of Arts in Ljubljana, which dates back to the post-war period and is connected with the personality of Viktor Smolej (1910 — 1992). The paper deals with his translation, professional and scientific work in the 1940s and 1950s. Using the correspondence, university archive material, published texts and book translations, the author attempts at reconstructing Smolej's idea of the Slovene-Slovak cultural relations. She takes account of Smolej's personal life experience in the social reality of pre-war, interwar and especially post-war Yugoslavia and Czechoslovakia.

Menný register

- Abrahamowicz**, Danuta 102, 103
Agamben, Giorgio 116, 117
Ambróšová, Oľga 135
Ambruš, Jozef 127, 131, 132
Babiak, Michal 122
Bagala, Koloman Kertész 80
Bachát, Daniel 63
Balajka, Bohuš 87, 88, 95
Baláž, Anton 61, 74
Balla, Vladimír 83
Ballek, Ladislav 70
Banáš, Jozef 124 — 126
Barbarič, Štefan 135
Barborík, Vladimír 77, 84, 95
Bariaková, Zuzana 73
Báthoryová, Alžbeta 81
Bednár, Alfonz 70, 74, 93, 102, 104, 105, 134
Belseyová, Catherine 27
Benjamin, Walter 127
Benková, Jana 82, 83
Binder, Jeffrey 40, 42
Blajer, Zdeněk 95
Blažková, Jaroslava 68
Bluszcz, Anna 102
Bobrownicka, Maria 106
Bodenek, Ján 60
Bod'anskij, Osip 118
Bogacki, Roman 97, 98, 99, 107
Bogdanov, Jurij 119, 126
Bogdanovová, Irina 119
Bohunická, Alena 36
Bolton, Jonathan 28, 34
Borbis, Ján 99
Botto, Ján 62, 72
Bourdieu, Pierre 110, 117
Brecelj, Marijan 129, 135
Brezina, Ján 60
Broch, Hermann 105
Broniewski, Władystaw 104
Brosz, Antoni 101
Brtáň, Rudolf 97, 107
Brtáňová, Erika 123, 135
Buczek, Marta 105
Bunčák, Pavel 102
Buzássy, Ján 134
Capra, Fritjof 56
Cinciała, Andrzej 99
Compagnon, Antoine 43, 56
Cosmides, Leda 40, 42
Czapliński, Przemysław 16, 111 — 114, 117
Czyżewski, Krzysztof 16, 111 — 114, 116, 117
Čapek, Jan Blahoslav 85
Čelko, Vojtech 95
Čepan, Oskár 13, 24, 28 — 31, 34, 63, 74, 115, 116
Červenák, Juraj 82
Červeňák, Andrej 71, 74
Čulenová, Eva 74
Dán, Dominik 82
Deleuze, Gilles 53, 56
Deml, Jakub 90
Derrida, Jacques 22, 23, 34
Desai, Rutvik 40, 42
Dilong, Rudolf 87, 94, 104
Dobříková, Olga 82
Dobšínský, Pavol 102, 103
Dohnány, Mikuláš 24
Dollimore, Johnatan 27
Dolník, Juraj 36

Donovalová, Katarína 76
Dörner, Tibor (Pozri Štítnický, Ctibor)
Drug, Štefan 102
Dutkowski, Jan 102
Ďurišin, Dionýz 63, 75
Eagleton, Terry 26, 34
Eliáš, Anton 122
Fabry, Rudolf 106
Feldek, Ľubomír 105, 106
Felix, Jozef 24
Ferienčík, Mikuláš Štefan 63
Figuli, Margita 61, 119, 124, 126
Findra, Ján 64, 74 — 76
Fisch, Stanley 39
Foerster, Heinz Von 57
Fohrmann, Jürgen 56
Foucault, Michel 27, 28, 116, 117
Frič, Josef Václav 89
Gabaj, Ferdinand 119
Garber, Marjorie 33, 34
Gáliková, Silvia 40, 42
Geertz, Clifford 27, 28, 110, 117
Geraldini, Koloman 132
Gillerová Brezníková, Katarína 82, 83
Goldmann, Lucien 27
Golema, Martin 14, 43, 66, 72, 74, 76, 142
Gombala, Eduard 62 — 64, 67, 75, 76
Gould, Stephen Jay 54, 56
Goszczyńska, Joanna 12
Gramsci, Antonio 27
Grdina, Igor 127, 128, 133, 135
Greenblat, Stephen 27
Grim, Emanuel 98, 100, 101, 107
Grygar, Filip 46, 56
Habaj, Ivan 102
Habermas, Jürgen 54, 56
Halfman, Willem 53, 56
Hal'amová, Maša 87
Hamada, Milan 76
Hamaliar, Ján Igor 94
Haman, Aleš 44, 56
Harpáň, Michal 65
Hart, Elizabeth F. 35, 42
Havel, Václav 93
Hečko, František 134
Hečko, Vítězoslav 131
Herbert, Zbigniew 104
Heyduk, Adolf 89
Hierowski, Zdzisław 98, 100 — 102, 105 — 107
Hlavatá, Dana 82
Hodža, Michal Miloslav 99, 118
Hoffmann, Bohuslav 95
Holeček, Josef 89
Hollý, Ján 118
Horák, Alexander 116
Horák, Jozef 101, 102
Horák, Karol 105
Horov, Pavol 102, 103
Horváth, Ivan 102
Horváth, Tomáš 24, 29, 30, 34
Hronský, Jozef Cíger 61, 122
Hrušovský, Ján 122, 125
Hrúz, Pavel 71, 74, 75
Hučková, Dana 123
Hudec, Ivan 69
Hurban, Jozef Miloslav 24, 32, 87, 99
Hurtajová, Zuzana 65, 66, 73, 74
Hviezdoslav, Pavol Országh 121, 123
Hykisch, Anton 134
Chalupka, Samo 61
Charous, Emil 15, 84 — 95
Chmel, Rudolf 13, 24, 28, 32 — 34
Chorváth, Michal 24, 59, 75
Chrobák, Dobroslav 61, 102, 104, 124, 126

Chudoba, Andrej 69, 76
Ingarden, Roman 39
Irmiler, Ján 131
Iser, Wolfgang 39, 43, 56
Jaén, Isabel 42
Jagietto, Michał 99 — 101, 107
Jakobson, Roman 29, 34
Jakubík, Henrich 73, 75
Jameson, Fredrick 22, 34
Janaszek-Ivaničková, Halina 103, 104, 107, 108
Jančovič, Ivan 44, 56, 57, 73, 75
Jareš, Michal 15, 77, 142
Jaroš, Peter 102, 134
Jedličková, Alice 43, 56
Jenčíková, Eva 67, 75
Jesenský, Janko 102, 119, 121, 130, 133
Jilemnický, Peter 60, 101, 122, 133
Johanides, Ján 134
Johnson, Mark 40, 46, 50, 56
Johnson, Steven 54, 56
Juhášová, Jana 65, 75
Jurčo, Milan 59, 61, 67, 68, 74 — 76
Kačírek, Ľuboš 127, 135
Kalinčiak, Ján 99
Karczewska, Wanda 101
Karvaš, Peter 69, 70, 101, 106
Kasáč, Zdenko 58 — 60, 62 — 64, 67, 71, 74 — 76
Kaskovová, Svetlana 121
Kálal, Karel 89, 90
Keleová Vasilková, Táňa 82
Kersnik, Janko 129
Klimáček, Viliam 106, 125
Kmeť, Andrej 131
Kobylińska, Anna 16, 110, 115, 117, 142
Kochol, Viktor 62
Kompaníková, Monika 125
Kollár, Ján 98, 99, 118
Kopál, Ján 65, 68, 76
Kováč, Ladislav 47, 56
Kováč, Mikuláš 66
Kováčik, Ľubomír 71, 76
Kragelj, Miha 127, 131, 135
Krasko, Ivan 102
Krasuski, Krzysztof 104, 108
Kraszewski, Józef Ignacy 98
Kraus, Milan 60
Krausová, Karin 82
Králik, Štefan 101
Kráľ, Janko 62, 99
Krčméry, Štefan 24, 62, 73, 76
Kregar, Tonček 127
Kreisky, Bruno 54, 56
Krejčová, Miluše 82
Krištúfek, Peter 124 — 126
Krno, Miloš 60
Krnová, Kristína 65, 69, 70, 74, 76
Kubáni, Ľudovít 24
Kubealaková, Martina 73, 76
Kuhar, Peter 131
Kukučín, Martin 24, 60, 91, 132
Kukučová, Simona 80, 83
Kundera, Milan 113
Kusý, Ivan 59
Kuzmíková, Jana 13, 35, 40, 42, 47, 56, 143
Labuda, Marián 79
Lajčiak, Ján 9, 32
Lajnert, Jan 104, 108
Lakoff, George 40, 46, 49, 50, 56
Lamanskij, Vladimír 118
Lambl, Dušan 89
Lasica, Milan 79
Launer, Štefan 32
Law, John 52, 56

Lazurová, Anna 82
Le Goff, Jacques 57
Lenčo, Ján 104, 105, 134
Lenko, Július 60
Lermontov, Michail 122
Leśmian, Bolesław 104
Liba, Peter 37
Libera, Antoni 96
Ligoń, Juliusz 100
Link, Jürgen 43, 45, 56
Lipovetsky, Gilles 53, 56
Lojko, Gustáv 99
Lomenčík, Július 76
Lomonosov, Michail 119
Lompa, Józef 98 — 101
Lovčány, Timotej 96
Lubosz, Bolesław 98, 108
Lukács, György 27
Lukáč, Emil Boleslav 94
Lytard, Jean-François 22
Lyszczyna, Jacek 98, 108
Łysek, Jan 100
Macey, David 28, 34
Macura, Vladimír 43, 56
Mahen, Jiří 89
Machala, Lubomír 15, 77, 80, 83, 143
Marčok, Viliam 59, 61, 64, 66, 74, 95
Marx, Karl 22, 23, 34
Maškovová, Alla 120 — 124, 126
Matejovič, Pavel 114, 117
Matuška, Alexander 24, 59
McGreal, Ian 55, 56
Menšík, Jan 85
Mertl, Jiří 51, 56
Meško, Franc 129
Miarka, Karol 100
Mihálik, Vojtech 135
Michejda, Karol 97, 108
Miko, František 37, 39, 42
Mikula, Valér 37, 72
Mikuláš, Roman 43, 47, 56, 57
Mikulášek, Oldřich 105
Mikulová, Marcela 24, 34, 115, 117
Miłosz, Czesław 16, 111, 112, 116, 117
Mináč, Vladimír 69, 102, 119, 125
Mináriková Prídavková, Marianna 24
Minsky, Marvin 36, 42
Mitana, Dušan 69, 76
Mitrovský, Dušan Thomka 92
Mlacek, Jozef 64, 76
Mňačko, Ladislav 134
Modráni, Karol Alexander 72
Motyka, Mieczysław 100, 101, 107, 108
Mráz, Andrej 94
Mrožek, Sławomir 106
Mukařovský, Jan 29, 34
Mussolini, Benito 130
Müller, Harro 56
Müller, Richard 25, 34
Nawrocki, Witold 102, 103, 105, 108
Nábělková, Mira 80, 83, 91, 95
Nádaši-Jégé, Ladislav 92
Němcová, Božena 89
Nikšić, Josip 133, 134
Nižnánsky, Jožo 123, 126
Norwid, Cyprian 104
Novomeský, Ladislav 66
Nünning, Ansgar 34, 57
Obrzud, Zdzisław 100, 108
Ondrejov, Ľudo 134
Ong, Walter 49, 57
Opdahl, Keith 39
Palárik, Ján 106
Pallay, Jozef 135
Passia, Radoslav 9, 78, 79, 83, 143
Paulíny-Tóth, Viliam 24, 63, 74, 99

- Pátková**, Jana 15, 84, 144
Pechlivanos, Miltos 57
Peskovová, Anna 17, 118, 121, 122, 124, 126, 144
Petrík, Vladimír 121, 126
Petrovskij, Nestor 118
Phillips, Natalie 40 — 42
Pišťanek, Peter 81
Pišút, Milan 62, 63, 94
Plávka, Andrej 102, 103
Plesník, Ľubomír 37, 39, 40, 42
Plintovič, Ivan 59 — 61, 64, 65, 67, 74 — 76
Plutko, Pavol 70, 71, 74, 76
Poklač, Saša 127, 131, 135
Pokorný, Rudolf 89
Popiołek, Kazimierz 96, 108
Popovič, Anton 37, 106
Porubjak, Matúš 57
Pörksen, Bernhard 57
Pražák, Albert 85
Priščepovová, Jelena 121
Procházka, Miroslav 60
Pršová, Eva 72, 73
Przyboś, Julian 104
Puškáš, Jozef 69, 134
Púchyová, Ida 65
Radder, Hans 53, 56
Rankov, Pavol 125
Rakús, Stanislav 39, 40, 42, 60, 76, 79, 106
Rázus, Martin 75
Rieger, Stefan 57
Rob, Ivan 129
Rozman, Andrej 127, 129, 135
Rožkovová, Jelena 121
Rózewicz, Tadeusz 105
Rúfus, Milan 61, 104, 124
Rybicka, Elżbieta 106, 108
Sandtner, Štefan 82
Sarvaš, Juraj 125
Satinský, Július 79
Sedlák, Imrich 70
Sedová, Tatiana 57
Seifert, Jaroslav 87, 94
Sidor, Karol 130, 131, 135
Schmidt, Siegfried J. 47, 49, 57
Schmitt, Jean-Claude 57
Sierny, Tadeusz 103, 105, 108
Simon, Julien J. 42
Sinapius-Horčíčka, Daniel 97
Sinfield, Alan 27
Sládkovič, Andrej 62, 123
Sloboda, Rudolf 81, 105
Smolej, Viktor 17, 127 — 135
Smolejová, Avgusta 134, 135
Smrek, Ján 104, 108
Soldán, Ladislav 95
Sperber, Dan 42
Spyrka, Lucyna 16, 96, 106, 108, 144
Sreznevskij, Izmail 118
Stacho, Ján 103, 134
Stalmach, Paweł 98 — 101, 108
Stanislavová, Zuzana 68, 69, 76
Stasiuk, Andrzej 112
Stele, France 132
Stodola, Ivan 132
Stöckelová, Tereza 55, 57
Strauss, Pavol 74, 76
Struck, Wolfgang 57
Sulík, Ivan 121, 126
Sznajderman, Monika 112
Szyborska, Wiśława 104
Šafárik, Pavol Jozef 99, 118
Šalda, František Xaver 87, 94
Šebek, Josef 34

- Šedík**, Michal 57
Šikula, Vincent 103, 105, 107, 122
Šimko, Ján 106
Šimonová, Brigita 65, 69, 76
Širokovová, Ľudmila 122, 124
Škarvan, Albert 24, 32
Šmatlák, Stanislav 86, 87, 89, 90, 93, 95
Špitzer, Juraj 77, 83
Šramel, Špela 17, 127, 131, 135, 145
Šrank, Jaroslav 79, 83
Šrámek, Fráňa 104, 108
Štefanovič, Samuel 32
Števček, Ján 39, 42
Štítnický, Ctibor 60
Štraus, František 65
Štrpka, Ivan 106
Števček, Ján 121, 126
Štúr, Ľudovít 17, 24, 32, 99, 103, 118, 125
Šuch, Juraj 57
Švantner, František 61, 103, 106, 134
Šváčová, Soňa 76
Švedová, Natália 121, 122, 124 — 126
Tajovský, Jozef Gregor 106
Taleb, Nasim 48, 57
Taranenková, Ivana 13, 22, 33, 115, 117, 145
Tatarka, Dominik 93, 101, 103, 106, 119
Tatár, Jozef 14, 58, 73, 76, 145
Taufer, Iveta 82
Teren, Ivan 60
Tetmajer, Kazimierz-Przerwa 100
Thaler, Richard 46, 57
Tight, Malcom 51
Timrava, Božena Slančíková 103
Tížik, Miroslav 54, 56
Tomčík, Miloš 62, 76
Tomkuljak, Peter 67, 75
Tooby, John 40, 42
Toubert, Pierre 14, 44, 57
Tranovský, Juraj 96
Trávníček, Jiří 26
Tučná, Eva 65, 76
Tuka, Vojtech 130
Turčány, Viliam 72
Turner, Mark 40, 42, 50, 57
Ťažký, Ladislav 69, 70, 103
Urban, Milo 91, 103, 122
Urbanec, Jiří 95
Urbaníková, Eva 82
Vajanský, Svetozár Hurban 99 — 101, 105, 123
Vajdová, Libuša 57
Valcerová, Anna 72, 76
Valček, Peter 65
Valentová, Mária 37
Valjavec, Matija 129
Vallová, Miroslava 12
Vaneková, Oľga 135
Vaňko, Juraj 76
Václav, Melichar 131
Váh, Juraj 101
Válek, Miroslav 103 — 105, 121, 125, 126, 134
Vámoš, Gejza 87, 91, 92, 122, 125
Viewegh, Michal 80
Vilikovský, Pavel 81, 83, 103, 105, 125
Vlček, Jaroslav 85
Vojtech, Miloslav 127, 131, 135
Volanská, Hela 92
Vongrej, Pavol 62, 116, 117
Vostal, Filip 52, 57
Wacquant, Loic 53, 57
Wantuła, Andrzej 96, 108
Weiss, Tomáš 79, 80, 83

Weitz, Michael 57
White, Hayden 27, 46, 57
Williams, Raymond 26, 27, 29, 32
Winczer, Pavol 104
Włodarz, Konrad 104, 108
Wojtyła, Karol 104
Wolker, Jiří 87
Wurm, Monika 82
Zajac, Peter 17, 37, 57, 66, 67, 75, 76, 79,
83, 114 — 117
Zambor, Ján 125, 126
Zarek, Józef 102, 104, 105, 108, 109
Záborský, Jonáš 24, 32, 63
Zelinová, Hana 102, 103
Zelinský, Miroslav 77, 79, 82, 83
Zoch, Ctibor 99
Zúbek, Ludo 67, 75, 134
Žáry, Štefan 60, 66, 76, 134
Žilka, Tibor 65, 76, 122
Žižek, Slavoj 22, 34

Názov	Minulosť, súčasnosť a perspektívy literárnovednej slovakistiky
Recenzenti publikácie	Mgr. Karol Csiba, PhD. PhDr. Dušan Teplan, PhD.
Editor	Radoslav Passia
Autori	Martin Golema, Lubomír Machala, Michal Jareš, Anna Kobylińska, Jana Kuzmíková, Radoslav Passia, Jana Pátková, Anna Peskovová, Lucyna Spyrka, Špela Sevšek Šramel, Ivana Taranenková, Jozef Tatár
Jazyková korektúra	Júlia Vrábľová (slovenčina) Anna Passiová (čeština)
Grafický dizajn a DTP	Peter Javorík
Použité písmo	PF DinText Pro
Papier	Bezdrewný ofset 120g/m ² , 300g/m ²
Vytlačil	DEVIN printing house, s.r.o., Kozičova 983/2 Bratislava
Náklad	300 kusov
Vydala	Platforma pre literatúru a výskum v spolupráci s Ústavom slovenskej literatúry SAV v Bratislave
ISBN	978-80-973125-0-3
	Bratislava, 2018